

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA - MŰVÉSZET - TUDOMÁNY

2011. JÚNIUS

Tartalom

A könyv ünnepe

- JUHÁSZ FERENC** 5
Aranyserleg

800 év

- KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ** 7

„Hol van az Tempe, az az Éden...”(A magyar Tempe írói 1. Kis János)

- SZABÓ LÁSZLÓ** 13

„Használni vala éltem minden törekvése, jelszava...”

– Fáy Andrásról születésének 215. évfordulóján

- NAGY ENDRE.** 19

Hajnali beszélgetések Jókairól

- KELECSÉNYI LÁSZLÓ** 25

Krúdy, a bujdosó (egyfelvonásos)

Európa

- KABDEBÓ TAMÁS.** 35

Marsigli Dunája

- GÖMÖRI GYÖRGY.** 39

Emlékezés Keszei Istvánra

- GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR** 40

Szellemidézés

Olvasnivaló

- PETRÓCZI ÉVA** 47

Egy ócska batárra...

- MEZŐSI MIKLÓS** 48

Címtelen és töredékes

Karácsonyi kantábile

- NAGY ATTILA** 50

Variációk John Donne-sorokra

- SZIRMAI PÉTER** 52

Francisco Xavier Garay hamisítványa

- ROMÁN KÖLTŐK** 54

Petru Cardu, Gheorghe Grigurcu, Victor Mocanu, Leo Butnaru,

Marin Sorescu (*Szlafkay Attila fordításai*)

- AUREL ANTONIE** 55

Monitorszem (*Szlafkay Attila fordítása*)

A Hamvas-rajongó

- SAVA BABIĆ** 59

Amikor másnak dolgozik, a bértollnok akkor is a maga művét írja?

- BÁNYAI JÁNOS** 63

A magyar civilizáció – Sava Babić tükrében

- SVETISLAV M. JARIĆ** 66

A gondolkodói és filozófusi adottságokkal rendelkező műfordító

Sava Babić reneszánsz kíváncsisága és erudíciója (*Borbély János fordításai*)

Művészet

- TAKÁTS MÁRTON.** 69

Miért éppen Piranesi?

Husadik század

SOLYMÁR JÓZSEF	71
Hol voltál Sztálin születésnapján és halála óráján?	

Tanulmány

NAGY ÁGNES	79
Babits Mihály: A gólyakalifa	

BAKÓ ENDRE	84
A Balaton szerelmese: Nadányi Zoltán	

BAKONYI ISTVÁN	88
Sobor Antal kevésbé ismert regényei	

Könyvekről

CSONTOS JÁNOS	91
Könyvország	

LUKÁTS JÁNOS	93
Két balatoni könyv (Podmaniczky Szilárd: Balatoni világok, B. Horváth István: Versek a Balaton partjáról)	

HANDÓ PÉTER	96
„Megértheted, ha megértél rá...” (Marafkó László: Egyszervoltak)	

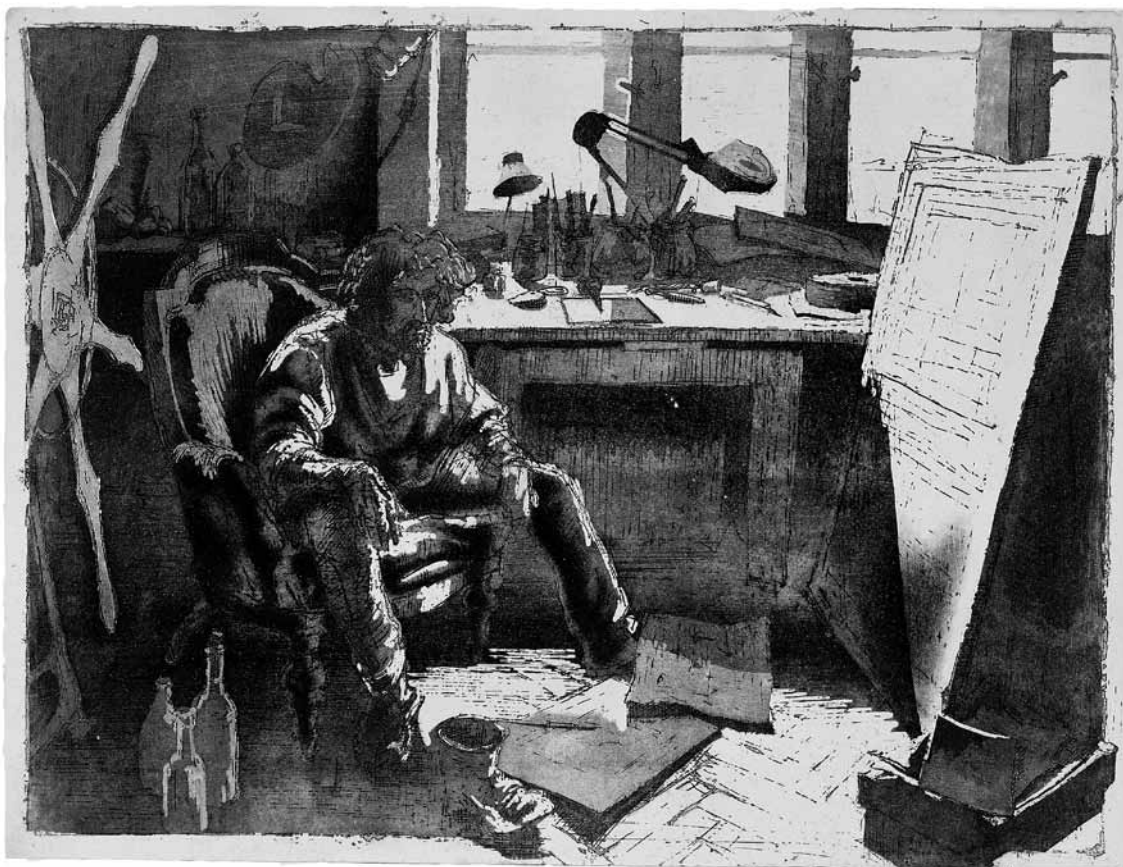
MACSEK LAURA	100
Kettős pánt között (Örömhír cigányoknak is)	

KILIÁN LÁSZLÓ	102
Kószalóból vendég, vendégből utas, utasból idegen (Szirmai Péter könyvéről)	

E számunkat Takáts Márton rézkarc-sorozatával illusztráltuk

Számunk munkatársai:

Aurel Antonie novella- és regényíró, Románia • Sava Babić író, műfordító, Belgrád • Bakó Endre irodalomtörténész, Debrecen • Bakonyi István irodalomtörténész, kritikus, Székesfehérvár • Bányai János író, irodalomtörténész, Szabadka • Borbély János műfordító, Baja • Leo Butnaru, Besszarábiában élő román ajkú költő, műfordító • Petru Cardu, (1952-2011) Szerbiában élt román nemzetiségű költő, műfordító • Gáspár István Gábor újságíró, Salgótarján • Gheorghe Grigurcu költő, Tirgu Jiu (Románia) • Gömöri György költő, irodalomtörténész, London • Handó Péter író, Salgótarján • Svetislav M. Jarić akadémikus, irodalomtörténész, Belgrád • Juhász Ferenc, Kossuth-díjas költő, Bp. • Kabdebó Tamás író, Írország • Kelecsényi László író, Bp. • Kilián László író, Veszprém • Kovács József László irodalomtörténész, Budaörs • Lukáts János író, Bp. • Macsek Laura tanár, Szombathely, • Mezősi László irodalomtörténész, Szombathely • Victor Mocanu költő, Buzău Románia • Nagy Attila költő, Marosvásárhely • Nagy Ágnes tanár, Szombathely • Nagy Endre (1877 - 1938), író • Marin Sorescu, Herder-díjas román költő, drámaíró (1936-1996) • Szabó László középiskolai tanár, doktorandusz, Bp., • Petróczi Éva költő, Bp. • Solymár József író, Solymár • Szirmai Péter író, Bp. • Szlafkay Attila költő, műfordító, Bp.

Várakozás (műterem)
repszítés, aquatinta
39,5x47,5 cm
1996

ARANYSERLEG

Május nyolcadikán hallottam a rádióban, hogy meghalt Hubay Miklós. Hatalmas műveltségű nagy szellem volt, izgatott, félelmetes teremtő, áldott és tiszta műveket agyából és szívéből kilángoló ember ebben az embertelen világban. Azért kezdem könyvnap megnyitómát vele, mert egyszer köszöntve őt, üdvözlésem címéül azt írtam: A Csönd Kelyhében. Hiszen az olvasás a csönd kelyhe! Abban ül az ember olvasáskor, mint egy gyönyörű virágban, tulipánkehelyben, fehér liliomkehelyben, mint egy nemzőporos, vagy nemzésre éhes aranyserlegben, mint egy zöld száron derengő, merengő illatú virágkastélyban. Persze az olvasáshoz látó emberszem kell. Mert az igazi olvasást nem pótolhatja semmi! Sem a hang, sem a hangot dobhártyájába gyűjtő fülünk, sem a civilizáció és technika találmányainak mérhetetlen sokasága, semmi gépi eszköz, az emberi elme csodatalálmányai, a hangszalag, a hangoskönyv, a chipek és klippek hasznos vagy haszontalan áradata, sem a számítógép, az internet, az egész könyvtárakat recegyűrűs lapos gyomrába temető, árammal forgásra működtetett lemezkorong, hangtányér. Ezek a dolgok csak segítik az értelmes és szépségre éhes embert. Segítik magányát oldani, segítik a létezés-főlemelkedésben. Mint a lift, ami az emeletre visz. A csönd kelyhében ülő olvasót csak a szem, csak a látás, csak a pupillák fekete némaságába a szemfenék bitorüstjéig betóduló fény, az agyunkig zúduló idegünk továbbított világosság oldja fel a csönd kelyhében ülő sötét magányát, álomtalan türelmetlenségét. Ó, azok a szent házak, a könyvtárak, a megváltás jézusi hírhozői! Apáczai Csere János szerint, hiszen ez leíratott hajnalom Enciklopédiájában: az angyaloknak sok szeme van. Mint tavaszi fák, bokrok ágain a rügyek. S azok a mindenütt szem angyalok Isten, a látásra elképzelhetetlen látáspihéi, lét megismeréssegítői. S ha már Apáczai Csere Jánost említettem, a zseniális tudásakaratról szóltam, azt is mondom vele, mert általa, hogy egyik művében csodálatos leírása van a szemnek! Az emberszemnek! Mert sokfajta szemet teremtett a Teremtő: pontszemet, ciklon-félgömb összetett szemet, csőszemet, golyószemet, merev szemet, kameleonbörkürtbe rejtett szemet, bőragyagkorsóból látást, a bolhától, a hangyától a halig, bálnáig, a madárig, a sastól az elefántig. Még a növények levelének is van látást érzékelő fényérzékeny idegsejtlapja. De a természetben csak az ember szeme tudja látásával összefoglalni, látásával érinteni a látható vagy láthatatlan világ egyetemes valóságát. Az állat csak néz, nézve lát, de benne a látás célszerű üresség. Nekem a könyv a világegyetem! És a szem a világegyetembe merülő világosság. Mint a tengermély, óceánsúly alján a világító lánghalak, a törekenyen is szilárd fénygömbök, fénydobozok. Ezért is volt az, hogy amikor retteneteposzomat, ember utáni vágyakozáshit versemet, a Gyermekdalokat írtam, elmentem Budapesten a Mária utcai szemklinikára dr. Weinstein Pál barátomhoz, aki egy ezeroldalas könyvet adott kölcsön a szemről és a szem történetéről. Ó, micsoda boldogság volt nézni, tanulni, olvasni azt! Nekem az írott könyv, a kézzel írott könyv a tudásra vágyó emberiség legszentebb találmánya, az őseposzok, a kódexek, a Talmud, a Biblia, a Korán, az ősmesék gyűjteménye, mert szent a betű, amivel azokat írták: a perzsa, a szanszkrit, a héber, a kínai, az arab, a japán, a gót, a görög, a latin. Ó, milyen gyönyörű ihletcsodák, látomásmitoszok, ihletmegvalósulások a fenséges betűhalmazokban, a szentséges könyvekben. Hogy beléjük hullhatok, mint a meteoritok lángolva, elégve a szerelemben és a halálban! Ó, anyám méhének milyen áldása, hogy nem születtem vaknak, de emberszeműnek. Ezért is csodálom Miltont, aki vakon diktálta eposzait! De a szem nem a látás, a látás bonyolult szerve csak, a világot közvetítő csodagolyó, ami az agyba lövi a látott valóságot. Hiszen nem a szem, de az agy lát embertársaim! Az állat, bár van szeme, nem tud olvasni. Csak nézni tud, nézésével érzékelni. Az ember legmámorosabb találmánya a könyvnyomtatás. S az ember legszebb érzékelője a szem! Áldjuk hát Teremtőnk szemünkért. S áldjuk a könyvet. Ó, könyvkiadók, könyvtárak, könyvesboltok, antikváriumok, könyvnapok ne hagyjatok el minket, ne hagyjatok el engem! Hadd hörböljünk, hadd igyunk az írott szó aranyserlegéből! És ha már vele kezdtem, hadd fejezzem be Hubay Miklóssal: úgy repült át sötét éjszakánkon, mint egy izzó nyári csillagkő. Mint mármorszép színművében, a Hová lett a rózsá lelkében, a tömegvonzást legyőzve a zseniális Nizsinszkij, a rózsatáncos a színpadi levegőben.

Elhangzott Balatonfüreden, 2011. június 3-án, az ünnepi könyvhét megnyitóján

Budapest, hommage à Piranesi - Lánchíd
rézkarc
24,5x49,5 cm
1994
kifutott széria

„HOL VAN AZ TEMPE, AZ AZ ÉDEN...”

(A magyar Tempe írói 1. Kis János)

Hol van a magyar Tempe? Egy bizonyos, még pedig az, hogy a mi Tempénk a Balaton partján található. Kétségtelenül ott keresendő! Már a füredi parton, szemben a „zárt Tihany” kolostorával sejthető a magyar Tempe. Ha a szuperintendens (ahogy a barátja, Kazinczy szokta emlegetni őt) Kis János költői ódáját követjük, megtaláljuk benne az óda balatoni fogalomrendszerét. Ebben rejtőz-ködik a magyar Tempe!

A világirodalom Tempe-völgye a görögországi Olympuson található. Erről 1757-ben így írt Bertalanffi Pál „Jesus Társaságából-való Pap”, *Világnak két rend-béli rövid ismérte* című könyvében: „e hegyek közzül nevezetesek 1. a Músák hegyei, úgy mint Pindus és Piérius 2. Az Ossa, és Pelion [...] azért hogy a Fabulás Oriások azokon meghartzoltak légyen az Istenekkel”. Az Olympus hegye mint szertelen magosságáért, mint Puszpáanggal, és borostyán fával való bövségéért, mind pedig azért is nevezetes, hogy Ossa hegygel valamikor egy vala; de földindulás által el-vált attól, a mint-is azok között láttatik most ama Tempe névű szép völgy, a hol Peneus folyó ki-forr, kinek vizét ha isszák a juhok, „attól fekete gyapjút nyernek.” Az Olympus tehát a múzsák hegye, a Tempe völgye pedig a költészet, a szépség birodalma.

A magyar Tempét szépséges, de elfelejtett ódájában örökíti meg Superintendens Kis János *A Balaton melléke* címmel. Ebben az ódában együtt találjuk meg a magyar Tempe-völgy valamennyi balatoni helyszínét, zengő versbe írva. Érdemes követnünk Kis János versét. A balatoni Tempe-tájak leírását olvasva látjuk, hogy jól ismeri a tavat, mert itt élte ifjúsága boldog éveit. Három éven át, 1799-től 1802-ig volt Kővágóórs papja. Számára ez volt a szépséges ifjúsága világa! Ezért először Kis János költői összegzését vizsgáljuk, mert ebben a Balaton-ódában mindent egybegyűjtött. Majd később sort kerithetünk a kor többi magyar költőjének XVIII-XIX. századi Tempe-ábrázolására is.

A göttingai és jénai egyetem irodalmi élményeitől ösztönözött fiatal lelkész, Kis János tudta, hogy mit jelent a Tempe! Szinte diák módjára barangolta be a Balaton-felvidéket. Ott kereste a régmúlt emlékeit!

Részletesen leírja ezt a Tempe-keresést az ódájában és röviddel a halála előtt megjelent emlékiratában, mely Kis

János *Superintendens emlékezései* címmel jelent meg. Az Emlékezés ma is érdekes olvasmány. Először 1845-ben jelent meg Sopronban, azóta kétszer is kiadták. 1890-ben újra, majd szerencsés megoldással a barátja, Berzsenyi írásaival együtt.

Kis János: a tanítvány. Tanítvány, aki áhítatos tisztelettel követte hosszú életén át mesterét, Kazinczyt, szinte fél századon keresztül. Mégis: itt a Balaton partján ő lett a mester, a Tempe-táj értő balatoni mestere. Kazinczy csak egyszer járt ezen a tájon. Akkor is csak futólag, amikor még a fogsága előtt Pálóczi Horváth Ádámot kereste fel. Kis azonban valóban átélte, megélte a balatoni táj minden szépségét. Erről szól a Balaton-óda nagy része. Az emlékezésben is ezeknek az éveknek eredeti élményeit rögzíti csaknem fél század múltával.

„Kővágó-eörsi predikátorságom”, az emlékezések második szakaszának fejezete erről vall, akárcsak az *Óda* verssorai: (Kővágóórsnek) „Terjedelmes határa, mely a benne találtató több templomromok után itélve a török pusztítás előtt több falukat foglalt magában, a hasznost és szépet nagymértékben egyesíti. Tájékat a sok sik mezők, mosolygó szőlősdombok, kis erdők, sok formájú hegyek s azokon váromladékok hazánkban a legregényesebbek egyikévé teszik. A képzelődés nem kívánhat gyönyörködtetőbb táplálékot, nem a szív felemelőbb tárgyakat, mint, millyenek itt vagynak. S ide 28 esztendőskoromban helyezte engem a jó szerencse.” Majd így folytatja a táj felfedezéséről élményeit:

„Üres óráimban nem tudtam eltelni a tájék szépségének élvezésével. Gyakran kiballagtam a Balatonhoz, annak majd sima tükrét, majd haragos hullámaint szemléltem, vagy az átellenben fekvő Somogyon legeltettem szememet, [...] vagy a partján található köveket vizsgáltam [...]. Másszor a hajdani templomok dűledékeit látogattam meg [...] Egyébkor egyik, vagy másik erdőcskében olvastattam, vagy sétálva azon jelesebb régibb régibb, s újabb írókat, kiket vagy munkáikból vagy tudósításokból esmertem, emlékezetemben új életre hoztam, érdeimekről gondolkodtam s a fák suhogása által lelkesítve nekik tisztelettel hódoltam. [...] Egyszer kétszer felmentem a csobánci és hegyesdi várak omladványaihoz is, s a magasról a paradicsomhoz hasonlítható környéket szemléltem, vagy elmélkedésemmel a régi idők történeteibe merültem.”

Itt már idézzük *A Balaton melléke* egy versszakát, mely mindent egyesít és megmagyaráz a prédikátor élményvilágról. Ez a Tempe keresése! Mottóul emeljük ki Balaton-ódája egy sorát: Hol van az a Tempe, az az Éden?”

Mosolygó part, földeknek, réteknek,
Szép szőlőknek elegyülete,
Zöld erdőknek, csúcsoknak, bérceknek
Ezer formát játszó képze
Hol van az a Tempe az az Éden
Hol valami hozzád fogható,
Melly mélyen s mégis oly gyengéden
Lenne a szebb lelkekre ható

(14. versszak)

Az emlékezés átélt poézise és *A Balaton melléke* ódai lendülete, szépsége így egyesül egyetlen versben. Kis János versvilágát csak szerény költői-tanítványi életműként szokás meghatározni. De ez nem mindig igaz! Ebben az ódában például felülmúlta önmagát. Az is igaz persze, hogy Kölcsey híres bírálatában érdeme felett kedvelte őt, és Kis János munkássága javát a „filozófus költő költészeteként” jelölte meg. Tökéletes költészetként határozta meg a költészetét, hibátlannak tartotta.

A Kölcseytől megfogalmazott és túlzó módon felbecsülő ítései ítélet abban segítette Kis Jánost, a szuperintendenst, hogy egy-két verse mindig része maradhatott a magyar költői kánonnak. A tájódáinak, az ódasorozatának másik verse, a *Sopron tájékához* gyakran szerepelt nagy antológiákban. Először Döbrentey Erdélyi Múzeumban jelent meg. Majd talán utoljára a *Hét évszázad* (a harmadik kiadás) első kötete 1966-ban közölte az ismertebb Sopron-ódát. A nagy ívű Balaton-ódát még ennyire sem ismerik. Pedig még Keresztury Dezső is idéz belőle a szép Balaton-könyvében.

Harmath István és Katsányi Sándor Veszprém megyei antológiája a Balaton-óda szemelvénye alá az 1798-as évet írja. Talán az itt megkísérelt kronológia sem teljesen lehetetlen. Hiszen nagyjából egybeesik Kis kővágóörsi papi szolgálatának idejével. Németh Zoltán sem állította össze Kis János költészetének kronológiáját a hetven évvel ezelőtt megjelent, gondosan megírt disszertációjában: *Kis János szerepe kora irodalmi életében* (Győr, 1941). Mégis azt sejtethetjük, hogy az óda lelkész költője a Balaton vidékét évek-évtizedek múltán is csiszolhatta. Ezt sejteti több versszak az ódában, melyekben a magyar Tempét mutatja be.

Az óda alapélménye valóban a kővágóörsi években foganhatott. A szerzője feltehetőleg továbbírta. Ezzel magyarázhatjuk meg, hogy az évtizedekkel később megfogalmazott emlékiraton is átsüt az ifjúkori élmény melege. Az 1798-as év (úgy érzem), csak az élménygyűjtés kezdete lehetett. A végső megfogalmazást a későbbi óda rejti. A huszonnyolc éves lelkész-költő átélte az előtte

fekvő tündöklő tó látványát. A balatoni hegyeken meglátogatott várromok pedig a Göttinger Hain írónak váromos látomásait idézik fel Kis János lelkében.

A költő is idézi az Emlékezésében Ráth Mátyás Göttingáról írt verssorait:

Göttinga, o dicső tudomány 'kormánya
Mellytől elválását szívem most is bánja

Ne feledjük el azt sem, hogy 1801-re már megszületett Kisfaludy Sándor *Kesergő szerelemnek* balatoni élményekkel is gazdagon átszőtt versciklusa. Ez a verskoszorú a legnagyobb sikerű alkotás volt saját korában!

Ugyanezt a költői világot élte át a prédikátor-költő is, amikor összegezte emlékezését. Mindez hibátlanul felragyog negyven esztendő múltán is az Emlékezésben. Kis János korán megismerkedhetett Kisfaludy Sándorral. 1803-ban ezt írja meg Kazinczynak: „Dayka verseit óhajtvá várom s gyönyörködni fogok olvasásában. Kisfaludy Sándorral, a Himfy szerelmei írójával neve napján esmérkedtem meg. Szép barátságos társaságunk volt egy jó grófnál. Téged is buzgón emlegettünk” (Kaz. Lev. II. 585. l) Ekkor még háborítatlan béke honolt Széphalom és Sümeg között!

„Erántad való szeretetéről és tiszteletéről nem tudósítottalak. Azt mondotta, hogy „ha az ő tiszteletében valamennyire gyönyörködöl, bizonyossá tehet, hogy egy könyvről eránt is soha olly szíves tiszteletet és szeretetet nem érzett, mint Te erántad, mert a Te írásaidból látta, legelőszer, hogy a magyar nyelven másképpen is lehet írni, mint a Biblia és a régi imádságos könyvek vagynak írva”.

Kis János szerint Kisfaludy Sándor még ekkor hallgatott Kazinczyra. Ezért írta Széphalomba küldött levelében: „nyughatatlansággal várták Bétsből erre való jövedeledeket. Kisfaludy nevezetesen egy Romántzát le is írt tisztán a számodra, mellynek tárgya a Csobántzi várba helyeztetett rege, hogy midőn Csobántz mellett elmentél volna, lett volna annál több multságod”.

Kis János számára a Balaton nem más, mint az

Oceánnak fenséges magzatja,
Tók királya...

Szép part, liget, térség, völgy, halom,
Visszahívom a letúnt időket
Mellyek egykor életem delén
Édes jókat, de hamar tűnököt,
Adtok tájtok nyájas kebelén

Így tiszteleg a „Tók királya” előtt az óda első versszakában. Keszthely a második versszakban „Athaeneum ezrek bámultára” ragyog.

Nagy Badacsonyi! istenek hazája
Égi nectár gazdag kútfeje,
Pindus, mellyen Petrarchánk Laurája
Lett ezer szív lépes vesszeje
Gyászos Hegyesd s' Csobánc düledéki
Szomorúan oktató jelek
Régi nagy kor borzasztó emléki,
Semmivé lett csudatételek

(3. versszak)

A „zárt Tihany” hol „habtól csapkodtatva” „Adsz szentidnek bátor rejteket”. Ez az a tiszteletre méltó bencés kolostori magány, mely majd fél évszázaddal később elmélyedésre, áhítatra indította az ide látogató Jókait is. Elsők között volt Kis János, aki felfigyelt a tihanyi visszhangra is:

S bölcs echóddal most istenfélőknek
Szent hymnusit elharsogtatod,
Majd két boldog egymást szeretőknek
Lágy zengésű hangját hallatod;

(4. versszak)

Költőnk lesz a tihanyi visszhang kultuszának egyik korai rögzítője. Ő fogalmazza meg Füred legjobb jelzős elnevezését is, a víg Füredet!

Víg Füred, hol épség isteneje
Áldást ontó szent forrás körül
Sokon akit mind napja mind éje
Régtől gyötrött, lágyan könyörül,
Soknak belső fájdalmak dacára,
Kívül nyájas arcot kölcsönöz,
Sokat, mások kiszű példájára,
Kínok közt is táncra ösztönöz:

Hányszor ragad bájoló erővel,
Tihozzátok kedves képetek,
Melly avúlni nem tud az idővel,
Bár szememből rég eltűntetek

(5. és 6. versszak)

A versben az ifjúságát végig álmódó költőnek az „édes álmódásom” a múltat jelenti.

Most hogy lassú elalkonyodásom
Duplán kedvel elmúlt tárgyakat

Berzsenyi a *Levéltöredék Barátnémnek* ígészetében az „elestvéledtem” igéjével bővíti el verse az olvasóját. Kis János a „lassú elalkonyodásom” fájdalmát vallja meg. Arra az időre emlékezik, amikor még fiatal volt:

Ti kiváltkép, aranygerezdekkel
Ékesített Ecsér dombjai;
S sokalakú koszorús hegyekkel
Szomszéd Kálok rétvirányai,
Májusi víg reggelnek módjára
Fogtok elmém előtt fényleni,
Valamíg csak szeretet lángjára
Tud a szépség felhevíteni

(7. versszak)

A *Balaton melléke* óda mintájaként és forrásaként Matthisson a *Der Zürchersee* versét szokás emlegetni. De ha együtt vagy egymás után olvassuk a két ódát, a vizek tündérvilágát megörökítő verset, kétségtelen: Kis János verse a költőibb! A 24 versszaknak csaknem a fele élő költői látomás! A huszonnyolc éves ifjú lelkész a tó tükreben figyelni önmaga ábrázatát.

Itt a tónak kristály tükörében
Gyakran látván ábrázatomat

(20. versszak)

A szerény lelkész ekkor még fiatalon önmaga vonásait narcisztikus kedvteléssel figyelni a víztükörben. A nagytiszteletű úr itt még fiatalember, aki akár elkövettheti a „hiúság” vétkét is! Ettől a „vétektől” azzal óvták a katolikus papokat, hogy a borotválkozótükrük közepére egy-egy szent képét festették. Ha szépítkeznek azt is lássa akkor, ne csak önmagát!

Kis János tíz év múltával lett soproni lelkész. Ekkor már fáradtabb, pietista szemléletű íróként érkezett ide. Alig néhány év múlva pedig (1815-ben) már „lelép a költészet pályájáról”. Ekkor is Kazinczy búcsúztatja a költészetet! Kis látszólag egyre tekintélyesebb pappá vált, aki már nem is írhatna verseket. De valamit azért megőrzött a fiatal lelkész költői lendületéből. Ezt egy szabad költői átdolgozása igazolja. Mégpedig Delille: *A falusi életének* szabadon átfogalmazott verssorozata. Az 1825-ben megjelent *Falusi élet* (Jacques Delille: *L'homme des champs*) az 1800-ban kiadott Georgica szemléletű versnek inkább átköltése, mint fordítása. Ez

a Delille-vers valóban több, ez Kis János-magyarítása. A fordító saját szabad költői betéteivel gazdagította a francia művet! Ebben az átdolgozásban újra megcsillan a balatoni és a Rába menti táj szépsége is. Delille-magyarítása címében le is írja költői szándékát. Ily módon fogalmazza meg: szabadon Delille után.

Ez a munkája is visszaidéz valamit Kis János fiatalságából: „Az a kedvesség, melyet némely eféle próbáim az olvasó közönség előtt nyertek: több hasonló próbatételekre serkentett és bátorított [...] így készült a jelenvaló kis munka is. – Ez az eredeti nyelven mindjárt kijövelekor sok kedvelőkre talált, s még most, harminc esztendő lefolyta után is sokakat talál. Ezek közé tartozom én is; [...] s azért tettem által anyai nyelvemre, mert reményteltem, hogy a magyar olvasók között is lesznek, kik fordításomban hasznos mulatságot fognak találni”

Így visszacsempészett élő versképeket a kővágóörsi, a Balaton menti ifjúságából, ahol még a horgászással is megpróbálkozhatott! Csupán a halászást emlegeti a magyarítás jegyében. Mégis ezekben a verssorokban olvashatjuk a balatoni horgászás korai megörökítését. Ez a „halászás” ugyanis nem a bokrokban dolgozó halászcsoporthoz tartozik, hanem ez maga a pecázás! (Az *Ujdon-új magyar szavak tára*, szerzője Királyföldi Endre, 1846-ban már ismeri a horgász tevékenységet is: 'Horgász = angeln, puppen, mit Angeln fischen'). Kis János a magyar horgász alakját építette be a Delille-versbe!

*Sűrű fűzfák alatt, melyek árnyékokat
Vetvén kiesbökké teszik a partokat
Halkal a nagy tüdő halász helyet keres /!
Könnyű fegyverével, mellyel prédákat les.
Szemmel szájjal várván a szerencse idejét
Vigyázza lebegő sinórját s vesszejét
Vajjon mi hal lehet a szegény esztelen
Melly bizvást jó s felakad hirtelen
Sárgálló posár-e vagy bársonyos sigér,
Gyors pisztráng-e melly oly kedves étket ígér
Vagy nagy szájú harcsa zsákmányos béivel*

(KJPM 227–228.1)

Vajon horgászott-e, avagy saját szavával: halászott-e magányosan, esetleg társakkal is a kővágóörsi lelkész? Bár még nem ismeri(?) a horgász szót, de ezt a tevékenységet pontosan írja le. Így figyelhetette meg a horgászó „lebegő sinórját s vesszejét”.

Korabinszky *Geographisch-Historisches Lexikonja* (1787) hírt adott arról a füredi forrásról, mely a tihanyi

bencések tulajdona volt. Ők gondoskodtak a Füredre érkező vendégek kényelméről. Ezért még a füredi vendéglőjük épületét is hét szobával bővítették. Így biztosították a vendégek nyugalmát. A Balaton-óda Füredről olvasható költői képsora Kis János mélyről fakadó élménye:

*Hányszor ragad bájoló erővel
Tihozzátok kedves képetek
Melly avulni nem tud az idővel
Bár szememből rég eltüntetek*

Az ihletett emlékképek gördülékeny sorozatban bukannak fel. Ezek a verssorok évtizedek elmúltával az öregkori látomásokkal átszűrte emlékek sorai!

*Hányszor áldoz édes álmodásom
Nektek forró sóhajtásokat
Most hogy lassu elalkonyodásom
Duplán kedvel elmúlt tárgyakat!”*

Szinte Petőfi aranykalászos rónaságára emlékeztet a következő versszak:

*Ti kiváltkép, aranyerezdekkal
Ékesített Ecsér dombjai
Sok alakú koszorús hegyekkel
Szomszéd Kálok rét-virányai*

A 'Kálok' Fényes Elek lexikonjának Dióskáljával lehet azonos. Ez az a Dióskál, mely Jánosi István költőnek is kedvelt faluja volt. Fényes Eleknél „Dióskál 586 kath.lakkal és parochiális templomával jeleskedik”. Kis János ihletett megfogalmazásában:

*Májusi vig reggelnek módjára
Fogtok elmém előtt fényleni*

Kis János számára Kővágóörs és környéke „vidéktek paradicsoma” az ifjúság. Ezért még azt is hitelesnek érezhetjük, hogy:

*álmomban görög földön járva
Zengtem Pindar isteni szavát,
Vagy Róma éneklőit...*

Azt hiszem, hogy ebben a versben most nem Pindaros isteni szava a fontos! Ennél fontosabb, hogy a kővágóörsi pap szembesült „a Balaton menti Tempe” magyar templom- és várromjaival. Az ő Tempéje az, ahol:

„Majd ó templom omladványa mellett
Őseinknek csókoltam nyomát
Sírva láttam, türniek mit kellett
Míg alkhattak béke templomát

(10. versszak)

Az Emlékezései ide vágó lapjaiba belapozva látjuk, hogy erről beszélgetett is kismemesi és paraszti híveivel: „...földi, hiszi-e hogy e templomban (a romtemplomokról beszél) tegnap előtt misét mondtak?” S a hinni nem akaróknak a rejtvényt mosolyogva magyarázták meg, hogy a mise mondás nemcsak tegnapnál, hanem száz esztendőnél is előbb történt. Kis János még az „omladvány” szót használja a rom helyett, a rom Vörösmartynál lesz népszerű! Így összegzi az élményvilágát a mosolygó part, földek, rétek szép szölkök „elegyületéből” – ez a főnév is kihullott a Szerelemhegyi-féle nyelvújítási szótárából! Újra az Emlékezéseiből idézünk: „Még többször bámultam a ’ tájékon koszorú formára elvonuló sok alakú hegyeket...”

Kis János sohasem vállalta fel Bredetzky Sámuel (ugyancsak egykori soproni diák) merészségét, hogy ő is beállítson a nagy tekintélyű költőfejedelem: Goethe házába Weimarban. De mintha mégis tudott volna a jénai Mineralógiai Társaság munkásságáról. Erre emlékeztet az Emlékezésének geológiai leírása és a Balaton-óda néhány részlete is: „Gyakran kiballagtam a Balatonhoz, annak majd sima tükrét majd haragos hulláma-it szemléltem vagy az átellenben fekvő Somogyon legeltettem szemeimet, vagy a parton található köveket vizsgáltam, mint kiégett töredékeit egy hajdan virágzó mezőségnek”. (Emlékezése, 180. l.)

Ez összecseng a Balaton-óda „geológiai soraival”:

Néha égett kövek töredéki
Hol határban feketéllenek,
A kegyetlen Vulcan más játéki,
Buffon nyomán bévezettenek
A természete titkos műhelyébe

(11. versszak)

Annyira jellemző Kis Jánosra ez a helyzet! Ott ül a vulkanikus kőzetek szomszédságában, nézi őket, de az értelmezésükhöz Buffon leírásait olvassa. Neki ez a könyvtelvény adja a biztonságot, nem a természet látványa! Így fért össze a francia természettudós leírása a Kővágóörs-közei vulkanikus kőzetek szemlélésével! Egyszer-kétszer felment a csobánci és hegyesdi várak maradványaihoz is, s a magas várak „omladványaihoz is, s a magasról

a paradicsomhoz hasonlítható környékét szemléltem, s elmélkedéseimmel a régi idők történeteibe merültem” – olvassuk az „Emlékezések” lapjain. De ezek a sorok már Kisfaludy verseinek ismeretét igazolják:

Ülj mellém a kandallóhoz,
Fel van szítva melege;
Csobánc várról édes-kedves
Ím halljad, egy agg rege.

(Csobánc)

Ez akár a „magyar előidők” Kisfaludy-verseinek ismerete is lehet! És még valami: az a környezet, ami a fiatal lelkész itt Kővágóörsön körülvette: „A kővágó-eörsi pápista és lutheránus előkelő nemesek [...] a kékkúti savanyúvízhez menéssel, télen pedig gyakori beszélgetésekkel, s estvényként néha kártyázással, néha táncvígalmakkal mulatták magukat. A középrendűek a téli délesteket arra is fordították, hogy csutora borokkal seregesen a halászok eleibe mentek, borokon halakat cseréltek, melyek a pincéknél frissebben megsüttetvén jó bor mellett jó izü uzsonát adtak. Mind ezen multságokban én is gyakran részt vettem.” Mindezeket az emlékeket beleírta a Balaton-ódába is :

„Öreg s ifju melly buzgón hálálta
A szerencse sok áldásait !
Gyakor táncok, víg korcsolyázások,
Aratási s szüreti dalok
Halászokhoz bucsuval járások,
Melly játékok, melly diadalok!

(11. versszak)

Csak a balatoni halfajták gondos ismerői tudnák megmondani, hogy a Delille-átdolgozásban melyek a Kis Jánostól felsorolt balatoni halfajták! Azt nem tudhatjuk, hogy miről eshetett szó a kővágóörsi téli esteken. Itt, a Delille-versek átdolgozásának idején a görög szabadságharc a beszélgetők egyik témája:

Mi történik földünk szegény lakosival?
[...]
Jaj! Megvagynak verve a szegény görögök!
Nem úgy, kiált egy más! Nem! sőt a törökök!

De a csetepatét vacsora követi,
S a két ellenfelet öszvebékélteti.
A jó somlyai bor annyi örömeket,
Annyi vig tréfákat szül, a hány gyöngyöket.

Asztaltól felkelvén olvasni kezdenek,
Virág, Kisfaludy, s Berzsenyi zengenek,
Vagy Kazinczy után Marmontelnek nyomán,
A szelők mellett mulattat egy román.
Utóbb egyik s másik letetet könyveket,
S beszél most agg regét, majd újabb híreket,
S egyéb estvéket is az összejövetel
S barátság hasonló vigágban töltet el

Nem tudhatjuk, hogy melyik Marmontel-fordítást forgatta a szuperintendens a kővágóörsi híveivel. 1825-ben már elkövetkezett számára a *Soproni estvék* időszaka. 1839-től 1844-ig öt füzetben tette közzé élete kedves olvassmányait. Közben megírta az Emlékezések két kötetét is. Ebben költői kedvvel felvillantotta kővágóörsi, Balaton menti fiatalága emlékeit is.

Németh Zoltán ezt írta róla az értekezésében: „Kővágóörsi papsága alatt megfordult a már irodalmi központtá alakuló Keszthelyen is [...] olyan előkelőségek, mint báró Prónay Sándor, Márton József lőcsei professzor is meglátogatták, mikor a környéken jártak. A módosabb földesurak is be-benéztek hozzá, így Berzsenyi is újházaskorában, mikor balatoni szőlőjére utazott. Nemesdömölki [celldömölki] papsága idején ismerkedett meg Kisfaludy Sándorral egy sümegvidéki földesúrnak, gróf Porciának ünnepélyén, melyet a Himfy-szerelmek írójának tiszteletére rendezett” (18.1)

Berzsenyi költői tehetségére is a nemesdömölki lelkeszsége idején figyelt fel. A hálás Berzsenyi *Kishez* című versében Schiller mélységét, Matthisson hímzését tulajdonítja felfedezőjének:

*Te Schiller mélységét, Matthisson hímzését
S tibur Phoenix magas ömledését
Egy alakban mutatod.
Bájos színnel fested az erkölcs szépségét,
Az álarcás bűnök felfeded rút képét,
S töreid elszaggatod.*

A hálás barát ebben bizonyára tévedett, mert Kis János nem volt Horatius: nem volt tibur Phoenix. Kétségtelenül ő volt a balatoni Tempe egyik fontos korai költője felfedezője. A többi Tempe-kereső költő sorait a tanulmányunk folytatásában gyűjtjük egybe.

FELHASZNÁLT MŰVEK:

Kis János poétai munkái, Pest, 1846 (KJPM)

Kis János Superintendens' emlékezései, Sopronban, 1845

Kazinczy levelezése. Közzéteszi: Váczy János 2. kötet 1891 (1790–1802)

Németh Zoltán:

Kis János szerepe kora irodalmi életében, Győr, 1941

Bertalanffi Pál: Világnak Két-rendbéli rövid isméréte, Nagy-szombatban, 1757

Korabinsky, Johann Matthias: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon... Pressburg, 1786

Fényes Elek: Magyarország Geographiai szótára I–II. Pesten, 1851

„HASZNÁLNI VALA ÉLTEM MINDEN TÖREKVÉSE, JELSZAVA...”¹

Fáy Andrásról születésének 215. évfordulóján

Fáy András, a „haza mindenese”, a reformkori Magyarországon a józanságot, a konfliktusok megoldhatóságát, az arany középszer biztonságát jelentette. Műveit minden társadalmi rétegben olvasták a latinos műveltségű vidéki nemestől az urbanizálódó polgárig, a klasszikusokat ismerő férfiközönségtől, a biedermeier regények világában élő, formálódó női olvasókig.²

Fáy a magyar irodalom és művelődés legszorgosabb, ha nem is üstököse, de népszerű és rokonszenves alakja volt. A cím élete és életműve lényegét summázza: az állandó tenni vágyást, a haza soha nem lankadó alázatóságát, ugyanazt, ami két nagy kortársával rokonítja. Bizonyos, hogy Fáy is magával ragadta a kor szelleme, hasonlóképpen két alkotótársát, Kölcsey Ferencet és Széchenyi Istvánt. Művei számos gondolata, ethosza, ars poeticája azonosítható az *Iskola és világ* (1815), a *Parainesis*, a *Hitel*, a *Világ* és a *Stádium* írójának nézeteivel. Mindhárman a hazai gondolkodás átalakítására törekedtek, céljaikban sok volt a találkozási pont; személyiségükből, gondolkodásmódjukból, helyzetükből következően azonban másként közelítették meg elképzeléseiket.³

Fáy rengeteget cselekedett kora Magyarországaért, de azt halkán, háttérbe húzódva tette. Nem lappangtak benne megrázó erővel kipattanó „electromi szikrák”, mint a „halvány emberkében”, ahogyan Kölcsey önmagáról írta.⁴ Idegen volt tőle az udvari élethez szokott gróf arisztokratikus pátosza is. Rejtőzködő magatartása, a népszerűségtől való ódzkodása, a nagy nyilvánosság kerülése élete végéig jellemezte. A világ fonákságait, saját élete csalódásait bölcs humorral, szelíd iróniával fogadta.

Arany János, aki pályatársai legjellemzőbb, legmarkánsabb vonásait képes volt sűrítve leképezni néhány plasztikus szentenciában, így búcsúztatta az elhunyt, általa különösen becsült és tisztelt férfit: „Fáy olyan egyéniség volt, kinek ha művei nem olvastatnának is, s hasznos életbeli alkotásai nem lennének is maradandó emlékszóbarai, mint csupán jellem, oly mellszobor, mely megérdemli, hogy a jelesebb honfiak pantheonjában mint buzdító példa állandó helyet foglaljon el. Legyen áldott és örök életű a valódi ember és valódi honpolgár emlékezete.”⁵

A nyilvános irodalom reprezentánsa

Fáy regénye, a *Bélteky-ház* a „nyilvános irodalom” reprezentánsa. Szerzője az 1820-as években többször is kiadott erkölcsi *Meséinek*, politikai és társadalmi szerepléseinek, a különböző írói és tudóskörökkel ápolt barátságának és társaságkedvelő életmódjának köszönhetően olyan elvek és értékek ikonikus alakjává vált a reformkori írói körökben és a közéletben, amelyek a nyilvános irodalom jellemzői közé tartoznak az irodalmi szerveződések legelső vitái óta.⁶ A szerző nem a harcos ellenálló szerepében tetszelgett, hanem a kortársak és az olvasóközönség számára a konfliktusok összebékítését jelentette mind az irodalmi, mind társadalmi élet terén.⁷ A *Bélteky-ház* című regénye megjelenése (1832), két évvel a nagy visszhangot kiváltó *Hitel* után – a két könyv nyilvánosságra kerülésének közelsége miatt – önmagában elegendő volt, hogy felkeltse a közönség érdeklődését. Ráadásul a már olyannyira kedvelt mesék írója új művében a jelennel foglalkozott.

A regény, az egyre divatosabb irodalmi műfaj több nemesi család életét ábrázolta, ami egyedülálló újdonságnak számított ekkoriban. Ezenkívül Széchenyi önismeretigényére vonatkozó ideáját is szolgálta Fáy. A gróf által elmarasztalt köznemesi életformát mutatta be, köztük azt a jól ismert embert, aki már néhány korábbi novellájában is megjelent. Emellett azonban felvonaltatta azokat a szereplőket is, akik a jövő emberei, az új világ megtestesítői.

1 FÁY András, *Óramutató...*, Pest, 1842, 15.

2 HÁSZ-FEHÉR Katalin, *A nyilvános és a magános irodalomról*, Itk., 1998, 2, 200.

3 T. ERDÉLYI Ilona, *Fáy András és kora*, PPKÉ, Piliscsaba, 2005, 355.

4 KÖLCSEY Ferenc 1833. március 10-i bejegyzése az Országgyűlési Naplóban (s.a.r. VÖLGYESI Orsolya, Bp., 2000, 118).

5 ARANY János, *Koszorú*, 1864. II. 5. július 31. sz., 117., emlékcikke

6 HÁSZ-FEHÉR Katalin I. m., 215.

7 Uo.

Fáy regényben kifejtett gondolatai szinte egybeestek a *Hitel* előszavában megfogalmazottakkal. Széchenyi ezt írta: „De célunk nem az, hogy számos úgynevezett jóakarókat és barátokat szerezzünk, [...] hanem hogy használjunk. S azért igazat fogunk mondani mindenkor és mindenütt, akár tessék, akár nem.”⁸

Ez a gondolat irányította Fáy András is. A regény ugyanakkor új, korszerű életmintákat adott a bizonytalan-kodóknak. Erre pedig szüksége volt a formálódó polgárságnak, hiszen hazánkban elmaradt a társadalom „pallérozódása”, míg Európában az ún. erkölcsnemesítő művek, folyóiratok hatására megújultak az erkölcsök, és sürgetőbbé vált a szocializáció, az oktatás és a nevelés kérdése is. A megkésett magyar fejlődés lassan tette lehetővé a regényműfajnak széles körben való elterjedését. Ezért lehetett olyan népszerű a *Bélteky-ház*, mert nem csak mintát adott a pálya- és életvezetésre, hanem a szereplői cselekedeteinek motivációjával, valamint az elbeszélést folytonosan megállító fejtegetéseivel a korabeli közbeszéd problémáit vitte be egy fiktív világba, a reflexiókkal pedig arra készítetett, hogy az olvasó maga is reflektáljon a saját és mások gondolataira. Rendszerezett ismeretek, a tudományosnak mondható világkép elemei is megjelentek a szövegben. Ennek sokszor valóban elnehezítő velejárója a beiktatott számtalan elmélkedés a nevelésről, a gazdálkodásról, a görög filozófusokról és minden kortünetről.⁹ A kortársakat az irodalom, a zene, a művészet szeretetére, pártolására akarta buzdítani, mert tudta, hogy az új világhoz hozzá tartozik a „szépre nevelés, a lelket, az életet nemesítő művészet”. Megkockáztatható, hogy Regéczy báró és Bélteky Mátyás házának, életvitelének szembeállításával a két életforma különbözőségét érzékeltetve közel állt a *Hitel* igazságához: „Összehasonlítások által legjózanabb elmélkedni.”¹⁰

Az „Erziehungsroman” magyar megfelelője

A *Bélteky-ház* úttörő jelentősége vitathatatlan, azonban sok-sok magyar és világirodalmi minta hatása alatt készült. A *Candide*-ra, az *Új Heloise*-ra, *A Wilhelm Meister tanulóéveire*, Kármánra, Kazinczyra nem túlságosan nehéz ráismerni a mű egy-egy részletében, a corpus azonban meglehetősen autonóm és individuális; egyetlen kutató sem nevezett meg olyan „előszöveget”, amellyel a műegész nagyobb részben egybevágna.¹¹

Tanregény (a szerző definíciója szerint), inkább azonban a nevelődési vagy fejlődési regény. A nevelésnek és a nevelőknek a centrumba állításával Jean Paul szerény, de nem igénytelen rokona. Ő is Erziehungsromant ír, de teljesen idegen marad Jean Paul pietisztikus, misztikus rajongásától, szertelenségétől.¹² Fáy elsősorban az emberek közötti kapcsolatok és a magatartásformák érdekelték. A barátság és szerelem elsődlegességét vallotta, hiszen ezek életünk természetes magatartásformái. A felvilágosodás hagyományának megfelelően nála is túlteng a nevelői célzat, ugyanakkor szereplőit szokatlanul gazdag érzélelvilággal jellemzi. Pedagógiai eszmefuttatásai, amelyek a cselekményt meg-megrekesztik, magasabb célt: a jövő letéteményeseinek, az ifjaknak a formálását szolgálják. Jean Paul regényeit nehézkessé teszi a sok szálon futó cselekmény, az áttekinthetetlen szerkezet. Az író képes azonosulni néhány hőisével, azokkal, akik „ésszerűen cselekszenek”. Bennük látja a régi viszonyok megváltoztatóit. A német író regényírói módszerei, nevelésről alkotott felfogása sok hasonlóságot mutat Fáy András nézeteivel.¹³ A *Bélteky-ház* nevelési, új életvezetési mintákat sugalló gondolatai és egzakt példái okán egyértelműen a Rousseau, Pestalozzi, Jean Paul, Goethe nevével fémjelzett európai vonulatba sorolható.

A „mindennapok története” – egy biedermeier regény

A *Bélteky-ház* megírásának idején Fáy a negyvenes éveiben járt. Olvasott, művelt férfiként ismerte a hazai életet és a változásokat követelő, ígérő közélet szereplőit. A regény az akkori magyar életet, az író által megélt, a maga körül látott világot mutatja be. Az egész magyar biedermeier kor valóságos galériájával találkozunk, mégpedig a megszelídített romantika mikrorealista ábrázolásában.¹⁴ A könyv magán viseli az 1820-as években megindult változásokat, a reformkor jellemző vonásait.

8 Gr. SZÉCHENYI István, *Hitel*, 1830, faksimile kiadás, Bevezetés XVII.

9 IMRE László, *Egy „kedves, ósdi román”, ItK.*, 1998, 197.

10 gr. SZÉCHENYI István, *I.m.*, 39.

11 IMRE László, *I. m.* 191.

12 SZAUDER József, *Az estve és az álom*, Bpest, 1970., 471.

13 T. ERDÉLYI Ilona, *I. m.* 369.

14 *I. m.* 371.

A regénynek három olyan főrendű „háza” van, melyek körül a cselekményszálak esetleges, szeszélyes váltásaival a régi és az új világ fordul szembe: a septemvir-főispán háza, báró Regéczy Orbán háza és Rónapataky generálisé. A három ház együttesen a történelmi idők kerekének fordulását szimbolizálja.

A septemvir-főispán, a nemesi közélet szónokian politikus alakja az az egyébként tiszteleltre méltó ember, aki Gyulát okosan kívánja kiemelni az otthoni gazdálkodás mégoly helyesen eltervezett életprogramjából. „Hasznos kör a gazdai is, mondá vontatva a septemvir, alap- és törzsökállapot polgári állományokban; de a tudományos készülétét ki nem elégíti, kitől a haza is többet vár. Azt, hogy az egyszerű természettől elnyerhessük hasznainkat, tehetjük nyílt józan ésszel is; de előítéletes és fortélyos embertársainkkal bajlódni, azokat boldogítani nagyobb feladat, s csak tudományos műveltséggel és készüléttel vihetjük végbe, ha bár a tudomány sehol sem felesleges. De tekintszen öcsém uram a gazdai állapotra hazánkban: mi annak egyéb célja, mint napok leélése, nagy fáradalommal kivitele annak, hogy legfelebb is a főbb szűkölésektől megóvattassunk? Élünk csak azért, hogy megéljünk, valóban igen szűk kör, ’s kevésse terjedtebb azon baroménál, melly egész nap legel, hogy élleme legyen.”¹⁵

A másik, az öreg báró Regéczy, a felvilágosult klasszicizmus jellegzetesen átmeneti figurája, a gavallér élvező, aki senkinek nem árt, vagyonát a szép élvezet oltárán herdálja el. „Olyan magyar mágnás, mint Regéczy báró Fáy *Bélteky-házában*, azóta sem festetett, pedig annak már tíz esztendeje”.¹⁶ „A ’báró korán eljött Gyuláért. Szemlére vette ennek minden köntös-darabját s maga lett öltöztetője. Városon külsőnk az első, mondá, hol a tágas szétvegyülésben, keveset tudhatunk egymás belsejéről. Mindenkor önünk iránti méltatlanság, a külsőnk körüli hanyagság. Felkészülvén Gyula: van-e becses gyűrűd? órad? arany láncod? kérdé Regéczy; rakd fel! Kalmárkodnunk kell a világban mindenünkkel; majd tapasztalandod, hogy nagy része az embereknek, kirakott mutatóvanyaink után húz következtetést, a bólt belső becsére. Továbbá arra kérlek, szokj meg parancsolni; ritkán nem nyerrünk azzal, ha úri tónt követelünk magunknak, s azt némi zajjal vívjuk ki számunkra. Ha félve parancsolsz, észre veszik, hogy a parancsolás nem sorsod, s ha zaj-ütés nélkül pénzt adsz ki, azt vélik: költesz, mert pénzed van, nem pedig: mert úr vagy.”¹⁷

A harmadik főrendi ház a Rónapataky generálisé. Ő a tett embere, a logikáé, a tervezése és a szervezése, a gondosan és távlatosan irányított gazdaságé, akinek csak sikere és tekintélye lehet a modernizálódó, reformszellemeű hazában. „A generál, mindjárt a katonaságbóli hazajöttével, fő iparul tevé magának rendbehozását jószágának, és jobbágyainak boldogítását. Vagyona rendbehozására nézve, az elszórt fekvésű szántóföldeket tagosítja, a pusztított erdőket rendes vágásokra osztja, réteket külföldi szokás szerint javítja és termékenyíté, földjeit kövéríté, s váltott vetésekre alkalmasakká tevé; az önkényes utakat határok közé fogá, legelőt céloosan felosztá, s rövid időn azt eszközlé, hogy határaiban hasznot nem hajtó föld egy tenyérnyi sem maradt fenn. Jobbágyai boldogításában, azon győződésből indult ki, hogy kerülte fő cél gyanánt szükség kitűzni a szorgalom és ipar felbuzdítását. Szükséget űz ez, s kényelmet és jólétet szűl, így gondolkodék ő, s egyszersmind előli az erkölcstelenséget, mellynek henyeség a szűlőanyja. Csak szorgalom köthet valódilag a hazához bennünket, melly pályája annak, s csak szorgalom eszközölheti azt, hogy legyen is miért szeretni hazánkat.”¹⁸

A három típus közül az öreg Regéczy báró az, aki semmi rosszat sem tesz, míg a generális akaratlanul árt az övéinek, s a septemvir akarva árt a fiúknak. Regéczy úgy élvezi az életet, hogy szeretetre méltó marad, s mindenkit jó kedvre derít, a septemvir ezzel szemben fagyos, merev, előkelő tartású, s ez taszító; a generális pedig egyszerre okos, modern nagybirtokos és naiv érzelmes figura: Regéczy mentes mindezekről a lelki terhektől. Az élet és a művészet élvezője egyidejűleg, s úgy áll elénk, mintha Kazinczy eszményeit ötvözné magában. Alakja mégsem ideális figura. Csak annyi eszményítés található benne és körében, amennyi az 1820-as évek művelt, stílusok iránti érzékeny és társaságszerető birtokos nemesi körül megtapad. Erdélyi János megállapítása Regéczy regényalakjának hitelességéről ennél meggyőzőbb. Szerinte 1832 és 1843 között nem látott napvilágot a magyar életnek még egy olyan hiteles ábrázolása, mint amilyen Fáy András regényében Regéczy báró jellemzése.

Az író szívéhez közelálló régi urak mellett jelen van az új kor embere, a racionálisan gondolkodó Valkay, de ott találjuk a ravasz ügyvéd, Legéndy realiztikus portróját is. A legsokoldalúbban jellemzett személy a polihisztor

15 FÁY, András, *A Bélteky-ház, Piliscsaba*, 2005, 91.

16 ERDÉLYI János, *Regélő Pesti Divatlap*, 1843., március 30., 26/825.

17 FÁY, I. m. 79.

18 FÁY, I. m., 233.

Káray, az az önarckép, amelyet talán Fáy – ama festőkhöz hasonlóan, akik táblaképeik sarkain elhelyezett önarcképekben örökítették meg tulajdon arcvonásaikat – szemelt ki erre a célra. Káray volt egykor Bélteki Gyula édesanyjának nevelője, majd az ifjú irányítója. Fáy is elmondhatta magáról: „Lelkének szomszár az igazság és tudományok után, általában fölfoga mindent, mi ember-boldogításra szolgál, nyájas ember-szeretete pedig, hol csak teheté gyakorlatba hozá azt, ... körülményei őt a nevelői pályára vonák. Kötelességből előbb, majd kedvtelésből, egészen új elhatározásának szentelé magát. Szorgalom, olvasás, saját nyomozásai és tapasztalásai, széles ismereteket, mély behatásokat szerettek neki... minél inkább gyarapította e részben ember-ismeretét, annál inkább meggyőződék a nevelés nagy fontosságáról, annál inkább hívé, hogy egyedül ez adhatja meg az ember érdemét, boldogságát...nem késett mintegy apostolául szentelni magát a nevelésnek”, különösen a nőnevelésnek. Káray az járta az országot „irányt adni a növelés ügyében”.¹⁹

Szauder József elemzésében²⁰ Fáy arcvonásait Porubayban vélte felfedezni. Vitathatatlan, hogy az egyik legjobbban sikerült „realista” kép a klasszicista Porubay alakja, de ez a régies, iskolás klasszicista, antikvárius-filológusi alapokon álló nevelő és Káray finomabb kultúrájú, neohumanista gondolkozású, patriotizmust és kozmopolitizmust egyesítő figurája tulajdonképpen egyazon klasszicizmus más-más fokon álló képviselői. A festészetet kedvelő és ahhoz értő Fáy vonásai hitelesen megjelennek a professzor jellemzésében, de az író személyisége inkább Káray alakrajzában manifesztálódik.

A nőalakok kevésbé egyénítettek, inkább zsánerszerűek, bár az ő ábrázolásukban is megtalálhatók a bécsi biedermeier festők mikrorealizmusának lenyomatai. Nők – családba zárt helyzetüknél fogva – esetlegesebbek, halványabbak a férfialakoknál. Azon női karakterek egyedibbek, vonzóbbak, színesebbek, akiknek –, mint Angélika ill. Laura – nem adatott meg még a család biztonsága. A számos portré felvonultatja a magyar biedermeier kor, a „polgári táblabíró világ” társadalmának jellemző szegmenseit.²¹

Reformtipológia, ízlés – és korkérdések

A mű, pontosabban az író objektivitásra való törekvését mutatják azok a kérdéskörök, amelyek megvitatásával az író a mindennapok életben találkozott, amikor Regéczy báró és barátai, tisztelői közötti dialógusokat formálja vagy azokat, amelyek Uzay asztalánál a földesúr és a pap között hangoznak el. Ezek közül említést érdemel a hazai cím- és rangkórság megvitatása, a majdani Védegylet szükségessége, a kor tolerancia- és objektivitásigénye, az önnevelés és a leánynevelő intézetek szükségessége, valamint a művészetek és a zene, festészet emberformáló erejének jelentőségéről való elmélkedések. „Nincs kedvesebb előttem, úgymond Káray, mint ha az ifjúság korán a szép művészetben oktattatik. Azon harmonia, melly ezeknek alapja s mindegyikénél kisebb-nagyobb mértékben a külérzésekre hat és dolgozik, korán átfoly a gyermek lelkébe, alapot ver benne, és ahhoz szoktatja őt, hogy miként lelkében él, úgy mindenben az élet folyásában, összeillést, harmoniát keressen és találjon. A többi felett, musikát és festészetet ohajtnék a célra használtatni a nevelésben, s az elsőt még inkább az utóbbinál.”²² Szintén Káray megjegyzése: „Hazánkban is nem egyszer fájlalnám, hogy nincsenek törvény által rendelt békebíráink, és hogy némely esetekben, ítélet által már későn rendeltetnek meg azok, midőn már a felek költségből, szeretetből kiperelték egymást.”²³ „Nőnevelő intézeteink fogatkozásira fordúlt a szó. Káray országos ügyelet alá ohajtá állíttatni azokat. Mívelt Európánkban, bár szelidebb de biztosabb hatalom a szépnem bájaiei, mint nemünk erejeé. Rousseau azt mondá, hogy ha valamely eszméd, pártfogás hiányában, közönséggé lenni nem bíra még, nyerd meg számára a szép nemet – s köz divatú leend az azonnal.”²⁴

Jellemző a regény azon epizódja, amikor Vince atyja az akkori szokásoknak megfelelően, mintegy útravalóként megajándékozta erkölcsi-oktató könyvecskével fiát. „Íme én itt feljegyezve adom neked által azon félévszázados tapasztalásimat, miket világi pályádra nézve szükségeseknek véltem. Szó repül, s könnyen elsiklik a fontolás elől; de nyugvó betűk bevárnak időt és fontolást. Olvasgasd meg édes fiam, s tedd sajátiddá azokat.

19 FÁY András, *A Bélteki-ház*, i.m., 45.

20 SZAUDER József, *Udvarházi Klasszicizmus in.: Az estve és az álom*, Bpest, 1970, 452-503.

21 T. ERDÉLYI Ilona, *I. m.*, 373.

22 FÁY, *I. m.* 189.

23 *I. m.* 190.

24 *I. m.* uott.

Vincze szobájába térve, illyeket olvasa atyja jegyzeteiből: »Alig lehet valami károsabb állományokra, és súlyosztóbb tisztviselőkre nézve, mint félkedv, félakarat a tisztviselésekben, és amazokkal járn szokott elhatalasztatás. Minden tisztviselőnek ajtaja felibe kívánnám e szókat írni: mit ma elvégezhetesz, holnapra, ne halaszd!« »Tedd ritkává magadat és becses léssz. Hiszed-e, hogy a gyöngy drága foga lenni, ha a gyakori hering hordná begyében azt?« »Kiki legfontosabb önmagának, s azt a levegőt becsüli széles e világon legtöbbre, mit tudójén beszív. Ember-bánásaidban el ne veszítsd azt szemeid elől soha.« »A magyar komolyakban tapad a régihez, s bohóságokban áhítja az újat, és divatost. Megtévedéseiben és irány-vesztéseiben, nem pedig lelke erejében a hiba, ha sülyedezik.«

A tudományok és a művészetek parallelizmusának tétele klasszicista tézis, azonban a szerző ezt a témát is megújítja, áthelyezi egy más dimenzióba, súlypontját a művészetek és mesterségek (artes) egymáshoz való viszonyának vizsgálódására. Ennek megfelelően szereplői csak futólag említik a „szép tudományok s mesterségek csudás rokonságát”.²⁵ Fáy beszélgetői a „szép egy egész” voltának megvitatását tekintik elsődlegesnek, a regényben egy meg nem nevezett költő mondja ki, hogy a „szép egy egész, melly körülfolly a lelket, mint a levegő a testeket, s a művészségek csak ennek részei, s mindnyájan a természetnek szép tündér gyermekei. A plasticai művészet legközelibb csügg emlőjén, a festő már távolabb játszadozik tőle, a költő szárnyra kelve lebeg felette.”

Fáy a szépség mibenlétére és a nagy minták másolásának problémájára adott válasza alapján Kazinczy hű tanítványának tartható, de árnyalt, finom disztinkciókkal és sokoldalúan az első magyar társadalmi regényünk nevelésának középpontjába a Winckelmann-féle elveket állítja például. Azonban a szépnek mint esztétikai kategóriának személyessége, szubjektív felfogása, egyben tárgyias volta, valamint időbeli-térbeli determináltsága révén már túlmutat a winckelmanni-kazinczyas szemléleten. Káray ideáiban korát megelőzően látta, hogy „átaljában a műveltségben is korok vannak, különös sajátságokkal”, s míg a régiek korára a mélység volt a jellemző, a jelenre a terjeszkedés, vagyis az ismeretek kiszélesítése, a rendszerezés. „Az ízlés pedig, vagyis a szép fölfogása viszont a műveltség függvénye, így mostani ízlésünket is ama sajátsága korunknak fogja vezérelni.”²⁶

Égető politikai, gazdasági, művelődésügyi kérdések beépítése is jelzi a korregény kiemelt fontosságát. Ezek közül említendő az országos takarékpénztár felállításának szükségessége, a korszerű intenzív gazdálkodás elodázhatatlansága, a társadalom hierarchiájából hiányzó urbanizálódó polgár és gazda kinevelésének eszméje, a nyilvános hazai képtárak fájó hiánya, vagy az ifjak külföldi utaztatásának igénye. Bélteky Gyula szájából hangzik el „[...] el vala hát érve forró óhajta keblének, láthatni külföldet, tapasztalhatni tökélyeit, haladásait s hasznos plántaként általhozhatni ezeket édes hazája földébe.”

Felnagyított mozzanata ez a regénynek, bemutatva a reformkori felkészülések közvetlen előjátékát, amikor a „nagyok”, a Wesselényik, a Széchenyik a sok tízezer forintba kerülő külföldi tapasztalások után voltak már, azonban a középnemesség legjobb elméi még ezen európai tanulmányutak előtt álltak. „Utazni fogok! – kiálta villogó szemmel.” Barátja pedig örül annak, hogy ily módon „világ polgárává lesz az ember szűk honfi helyett”.²⁷

A regény reflektál két igen-igen fontos, a reformkor elején, a polgári Magyarország kibontakozása kezdetén megjelent létfontosságú kulturális problémára. Az egyik: hogyan tökéletesíthetik magukat a művészeink; a másik: hogyan lehetne társadalmilag nagyobb megbecsüléshez és jobb megélhetéshez juttatni őket. Káray – az író rezonőrje – szerint a művészek tökéletesítésére az Akadémia szolgálhatna, amely „jeles európai művészek által másoltatná, minthogy az eredetiekhez még most sem erszény, sem remény nincsen...”²⁸

„Fő eszközöknek gondolnám e’ részben, mondá Káray e kettőt: utat nyitni művészeinknek a tökélyesb kiképzetetésre, és alkalmat nyújtani nekik arra, hogy becsültetéshez s könnyebb élelemmódhoz juthassanak.”²⁹

Ez a kérdés feltűnik Rónapatak generális házában is, amikor Porubay képei körül folyik a beszélgetés. Káray és Regéczy a művészeti nevelésről a következőket mondja el: „Innen hazánkban, hol még csekély alkalmunk van jeles képgyűjtemények után tanulnunk, ezen felül az olajképek ritkán bírják meghatározott neveiket művészeinknek, biztosabb útnak látom az avatottsághoz készülőre nézve, jó nyomású rézmetszések után tanulni...”³⁰

25 SZAUDER József, I. m., 479.

26 FÁY, I. m., 127.

27 I. m., 92.

28 I. m., 112.

29 I. m., uo.

30 I. m., 114.

Fáy regénye szinte kifogyhatatlan ötlettáru szolgálta a negyvenes évek publicisztikájának, mert az általa felvetett kérdések megvitatása rendszeresen vissza-visszatérő az egyre népszerűbbé váló irodalmi divatlapokban. A *Bélteki-ház*ra különösen érvényes, hogy szinte enciklopédikus jelleggel, tudatos számíttással kívánta regényvilágába foglalni a társadalom főbb jelenségeit, a magyar élet minél teljesebb körpanorámáját. Ez az erős gondolati megterheltség ebben a regényben elkerülhetetlenné vált, hiszen a regény alapeszméje a városias műveltségnek nemzeti karakterrel és erkölcsiséggel való kiegészülése olyan egyeztetési kísérlet volt, amelynek során a „középnemesi réteg a nemzeti egység és összefogás családeshírnéjét igyekszik a kulturális és társadalmi civilizációval... közös nevezőre hozni.”³¹ Egyszerűen ez nem lett volna megjeleníthető a dilemmák olykori exponálása, tisztázása, azaz magyarázkodás nélkül. A Rónapatak, valamint a három ifjú (Gyula, Ongay, Vince) által képviselt „nemzetfelemelő” program sem a kortárs olvasóközönség, sem az utókor számára nem lett volna konkrétizálható az intellektuális tehertételt jelentő gondolati betétek nélkül.³²

*

A *Bélteki-ház* hibáival, kedves, suta esetlenségében is fontos és tanulságos alkotás, amely egy letűnt világra nyit ablakot. Értékét ma nem elsősorban esztétikai erényeiben kell keresnünk, hanem korfestő erejében, amelylyel a magyar világ páratlan értékeit felmutató és őrző korszakának, a hazai reformkor és biedermeier világnak első és hiteles ábrázolása. Joggal nevezhetjük az akkori jobb módú középnemesség, sőt a reformokkal rokonszenvező arisztokrácia kulcsregényének is.³³ Művészete – kortársai nyilatkozataiból ítélve – hathatósan segítette a régi nemesi tudat átforgalmát, a polgári érzésre, gondolkodásra való nevelését. Minél józanabban, minél illúziótlanabban tette ezt, annál biztosabb és tartósabbá vált hatása. A feudális viszonyok és gondolkodás éles, következetes, önértékelő bírálatát, mint amit Kölcsey végzett el, Fáy meg sem kísérelte. Ezzel szemben mégis megsokszorozódott hatása. A tartalom és a forma – ez a tiszta, klasszikus, racionális forma – sokkal több olvasóba lopta be gondolati és ízlésfejlesztő hatását, mint Kölcsey önkínzó, tragikusan kiáltó romantikája.³⁴

Fáy józansága a középszerűség hirdetésével is járt, ami azonban nemcsak a politikai szélsőségektől való tartózkodását jelentette, hanem a polgári, civilizált magatartást és a mi feudális nemességünkben hiányzó realitásérzék és higgadt ítélőerő adományát is. A haza és a közélet, az erények és a művészet voltak a legkedvesebb tárgykörök, s róluk írva, mesélve, reális élettapasztalata gyűjteményét adta elő szereplői maszkja mögül, de aprópénzre váltva életbölcességét mindenkinek hozzáférhetővé téve és oly ízes mosolygásba rejtve azt, hogy nehéz volt neki ellenállni, vele kellett menni előre. Ki is hitt ennyire, mint ő a nevelésben, a felvilágosodás ez idójában, s ki beszéltette valaha is hőseit ily szenvedélyesen és ilyen felkészülten a Szépről, az „eggyűgyű nagyság” és a „szép természet” utolérhetetlen vágyairól?³⁵ Fáy András, az „udvarházi klasszicizmus” e nagy alakját érdemes újraolvasnunk, ismét fölfedeznünk!

Alighanem Mikszáthnak volt igaza, aki azt írta erről a méltatlanul elfeledett és mellőzött íróról: „Ha Széchenyi nincs, őt illeti a »legnagyobb magyar«, ha Deák nincs, ő nevezhető a »haza bölcsének« – így azonban maradt végig a »nemzet mindenese«”.

31 SZINNYEI Ferenc, *Novellairódmunk Jósikáig, Itk.*, 1919, 21.

32 HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a XIX. sz. első felében, Debrecen, 2000.*, 149–165.

33 T. ERDÉLYI Ilona, *I. m.*, 76

34 SZAUDER József, *I. m.* 462.

35 WÉBER Antal, *A magyar regény kezdetei, Bp.*, 1959, 89.

HAJNALI BESZÉLGETÉSEK JÓKAIRÓL

Van erőszakos ember, aki olyan, mint a párduc: kéjes horkanással veti magát áldozatára, és harapja szét a nyakszirtjét. Aztán van szelíd, jámbor ember, aki olyan, mint a boa constrictor: szép csöndben, hangtalanul öleli körül áldozatát és még simára is nyaldossa, mielőtt lenyelné. Jókaira csak rá kellett nézni, magasba akadt kék szemére, tehetetlenül összefonódó két karjára, hajlékony nádszáltermetére és látnivaló volt, hogy ő sem az egyik nem volt, sem a másik. Ő a növényember volt: a marakodó világ számára csupa gyökeret vert passzivitás, mert ami erő volt benne, az mind arra való volt, hogy virágozzék és gyümölcsöt teremjen. Aki nőt a sors melléje tűzött karónak, arra ráfutott hűségesen; ahova elültették, ott megmaradt lázadás nélkül; nem is volt más igénye, csak a szelcsöndes derű – ezért érezte jól magát a kormánypárti tarokkpartiban és a főhercegek barátságában.

Most legalább láthatod, mi az a romantika! Hogy ez az ember az ő magát mindenünnen messze álmodó lelkével forradalmat csinált negyvennyolcban, és végig elhitte magáról, hogy ő tényleg csinálta. És olvasd csak, hogyha pennát fog, micsoda derűs, homéroszi verekedéseket kanyarít egyszerre; villogó szemű hőse huszár-lovon nyargalászva úgy szeldesi kettőbe a jámbor osztrák svalizsérokat, hogy az embernek a nyála kicsordul az élvezettől. Egyáltalán, a romantika mindig ilyen hekatombával áldozik hőségnek. Az öreg Dumas D'Artagnanja háromkötetes életútján úgy lyukasztja ki spádéjával az embereket, mint a suszterlegény a vurstli céllövöldéjében az üres tojásokat. És mialatt jobbra-balra potyognak mellette az emberek, ő a maga egyszál életével az olvasóközönség nagy örömeire menekszik ki folyton a veszedelmekből.

No mármost képzeld el, hogy ennek a vérengző Dumas atyónak nyomába egyszer egy Flaubert szegődnek marokszedőnek és azt a tömérdek névtelen embert, akit Dumas egy-két könnyű szóval az útféltre hullatott, ő szamaritánus szeretettel fölemelné, kimosdatná sárból-vérből, megmutatná nekünk emberi arcát, sőt a szívét is kifordítaná, hadd lássuk meg, hogy micsoda életerőket, törekvéseket, vágyakat oltott ki benne az a kecses tör... Mert ahány naturalista író, az mind ezt csinálja. Írásában minden ember egy-egy hatalmas oszloppá magasodik, aki a misztikusan szent életnek a hordozója és ha egy-egy eldől – pedig hát az emberoszlopnak mindnek el kell dőlnie a végén –, az mindig gyászos tragédia. A halál az étellel egyidős intézmény, itt hát valami csalafintaság történhetett, hogy annyi idő óta se bírt az ember összeszokni vele. Pedig nem valami idegen rém, nem leleskedő ellenség, a halál éppolyan természetes funkciója az életnek, mint az emésztés, vagy az alvás. Hiszen gondold csak meg, hogy azt a csudát, amit életnek hívunk, például a hasán fekvő nápolyi lazzaroni hortyogását az erőfeszítések micsoda összeműködésének kellett létrehozni! A tüdő, ez a szörnyű fújtató fáradhatatlanul éleszti az élet tűzét, a szív percenként nyolcvanszor összehúzódva, hét liter vérral öntözi az embert a fejbübjának hajtenyészetétől a lába bütykéig; a belek, mint a megveszekedett kígyók, rángatózva zúzzák, marják, mállasztják a táplálékot; a szervezet minden részében pihenés nélkül folyik a tatarozómunka, új sejtek rúgják ki helyükből a régieket, minden átalakul, gyarapszik, zsugorodik – és a lazzaroni azalatt édesdeden mosolyogva, makarónifákról álmodik. Pedig munkától irtózó, becsületes nápolyi lelke hogy szörnyülködne, ha sejtene, hogy ilyen kemény munkába fogta a természet! De nem sejtí, mert megszokta, csak a csecsemő tiltakozik nyöszörögve, amikor még új neki a dolog; a bábának kell őt hátbavágnia, hogy rábíra a lélegzésre. A halál az élet egyetlen funkciója, amit fáradság nélkül elvégezhet az ember. Alvásával naponta próbálgatja, borral, dohánnyal, szerelmi mámorral folyton azt keresi. Az, amit »halálküzdelem«-nek hívnak, nem harc a halállal az életért, hanem ellenkezőleg, harc az étellel a halálért és az a megbékélt mosoly a halott arcán tanúskodik róla, hogy a küzdelem diadalmas volt. Én egyszer tartottam két karomban a halált. Szegény apám már hónapok óta beteg volt, és a pokol válogatott kínjait szenvedte végig, mikor aztán egy nap az orvos kimondta a szentenciát, hogy menthetetlen. Hónapok óta akkor láttam először boldognak őt. Enni kért, evett egy csipetnyit, és nem győzte magasztalni, hogy milyen finom. Ivott egy gyűszűnyi bort, magához vont és dévajul mondta:

– Tudod-e a nótámat?... »Megállj bíró, huncfut bíró, megbánod, / Még az éjjel elszeretem a lányod...«

Aztán lassan-lassan kezdett elmenni. A hangja egyre halkabb-halkabb lett, mint aki a pincébe ballag le, a szeme egyre homályosabb lett, mintha belül a fénylámpás egyre messzebb távolodott volna, és amikor két karommal

utána kaptam, akkor már élettelen súllyal nehezedett rám. Mindenki sírt ott, csak az apám mosolygott. A búcsú csak azoknak siralmas, akik maradnak. Láthatad elégszer a pályaudvarokon: szegény búcsúztatók vörösre sírják a szemüket és siettükben szeretnék még egyszer elmondani az ezerszer elmondott dolgokat; az utas pedig a kupé ablakán kihajolva, titokban topog a lábával, és sürgető pillantással tolja előre az óra mutatóját. És amikor végre a vonat elindul, míg a búcsúztatók zsebkendőjükkel fölválta az orrukat törlik és a vonat felé lobogtatnak, az utas megkönnyebbült sóhajjal dől hátra ülésén, és friss reményekkel néz új tájak felé...

Megmondom őszintén, én is félek a haláltól, de alaposan átkutattam magam és csak egy okát találtam: hogy az emberek megsiratják a holtakat, és énrajtam ugyan senki se sírjon. Azt az egyet nem bírom. A halottsiratókban mindig megvan a győzelmes disztinkció, hogy magukat szerencsésebb, különb embereknek tartják. Nincs az a rongyos, nyomorúságba pácolt koldus, aki a kastély cintermének küszöbén nyöszörögve ne azt érezné, hogy mennyivel szerencsésebb fickó ő annál a mozdulatlan úrnál, aki a díszes ravatalon fekszik.

Elképzelheted, hogy füttyölök a föld alatti dekompozíció rémképeire, és ha már a poros fülű medikusgolya cigarettát tud dugni a koponya vigyorgó szájába, valami nagy respektussal én se nézek arra a kis méz- és foszforgyurmára. De ha a halálra gondolok, nem is ez jár az eszembe, hanem látom magam, amint abban az ostoba pompájú hintóban végigkocsikáztatnak a városban, mint valami kivételes csudát, mint valami cirkuszi attrakciót és nincs az a sehonnai, aki rám ne lehelné sajnálkozó sóhaját, hogy aztán annál diadalmasabban tapogassa meg a maga rozoga, nyavalyás életét... Láthatod, hogy az emberek butasága nemcsak az életet tudja elviselhetetlenné tenni, hanem a halált is.

Majd ha egyszer nagyon ráérek, belékezek, hogy a halál ostoba kultuszát megreformáljam. Talán kieszelek majd valami ünnepest-félét, valami nagy jubileumi szertartást, amelynek központjában büszkén trónol a halott, körülötte pedig titkolt irigységgel bókolnak az ünneplők. A legszegényebb ember is tudni fogja, hogy egyszer eljön az ő napja is, amikor neki fog szólni a zene és őt ünnepli az eszem-izsom. Cimbalomszótól lesz hangos a siralomvölgy és muzsikával, dallal, vihogással telve a temetőkert lesz az emberiség mulatóparkja, Tivolija.

Valami francia író azt mondta egyszer, hogy nem a halál a csudálatos, hanem az élet. Nem a mozdulatlanság, hanem a mozgás. Hát énekelem az élet se csudálatos, mert a csuda önmagán nem csudálkozhatik, mint ahogy a vipera is hiába harap a maga farkába, önmagán nem fog a mérge. Az bizonyos, hogy aki az életet szereti, annak a halált is szeretnie kell, mert ebben a spriccerben is az a jó, hogy ilyen kis pohárral méri Caracas; de ha tenger volna a spriccer és én úgy csónakáznám rajta, csudát látnál: nem innám belőle.

Úgy gondolom, hogy már az elemi iskolás olvasókönyveket alaposan át fogom reformálni. Például kirúgom belőle azt a gyalázatos mesét a tücsökről és a hangyáról. Hiszen ismered, amikor a hangya télen teli éléskamrájából kiszól az éhes tücsöknek:

– Úgy kell neked! Miért énekeltél a nyáron, ahelyett, hogy gyűjtöttél volna! Ehelyett majd beillesztem Nothnagel professor gyönyörű tanulmányát, amelyben olyan kívánatosan írja le a halál fiziológiai lefolyását, hogy ahhoz mérten egy májusi holdas éjszakán elcsattant csók foghúzásnak számít.

(Közbevetett megjegyzés.) Biztosan őt is érdekelte volna, ha elmesélhettem volna neki, hogy én valóban találkoztam egy olyan emberrel, aki a halált éppúgy szerette, mint az életet. Persze nem mondhattam el neki, mert hisz akkor még sekély múltam térképét néhány falusi ösvénnyel meg lehetett volna rajzolni és azok az élmények, amelyeket az ő érdeklődésére méltóknak tarthattam volna, csak a nagyvilág tágas országútjain teremnek.

Riminiben egyszer a szardellahalászokat nézegettük. Már kora hajnalban kezdték bevonni a roppant hálót és már délfelé járt az idő, amikor partra vonszolták. Valami elképzelhetetlen látvány volt. Milliő és milliő apró szardella dőlt egyszerre a parti homokra, egész mozgó hegyvidékek keletkeztek belőle; villogott rajtuk a napfény és a szegény kis halacskák, amint levegőért tátogva, ugrándoztak, mintha csak ennek a fénynek a vibrációi lettek volna. Egy elegáns, olasz fiatalember állott mellettem. Ő is a gazdag fogást nézte, aztán szórakozottan, természetesen mozdulattal lehajolt, fehér glaszékesztyűs ujjával fölszedett egy ficánkoló halacskát, és lenyelte. Előbb megforgatta a szájában, hogy kiélvezze az ínnyel az elmúló élet vonaglását, aztán mikor lenyelte, elégedetten bólintott és lenyúlt a másik halacskáért. Ez az ember annyira szerette az életet, hogy ette. Ha azt kérdeznéd tőlem, hogy ki volt a legelőkelőbb ember a világon, egy pillanatig sem tűnődném a keleti satrapákon, a fáraókon, Nagy Sándoron, Napóleonon, Eötvös Károlyon, hanem tétovázás nélkül kimondanám, hogy a legelőkelőbb ember Szókratész volt. Vagy ahogy mi magyarok szoktuk mondani: igazi úriember volt.

Már ott kezdődik az urassága, hogy semmiféle munkát se hagyott hátra, hanem lelke nagyságát a környezete raktározta el, mint a köszén a nap hőjét. Nem volt cinikus, irtózott Diogenész iskolájának mosdatlanságától, szerette a gazdagok derűs légkörét, amelyben a gondolat öncélú sporttal, önmagának tetszelegve végezheti repülő-mutatványait, de élete végéig szegény ember létére is tudott független maradni a gazdagokkal szemben. Nem volt az a kitüntetés, ami csábíthatta volna, nem volt az a meggyalázás, ami foltot hagyhatott volna rajta. Mikor egyszer Xantippe mérgében nyakon öntötte az éjjeli edénnyel, szép csöndesen letörölte, és szelíden mondta:

– A vihar után várható volt a zápor.

De hogy micsoda rettenetesen nagy úr volt, azt a halálával mutatta meg. Mikor halálra ítélték, törvény adta egy hónapos haladékát déloszi hajóútján töltötte. A kis gálya fedélzetén, tanítványai körében ott ült a hellászi kék ég alatt; a rendelkezésére álló időt bölcs munkamegosztással kihasználva, gombolyította le lelkéről filozófiáját, ezt a napfényből font kötélhágcsót, és amikor rajongó híve, Criton sírva kérte, hogy szökjék külföldre a halálos ítélet elől, mosolyogva mondta:

– Talán tudsz egy országot, ahol nem hálnak meg az emberek?

Mikor eljött az utolsó óra, cellájában nyugodtan fölhajtotta az ürmöt, és mert volt még egy órája, amíg a mérge elvégzi munkáját, megszokott mosolyával beszélt tovább tanítványaihoz. Beszélt az erényről, amely naggyá és a jóságról, amely boldoggá teszi az embert. Ha valamelyik tanítványa szemében észrevette a könnyet, szelíden rászólt:

– Ejnye, fiam, hát ennyire megfélekedztél tanításaimról?

Először a két lába kezdett kihűlni és odaszólt egy tanítványának:

– Platón, kérlek, takard be a palástoddal!

A halál lassan-lassan húzta le a jeges redőnyét, a szava egyre halkabb, ritkább lett, míg végül utolsó leheletével észrevétlen belemosódott a levegőbe. De arcán ott maradt életének nagy tanulsága, summája: a hellászi mosoly, amely – ha a nap egyszer elvakulna – nap helyett derítene elmét és szívet.

(Közbevetett megjegyzés.) Kettőnk közt sohasem volt szükség magyarázkodásra, de az olvasó talán furcsállja, hogy a világtörténelem kényurainak sorába Eötvös Károly is odakerült. Sokszor beszélgettünk róla és annak bizonyosságára emlegettük, hogy az igazi úr maga teremti meg az urasságát, amely nem szám, nem mennyiség, hanem világnézet. Eötvös Károly egyszerű ügyvédember volt, de vita nélkül megállapodtunk abban, hogy nála gazdagabb ember sohasem élt a földön, mert pénz, haszonlehetőség kényelmes helyzetéből kimozdítani nem tudta. A kávéházban épp nagy hévvel magyarázott valamit hallgatóságának, amikor irodavezetője átadta neki egy hatalmas kliens sürgönyét. Fölbontatlanul zsebre dugta, és beszélt tovább. És amikor az ügyvédbojtár figyelmeztette, hogy a dolog sürgős, méltóságosan rákiáltott:

– Neki sürgős, nem nekem!

Egyszerű képviselő volt, mégcsak pártot sem vezetett, de amikor egyszer a kabinetiroda meginvitálta Bécsbe, hogy a királyt informálja az ellenzék kívánságairól, és amikor értesítették, hogy az udvari etikett szerint okvetlenül frakkot kell húznia, gögösen felelte:

– Akkor nem megyek! Küldök majd őfelségének egy frakkot, tanácskozzék azzal!

Nem volt tudós, de csak abba az egy kávéházi asztaltársaságba járt, amely ellenmondás nélkül elfogadta a kije-
lentéseit. Mikor először odakerültem, és megtudta, hogy ugoicsai vagyok, kimondta a szentenciát:

– Nagyszőlős nagy bortermő vidék! Évente háromszáznegyvenhatezer hektoliter bort termel!

– Annyit nem! – feleltem én szerényen.

Rám nézett egy olyan pillantással, ami majd kihajított az ajtón, és haragosan mondta:

– Jegyezd meg, ecsém, hogy ennél az asztalnál nem szokás nekem ellentmondani!

Felesége, áldott, hűséges élettársa délután három órakor halt meg, és délután öt órakor Eötvös ott ült megszokott kávéházi asztalánál és a japán–orosz háborúról beszélt. Gyanútlanul odamentem hozzá és kondoleáltam neki. Jupiteri haraggal mennydörgött rám:

– Mi közöd hozzá?

És tovább beszélt a japán flotta csuzimai ravasz cseléről. A jó Isten, aki a Halley-üstököt igazgatja, hogy pontosan akkor jelenjen meg, amikorára a csillagászok kiszámítják, mondom, a jó Isten talán meg tudná mondani, hogy miért jutott eszembe most épp az a kis palóc falu, amelybe egyszer világszerte utamban vetődtem.

Esteledett már, és a kocsmáros még meg is örült nekem, amikor meglátott.

– Eepen jó, hogy jön – mondta –, merthogy lákodálmások vánnák á kocmaabán!

Két paripámat, vásott talpú bakancsomat kifogtam, úgy ültem oda az ablakba, és onnan néztem gyönyörködve a lakodalmat. Az udvaron bográcsokban rotyogott a paprikás, süstörgött a lacipecsenye, nekem is beküldtek belőle két akkora tányérral, hogy, ha jól emlékszem, világkörüli utamat tovább folytatva, még Teheránban is maradt belőle. Evés után ivás következett, aztán elkezdték énekelni azokat a szép elnyújtott, mélabús nótákat, amik mindenütt egyformák, ahol kaszával-kapával dolgoznak az emberek. A fiatalság táncba fogott, a tűzhely parazsát táncolták körül kéz a kézben. Szép, hangulatos, szelíd multság volt.

De egyszerre az egyik legény kurjantott egyet, egy üveggel fejbe vágta a másik legényt, hogy elborította a vér, az se hagyta magát, fölkapott egy széket, azzal nekiment, mindegyik legénynek megvolt a maga pártja, és az mind fölkapott valamit a pártfogoltja érdekében, a legények püfölték egymást, az asszony nép visítózott, az öregek káromkodtak – olyan hun–szittyá háborúság keletkezett, hogy a párja csak ott Chalons-nál lehetett, amikor Atila apánk először ment ki oda egy kis francia szóra. Szerencsére nem sokáig tartott a verekedés, mintha valami vezényszó hangzott volna el, egyszerre abbahagyták, és az egész lakodalmas nép kiszaladva a kocma udvarából, elszéledt, kiki a maga háza felé.

Már épp örültem, hogy ilyen simán végződött az este, de ekkor előkerült a kocsmáros és elkezdte az ajtóra, ablakokra azokat a nehéz vastáblákat ráhajtogatni. Még a lámpáit is eloltotta és a sötétben mondta:

– Most áztaan jó lesz meglápnálni, mert kezdődik á csátá!

– De hiszen senki sincs már az udvaron!

– Csak á fegyverért mentek és az ásszony népet kergették házá! Áki legény, mind visszajön, mert nágy szégyen ilyenkor lemárádni!

Megbújtunk a sötét ablak vaspáncélja mögött, és onnan hallgattuk borzadózva egész éjszaka a fegyverek ropogását, a balták csapdosását, a haldoklók dühös hörgését.

...Hát én is magyar volnék, ha le is szoktam már róla egy kicsit ezen a hirtelen épült nagykörúton. És tán jön még egyszer egy kis csetepaté, egy kis magyar multság, amelyben egyszerre lobbanthatom ki rozoga életem maradék petróleumát. És ha majd az utolsó pillantásommal messze tőlem, lent, valami elérhetetlen mélységben még egyszer látni fogom a fantáziátlan gazdagokat, az ostobán kevély hatalmasokat, a kapzsikat, a csúszómászókat, tudni fogom, hogy nincs többé törvény, rendszabály, kamat, tekintély, babona, bér, ami isteni lelkemet meggyalázhatná – boldogan fogom ennek a paranccsal, hízlegéssel, hazugsággal, jajjal, lihegéssel megfertőzött földi levegőnek utolsó lehetőségét is kiröhögni a tudómból.

(Nyugat, 1929)

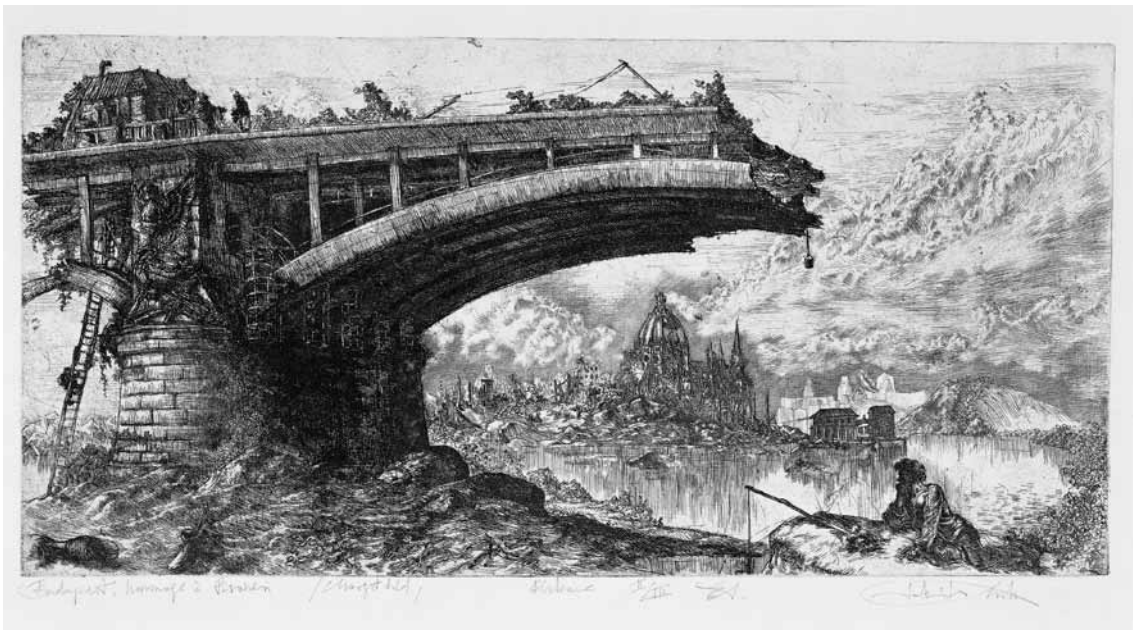
Budapest, hommage à Piranesi - Ferenc József híd

rézkarc

24,5x49,5 cm

1994

kifutott széria

Budapest, hommage à Piranesi - Margit híd
rézkarc
24,5x49,5 cm
1995
kifutott széria

Kelecsényi László

KRÚDY, A BUJDOSÓ

egyfelvonásos

Szereplők:

Bimi, alias Krúdy Gyula
Márki, lecsúszott mágnás
Tessza, fogadósnő
Szvoboda, hírlapíró
Küldönc
Hamvaska, Tessza lánya

Történik az 1930-as évek elején, egy tabáni kisvendéglőben.

Félfomály.

Egy kanapén mozdulatlan, fülig betakarózott alak hever.
Horkolva veszi a levegőt, csak ez jelzi, hogy él.

TESSZA (halkan dudorászva érkezik) „A szomszédban áll egy öreg eperfa...” Hadd igyak egy kortyot. (Italt tölt magának, és gyorsan felhajtja a szeszt.) Brrr!... Ez régebben valahogy jobban esett. (Rámolni kezd.) Nézzük csak (a kanapéra tekint), márki úr még mindig él. (Kintről kopogtatás hallatszik. A kanapén fekvő alak erre felhorkan.)

TESSZA Nofene! Ki az ördög vetődik ide ilyen korán? A rózsacsokromat még nem hozhatják. (Meglepődve) Úr! Maga?

SZVOBODA Gúúún-tág, Tessza!

TESSZA Mire föl ez a gyakori látogatás? Most már mindennapos vendég nálunk.

SZVOBODA Wie gehts's? Mi újság?

TESSZA Már semmi az égvilágon. Nem értem, hogy miért engem faggat, amikor maga a hírlapíró, magának kellene újdonságokkal szolgálnia.

SZVOBODA Ugyan, ugyan. Mindig történik errefelé valami. Egy kis betörés, esetleg rablás, féltékenységből fakadó fojtogatás. Ezekben a kinti sötét síkátorokban bármi megeshet.

TESSZA Túl merész a fantáziája, barátom. Itt, a Tabánban évtizedek óta nem történik semmi. Csak átjönnek a pesti urak a hídon, esznek-isznak, de inkább csak isznak, aztán hajnaltájt elvánszorognak a Rudasba, a gőzbe.

SZVOBODA Gyorsan, a szokásosat, Tessza!

TESSZA (tölt a palackból, amelyikből ő is ivott) Tessék,

tudom, hogy ez a kedvence. Sligovica.

SZVOBODA (azonnal felhajtja) !... Vitriol! Még egyet kérek!

TESSZA fog megártani?

SZVOBODA (utána küldi az elsőnek) ? Ugyan, ugyan.

Tudja, hogy képes vagyok asztal alá inni bárkit is.

TESSZA És a számláját is mindig kifizeti. Nem úgy, mint mások.

SZVOBODA Szóval, semmi érdekes hír? Legalább egy leányszöktetés. Még az sem?

TESSZA (feldühödik) Szvoboda úr! Ez egy tisztességes ház. Ha szenzációkra vadászik, jobban teszi, ha máshol keresgél.

SZVOBODA Jól van, jól van. Nem kell úgy felpaprikázódni. Csak érdeklődtem. A lapok szenzációkat akarnak közölni, de hát Matuska Szilveszter nem robbant minden héten viaduktot. Adhatja a harmadikat.

TESSZA Ne is mondja, rettenetes. (Megint tölt.) A szenzációk odaát történnek, Pesten. A színházak környékén tessék ólálkodni.

SZVOBODA (iszik) Füredre szökött a primadonna egy diákkal, mi? Unják már az olvasók az ilyesmit. Baker, a fekete csoda, banánhéj szoknyában. Ugyan, ugyan. (Behízelt hangon) Talán amikor még kegyed állt a színpadon, akkor történtek érdekes dolgok, nemde?

TESSZA Szvoboda! Ne udvaroljon! Ne udvaroljon!

SZVOBODA Apropos, udvarlás. Minap egy régi lovagjával találkoztam... Hogy is hívják? No, nézze csak, cserben hagy a memóriám.

TESSZA Ne csigázzon, ne csigázzon.

SZVOBODA Megvan. Winter vagy Wintner... Áradozott magácskáról.

TESSZA A vén csirkefogó. Ő is faképnél hagyott.

(A kanapén fekvő emberalak megmozdul, feltápáskodik.)

MÁRKI (nyújtózkodását nem emberi hang kíséri) Áúöööö...

SZVOBODA Hát ez még mindig itt van?

TESSZA Itt is marad. Elvégre bekvártélyozta magát. É-let-fogy-tig.

SZVOBODA No, hiszen, jól bevásárolt vele.

TESSZA De ő legalább fizetett. Nem úgy, mint mások, akik hitelbe élnek.

SZVOBODA (legyint) márki úr. Lerágott csont! És hol van a barátja, az a másik éhenkórász?

TESSZA (sértve érzi magát) Nem éhenkórász. Író. A legnagyobb magyar író.

SZVOBODA Ugyan, ugyan. Nem ismeri senki. Erről a fura alakról többet tudnak a szerkesztőségekben, mint a maga védencéről.

(A kanapéhoz megy, leül rá.) Márki úr! Jó reggelt! Vagy már inkább jó napot kellene köszönni.

MÁRKI (álmosan) Ni csak, már megint maga? Mi szél hozza ide minden reggel?

SZVOBODA Nem is tudom, a kíváncsiság. Megnézem, hogyan élnek ezen a kies fertályon, ahol még a 19. századot mutatják az órák. De már nem sokáig.

MÁRKI Tegnap is ezt mondta, ha jól emlékszem.

SZVOBODA Nincs új a nap alatt. Itt nem is mondhatnék mást. Itt megállt az idő.

MÁRKI Minden reggel ugyanaz a műsor. Unom már. Nagyon unom.

SZVOBODA Márki úr! Tudja egyáltalán, milyen évet írunk?

MÁRKI (kissé sértődötten) Kérem, miért kellene nekem azt tudnom? Hát mi vagyok én? A Pallas Lexikon?

SZVOBODA És hogy hol van, azt tudja-e?

MÁRKI Hát persze ... A Vadvirág panzióban.

SZVOBODA Nem a Ritz Szállóban?

MÁRKI Ott ilyen hangon nem beszélne a vendéggel.

SZVOBODA Oppardon, kérem alássan. Pardon, ha megsértettem volna a márki urat. Ajánlom magamat. A vizionlátásig. Gúúúú-tág. (Feláll, kifelé indul.)

MÁRKI (kezével integetve) Menjen a csudába! Zuglapíró!

SZVOBODA Találkozunk még! Szvobodát nem lehet semmibe venni. Találkozunk.

KÜLDÖNC (rózsacsokorral érkezik) Kisztihand. Itt vannak a rózsák.

TESSZA (mérgesen) Nem megmondtam neked, hogy ne ilyen korán hozd! (Kézbe veszi, megszemléli a csokrot) Ez nem kell! Vidd vissza, és mondd meg a gazdának, hogy nem hervadt rózsákra fizettem be. (A küldönc kezébe nyomja a csokrot) És máskor később hozd, megértetted?

KÜLDÖNC Igenis, naccsága.

TESSZA Akkor egyik lábad itt, a másik ott. Mire vársz még?

KÜLDÖNC Az italomat, nem lehetne?

TESSZA Hogyisne! Majd ha teljesítetted a feladatot.

KÜLDÖNC De szomjas vagyok.

TESSZA Vízet kaphatsz.

(Tessza tölt a fiúnak, aki tényleg szomjas lehet, mert mohón felhajtja az italt. Eközben Bimi érkezik.)

MÁRKI Na végre, barátom! Csakhogy előbújtál.

BIMI Miért, lemaradtam valamiről?

MÁRKI Ugyan, dehogy. Csak a szokásos.

(Közben a küldönc elmegy.)

BIMI Szvoboda?

MÁRKI Megvolt.

BIMI Rózsacsokor?

MÁRKI Megvolt.

BIMI Hát akkor?

MÁRKI Visszaküldte. Hervadtak ítélte a rózsákat.

BIMI (nevet) Csak azt nem tudom, miért játssza ezt minden áldott nap?

MÁRKI Te tényleg nem tudod? És még azt mered mondani, hogy ismered a nőket.

TESSZA (kis tálcán ennivalót hoz) Tessék, uraim! A reggeli.

MÁRKI Ájnspänner, egyfogatú zaftban. Ezt ettük a legnagyobb kártyacsaták után, hajnalban. Például amikor ezer holdam elúszott.

BIMI (végignézi a választéket) Leszoktam a reggeli-zésről. Ellenben szomjas vagyok.

TESSZA Van friss tejeskávé.

BIMI (undorral) Kávé? Iskolás gyerekeknek való.

TESSZA Most csak ezzel szolgálhatok.

BIMI Kegyetlen nőszemély.

TESSZA Megállapodtunk, nem? A saját érdekében.

BIMI Száraz a torkom, mint a sivatag.

TESSZA Ebédhez és vacsorához összesen fél liter bor jár. De ha annyira szomjas, ott a vizeskancsó.

BIMI Vízet, azt nem. Az embert az különbözteti meg az állattól, hogy ha szomjas, borral oltogatja a benne izzó tüzeket.

TESSZA Ha fel akarja rúgni a megállapodásunkat, fel is út, le is út.

BIMI (meghunyázkodva) Jó, jó. Vegye úgy, hogy nem mondtam semmit.

TESSZA Úgy szól az egyezségünk, hogy koszt, kvártély, de bor csak fél liter naponta. A maga érdekében. (Magukra hagyja őket.) Jó étvágyat!

MÁRKI (halkan) A szomszéd utcában van egy borospince.

BIMI Honnét tudod, mikor évek óta ki se tetted a lábad innét?

MÁRKI Amikor lelőtték a trónörököszt, ott ittunk áldomást a háborúra. „Megállj, kutya Szerbia!” Biztosan megvan még.

BIMI (kesernyésen nevet) Mikor volt az? Különb tényleg megvan az öreg Albecker italmérése. De nincs egy vasam se. Csak tartozásaim vannak. Olyan szegény vagyok, mint életemben még soha. (Undorral) tejeskávét akkor se iszom!

MÁRKI Csak vegetálunk, barátom, vegetálunk. Az élet messzire elkerül minket.

BIMI Te már a berendezéshez tartozol. Ha lebontanák ezt a házat, akkor is itt üldögnél a romokon.

MÁRKI Ne fessz az ördögöt a falra. Nekem nincs hová mennem. Mindenem oda van.

BIMI Nekem sincs.

MÁRKI *(meglepetten)* Neked? Hiszen családod van, feleséged, kisjányod, ahogy mondani szoktad.

BIMI Olyan egyedül állok a világon, mint a kisujjam.

MÁRKI Otthonod, dolgozószobád ...

BIMI Ahol kikapcsolták az áramot, és csak gyertyával lehet világítani.

MÁRKI Na és? Nálunk sem volt villanyvilágítás a kastélyban. Boldogult nagybátyám és örökagyóm, Isten nyugosztalja, olajos fáklyákkal világított.

BIMI Mikor volt az, barátom? Egy előző században.

MÁRKI Isten tudja, hogy mikor, a mohácsi vész után, az biztos.

KÜLDÖNC *(újabb csokorral érkezik, amely azonos az előzővel)* Kisztihand. Itt az új csokor. Hol a naccsága?

TESSZA *(meglepetést színlelve előlép)* Óh, a gavallérom! *(Illegeti magát, mintha emlegetett titkos hódolója is jelen volna)* Gyönyörű csokor, gyönyörű. *(Lopva Bimire néz)* Felviszem a szobámba.

KÜLDÖNC Kérem, naccsága? Most már megkaphatom a spricceremet?

TESSZA Persze, persze. *(Bort tölt, majd szódavizet rá.)* Egy kisfröccs. Megérdemled, fiacskám. *(Dudorászva kimegy a csokorral.)*

MÁRKI Te, Bimi, ez a gyerek ugyanazt a csokrot hozta vissza.

BIMI Istenem, egy spriccer!

MÁRKI Azt hiszi, nem tudjuk, hogy önmagának küldeti minden nap a rózsákat.

BIMI Mi a csudának?

MÁRKI Így akarja felhívni magára a figyelmedet. Féltékeny akar tenni téged.

BIMI Engemet? Inkább innom adna. Azzal jobban beolpná magát a szívembe. Kegyetlen asszony.

MÁRKI Szerelmes asszony. Ide hívott. Vendégül lát. Vigyáz az egészségedre. Óv téged.

BIMI Lárifári! A szerelem a fiatalok dolga. *(Magához inti a küldöncöt.)* Gyere csak ide, fiacskám!

KÜLDÖNC Mi tetszik, naccságos úr?

BIMI Akarsz egy pengőt keresni?

KÜLDÖNC Igenis, akarok, naccságos úr.

BIMI *(elővesz egy négyrét hajtogatott papirost)* Elviszed ezt a kéziratot Pestre, a Barátok terére, a Pesti Naplóhoz. A szerkesztő ad érte egy utalványt. Kiváltod, levonod a pengődet, a többit elhozod nekem. Megértted?

KÜLDÖNC *(kissé csalódottan)* Igenis, visszatérek a pénzzel.

BIMI Akkor lódulj.

KÜLDÖNC Ezt még megiszom. *(Kiissza az utolsó kortyot, aztán elmegy.)*

MÁRKI Ej, barátom! Nem kellene így tengődnöd. Hogy én ide jutottam, magam tehetek róla. Se kedvem, se tehetségem nem volt semmihez. De te...

BIMI Én?

MÁRKI Igen, te. Lehetnél volna szolgabíró.

BIMI Ugyan már.

MÁRKI *(nyomatékosan)* Főszolgabíró!

BIMI Ne viccelj!

MÁRKI *(már-már gúnyosan)* Főispán.

BIMI *(dühösen)* Hallgass, te!

MÁRKI *(magában)* Mondj igazat, és betörök a fejed. *(Hirtelen fellelkesülve.)* Arra nem gondolsz, hogy megszökj innét?

BIMI Hová? Egy másik panzióba? Itt legalább nem állnak elibém a számlával.

TESSZA *(énekelve érkezik, a ruhájára tűzött vérvörös rózsát igazgatja)* „A szomszédban áll egy öreg eperfa / Barna legény epret eszik alatta.”

MÁRKI *(meglöki a közönyös Bimit)* Hallod?

BIMI Hallom hát, nem vagyok süket.

TESSZA *(kicsit túljátssza a helyzetet)* „Barna legény eszem azt a kis szádat / Adj egy csókot, majd meghalok utánad.”

BIMI *(tüntetően hátat fordít)*

TESSZA *(vidáman forgolódik, és mindent elkövet, hogy felhívja magára Bimi figyelmét)* „A háztetőn kepelget a golya / Csak kijönne a galambom egy szóra.”

MÁRKI *(váratlanul folytatja a dalt)* „Ha kijönne a kapuba énhozzám / A csillagos eget is lehoznám” *(mulatságosan elcsuklik a hangja)*

TESSZA *(meglepetten)* Márki úr! Látott ebben a darabban?

MÁRKI Nemigen jártam én színházba.

TESSZA A legkedvesebb szerepem. Itt adták a Budai Színkörben.

MÁRKI *(újabb meglepetést szerezve)* A gyimesi vadvirág.

TESSZA *(áradozva)* Ismeri? Gyönyörű darab. Amikor ezt énekeltem, úgy zokogtak a nézőtérben, mintha egy csapat nyitottak volna meg.

MÁRKI *(oldalba böki Bimit)* Kegyednek még ma is siker lenne.

TESSZA *(szomorúan)* Húsz éve megfogadtam, hogy nem lépek többé színpadra.

MÁRKI No, és miért nem?

TESSZA Egyszer egy majálison berekedtem a nagy szelben. Le kellett mondanom az előadást. A helytetem

beugró Tomcsányi Nusi ruháját meggyújtotta egy feldőlt petróleumlámpa a színpadon. Másnap meghalt a Rókusban. (*Kis szünetet tart*) Akkor fogadtam meg, hogy abbahagyom. Volt egy kis megtakarított pénzem, és életjáradékért megvettem ezt a helyet.

MÁRKI Szomorú história.

TESSZA Kérdezze csak meg a barátját. (*Bimi felé int.*) Írt az esetről a lapokba, el is tettem a cikkeit. (*Szemrehányóan.*) Akkor még figyelemmel követte a pályámat.

BIMI Sokat írtam életemben. Más se csináltam, csak írtam, meg írtam, és írtam. Ha egymás után leterítenék a papírosokat, elérne a sorok a Szepességig, vagy talán Krakóig, de az is lehet, hogy az Északi-sarkig.

TESSZA De Tomcsányi Nusiról nem írt, csak rólam. Őbelé nem volt szerelmes, vén lóköttö.

BIMI Nem emlékszem. Rég volt.

TESSZA (*keményen*) Rég. (*Sarkon fordul, és kimegy.*) Ideje az ebéd után nézni.

MÁRKI Megsérttetted a háziasszonyunkat.

BIMI Csakhogy van egy kis szépséghibája a történetnek.

MÁRKI Nem volt tűz?

BIMI Tűz az volt. Leégett a fél díszlet, mire eloltották.

MÁRKI Nem halt meg a Tomcsányi Nusi?

BIMI Bizony, hogy meghalt. Nagy szenzáció volt. Nagyobb, mint az oroszok gorlicei áttörése.

MÁRKI Hát akkor?

BIMI Egy híres fezőr, egy nagy szélhámos vette neki ezt a házat végkielégítésül. Érted?

MÁRKI Na és? Én is vettem volna neki, ha abban a helyzetben vagyok.

BIMI Ebben a házban rejtegeti a gyermekét, Flórát, akit Hamvaskának becéz. A zárdából vette ki. Úgy vigyáz rá, mintha a maharadzsa kincsét őrizné. Kívülről zárja rá az ajtót. Szegény gyerek.

MÁRKI Óh, barátom. Akkor már tudom, hogy miért vagy itt, miért vállaltad ezeket a zord feltételeket, hogy alig ihatsz.

BIMI Csak nem képzeled, hogy én... Ugyan. De ez börtön egy ifjú leánynak.

MÁRKI Na és, mit akarsz csinálni? Kiszabadítani? Megszöktetni?

BIMI Látni szeretném. Legalább egyszer látni akarom. Addig nem megyek el innen.

MÁRKI Szerelmes vagy.

BIMI (*legyint*) Áh, szerelem. Attól fél, hogy visszaüt a bohémvér, hogy belőle is színésznő lesz. Férjhez akarja adni. Tisztességesen.

MÁRKI És a gyerek apja?

BIMI Nem lehet tudni, kicsoda. Nem árulta el senkinek,

bizonytalanságban tartja a férfiakat. (*Csendesen maga elé.*) Akár még én is lehetnék.

(*Tompa moraj hallatszik, távoli dübörgés, mintha házfalak dőlnének össze. Bimi és a Márki egy pillanatra megmerevednek.*)

SZVOBODA (*sietve beront*) Hallották ezt? Üdvözlét az élőknek. Van már friss csapolás?

MÁRKI Nemsokára itt az ideje.

BIMI (*keservesen*) De nem nekem.

MÁRKI Ne haragudj, csak azért lelkesedtem, mert a tizenegy órai csapolást szinte azonnal követi az ebéd.

SZVOBODA Úgy van, úgy van. Meglessük, hogy mit adnak föl máma ebben a csehóban.

BIMI Leshetem a három decimet. Jöhetne már az a fickó.

MÁRKI Kapsz majd az enyémből.

BIMI Nem félsz, hogy kiesel önagysága kegyeiből?

MÁRKI Gondolod, hogy egyáltalán benne vagyok?

BIMI Akár benne, akár kívüle, inni azért kapsz tőle.

SZVOBODA Az ebéd előtti csapolás meghatározza a nap további részét, hatással van nemcsak a gyomor, hanem a szív és az agy működésére is. Őltek már embert este azért, mert rossz volt a délelőtti ser.

MÁRKI De ismerős szöveg. Nem te írtad, Bimikém?

BIMI Lehetséges. Mondtam már, annyit írtam, hogy a szerkesztők, nyomdászok, könyvügynökök mind jól megélték belőlem. Csak én mentem tönkre. Hát nem furcsa?

SZVOBODA (*beleszagol a levegőbe*) Paradicsommártás lesz a húshoz.

MÁRKI (*legyint*) Ha paradicsom, hát paradicsom.

KÜLDÖNC (*lihegve jön*) Itt vagyok, naccságos úr!

BIMI Na, végre! Megtaláltad a szerkesztő urat?

KÜLDÖNC (*szaporán szedi a levegőt*) Igenis, megtaláltam, naccságos uram.

BIMI Adott utalványt?

KÜLDÖNC Előbb elolvasta a kéziratot.

BIMI Nofene. Ilyen rosszul áll a szénám?

KÜLDÖNC Utalványt aztán nem adott.

BIMI Hát akkor? Zsebből fizetett?

KÜLDÖNC Nem fizetett az egy krajcárt sem.

MÁRKI A disznó!

KÜLDÖNC Azt üzenté, hogy a naccságos író úrnak úgysis annyi tartozása van a lapnál, hogy abból majd levonja a honoráriumot.

BIMI (*öklével az asztalra csap*) Hogy az a mennydörgös istennyila csapjon bele!

MÁRKI Hát ez nem jött össze.

TESSZA (*levesestállal érkezik*) Az ebéd, uraim. Szvoboda úr, magára nem számítottam.

SZVOBODA Megéhezik, ugye az ember a sok szaladgálás után. Redakció, törvényszék, ítélethirdetés. Nyolc évet kapott a kampós botos szatír. A Szent Korona nevében. Kapualjakban ácsorgott, és a botjával rángatta be magához a fiatalabb hölgyeket.

TESSZA Ne is mondja! Rémes! Be kellene zárni valamennyi gazember férfit, ahány csak van még a világon.

MÁRKI *(belenez a levesestálba)* Grizgaluska is van a levesben.

SZVOBODA És a nőekkel hogy állunk? Nekik milyen büntetést eszelne ki. Őket is bezárná?

TESSZA *(gyanakodva méregeti Szvobodát)* Mit nem mond?

KÜLDÖNC *(a söntéspultnál téblábol)* Naccságos úr, kérem.

BIMI Mit akarsz, fiacskám?

KÜLDÖNC Nem kaphatnék legalább egy kisfröccsöt, ha már a pengőm kútba esett?

BIMI Tessza, drága! Legyen olyan jó, és adjon ennek a gyerekeknek, amit szeretne.

TESSZA Ha maga kéri.

MÁRKI Egyél, Bimikém, mert inni sem kapsz.

BIMI Még csak az kéne. *(Kimer magának egy kanállal a levesből.)* Tulajdonképpen éhes is vagyok. *(Megkóstolja a levest.)* Egész jó ez a leves.

SZVOBODA Itt soha nem történik semmi.

MÁRKI Szegény barátom, nagy gondban lehet, ha belőlünk akarna szenzációt kicsiholni.

TESSZA *(egy tálcával kivonul, és eltűnik)*

SZVOBODA Látták ezt? Tálcan viszi az ebédet valakinek.

MÁRKI Láttuk. Van szemünk.

SZVOBODA Állítólag van egy titkos lakója.

MÁRKI Persze. A lánya.

SZVOBODA Miért nem jön be ebédelni közénk? Beteg talán? Béna?

MÁRKI Az anyja rejtegeti.

SZVOBODA Talán csúnya? Sánta vagy púpos?

BIMI Olyan szép, mint a napfényes májusi reggel.

SZVOBODA *(meglepetten)* Honnét tudja? Láttá már?

BIMI *(sejtelmesen)* Tudom, amit tudok.

MÁRKI *(Bimi háta mögött kézjelekkel próbálja hallgatásra inteni Szvobodát, de hiába.)*

SZVOBODA Ha a szimatom nem csal, itt valami titok lappang. Márpedig a szimatom nem szokott engem megcsalni.

TESSZA *(üres tálcával jön vissza)*

SZVOBODA Mit mondtam? Üres a tálca. Valaki odabenn megkapta az ebédet.

BIMI Én viszont nem kaptam meg a déli boromat.

TESSZA *(tölt egy pohárba)* Tessék parancsolni! Ami jár, az jár. Ne mondja senki, hogy Tessza szomjaztatja a vendégeket.

BIMI *(lassan, apró kortyokban enged le a torkán, a többiek nézik)* Ez jólesett.

KÜLDÖNC Naccságos uram, igazán nem szeretném zavarni, de egy pengőt tetszett ígérni.

BIMI Szűken mérik itt a bort. No, de lássuk a te dolgod, fiam. Figyeljél jól arra, amit mondok.

KÜLDÖNC Igenis, naccságos úr.

BIMI Elmegy a lakásomra. Itt ez a névjegy, rajta a cím. *(Átad egy névkártyát)* Földszintes ház, nem lehet eltéveszteni.

KÜLDÖNC Igenis, nem fogom eltéveszteni.

SZVOBODA *(otthagya a többieket, és felfedezőútra indul)*

BIMI Várj csak, még nem végeztünk. Nem kopogsz, nem csöngetsz be, hanem szépen bemegy a kapun. So-sincs bezárva. *(A zsebébe nyúl.)* A kapualjban balra van egy kis ajtó, ez a kulcs nyitja. Egyenesen a szobámba jutsz. No, mondd el szépen, mit csinálsz!

KÜLDÖNC Nem kopogok, nem csöngetek, kulccsal bemegyek balra a kis ajtón.

BIMI Úgy van. Egyenesen a szobámba jutsz. Áll ott egy asztalka az ablak mellett. A fiókjában van egy ezüst cigarettatárca. Azt elhozod ide, nekem. Mindent megértettél?

KÜLDÖNC Ablak mellett asztal, abban ezüsttárca.

BIMI Értelmes fiú vagy. De nehogy zajt csapj, mert észrevesznek, és faggatni kezdenek, hogy hol vagyok. Megértetted?

KÜLDÖNC Igenis, olyan hangtalan leszek, mint egy tolvaj.

BIMI No, lódulj, Isten hírével.

KÜLDÖNC *(magában)* Ajtó, ablak, asztal, tárca. *(Kimegy.)*

MÁRKI Lehet, hogy utoljára láttad. Meglóg a tárcáddal.

BIMI Ez a gyerek? Holnap megint rózsákat hoz Tesszának.

MÁRKI Más is hozhatja.

BIMI Akkor befuccsoltam, barátom.

TESSZA *(hozza a másodikat)* Tessék, uraim! A második fogás. Főtt marha, paradicsommártással. *(Szvobodát keresi)* Hová lett ez az alak?

MÁRKI A rózsacsokros gyerek?

TESSZA Dehogyis. Szvoboda úr.

BIMI Nem tudjuk. Mással voltunk elfoglalva.

TESSZA *(izgatottan elsiet, miközben visszatér Szvoboda)* No de, Szvoboda úr! Mit kerestett a szobák körül?

SZVOBODA Kegyelem szegény fejemnek. A gyomrom tönkrement ebben a sok szaladgálásban.

TESSZA (*gyanakodva méregeti Szvobodát*) Az asztalon a második fogás. Egyenek. (*Újra kimegy.*)

SZVOBODA Ami paradicsommártással jár együtt. Ugye, megmondtam. (*Leül*)

MÁRKI Merre járt, barátom? Egészen fölizzgatta a háziasszonyunkat.

SZVOBODA Ugye, megmondtam. Valaki tényleg bujkál odabenn. Vagy elrejtőzött. Vagy rejtegetik. Mindenesetre az ajtó rá van zárva a madárkára. He-he. De rajtam nem fognak ki.

BIMI (*dühösen*) Kutatott utána?

SZVOBODA Miért, maga tud valamit róla?

BIMI Ahhoz mi köze van az úrnak?

SZVOBODA Addig nem nyugszom, míg föl nem derítem ezt a titkot. Az olvasókat minden ilyesmi érdekli.

MÁRKI (*kissé epésen*) Már az afféle titkok, amiket a magafajták gyártanak, ugye?

SZVOBODA Kérem, kérem, én nem bántottam az urakat. Nem firtattam, hogy ön, márkí úr, aki egy történelmi név viselője, miért üldögél ezen a helyen. Miért nem a felsőházban feszít? Miért nem az úri kaszinóban üti agyon a fölösleges idejét, ahelyett hogy...

BIMI (*dühösen közbevág*) Egy szót se többet, mert mindjárt kihajítom innét!

SZVOBODA Kérem, kérem. Akár el is mehetek. Nem kívánnék az úrral lovagias ügybe keveredni. Tudom, hogy párbajban verhetetlen.

BIMI Pimasz fráter.

MÁRKI És még hírlapírónak meri nevezni magát!

SZVOBODA Bocsnát. Csak próbára akartam tenni az urak lovagiasságát.

MÁRKI Az sikerült.

BIMI No, akkor sziesztázok kissé. (*Lassan távozik.*)

SZVOBODA Mit mondott? Mit csinál?

MÁRKI Hallhatta. Sziesztázik.

SZVOBODA Olyan biztos ön ebben?

MÁRKI Hallja az úr, már megint kezdi?!

SZVOBODA Miért? Mi rosszat kérdeztem?

MÁRKI Magányra van szüksége.

SZVOBODA Úgy? Magányra?

MÁRKI Amiért ölni is tudna.

SZVOBODA (*felkapja a fejét*) Hogyan tetszett mondanivaló? Ölni?

MÁRKI Ő mondta. Szüksége van napi két-háromórányi egyedüllétre, mert különben biztosan megölne valakit.

SZVOBODA Érdekes. Nagyon érdekes. És valóban magányosan szokta tölteni ezeket az órákat?

MÁRKI Hogyan másként?

SZVOBODA Nincs valami kis liezon közte és a háziak között?

MÁRKI Nem tudom. Családi ügyekkel nem foglalkozom.

SZVOBODA Valakivel édes kettesben esetleg?

MÁRKI Nincsen okom kételkedni a barátom szavában. (*Fenyegetően.*) És jobban teszi az úr, ha ezt tudomásul veszi.

SZVOBODA Kérem, kérem. Az ön szava nekem elég.

MÁRKI Ismerjük mi egymást valahonnét?

SZVOBODA (*körbetekint*) Sokat tudok, sok emberről, olyanokról is, akik nem gondolják, hogy a titkaik birtokában vagyok.

MÁRKI Nocsak, még kiderül, hogy az úr valami titkosrendőr.

SZVOBODA (*hirtelen nyugtalanná válik*) Vendéglősné! Fizetek.

(*Csend.*)

SZVOBODA (*pénzt rak az asztalra*) Nem jön. Úgy látszik, nagyon elfoglalt. He-he. Szvobodát akarják átverni. Abból nem esznek. Még hallanak felőlem. (*Távozik.*)

MÁRKI Micsoda alak. (*Felveszi a bankjegyet.*) Tíz pengő! Atyaisten. Ennyi pénz nincs is a világon. És az efféléknek van a zsebükben. (*Végigdől a kanapéján*) Eh, jobb, ha én is ledőlök egy kicsit. Hosszú még a nap. Erőt kell gyűjtenem.

(*Kis ideig csönd, aztán egyre közeledő dübörgés hallatszik. Mintha szélvihar csapkodna ajtókat, tépne le háztetőket. Bimi siet be.*)

MÁRKI Már délután sem hagyják aludni az embert. Csak nem kezdték el máris a bontást?!

BIMI Micsoda álom! (*Hitetlenkedve csóválja a fejét*) Menyasszony volt a lányom. Pedig az nem jelent jót. Te is hallottad?

MÁRKI Mit?

BIMI Hát ezt a dübörgést. Mintha a rác templom tornya dőlt volna le.

MÁRKI Még lehet, hogy arra is sor kerül.

BIMI Félek.

MÁRKI Mitől?

BIMI Valami nagyon-nagyon rossz fog történni velünk.

MÁRKI Ne fess az ördögöt a falra. Ennél rosszabbul már nem mehetnének a dolgaink.

BIMI Legalább ihatnék egy kortyot. De Tessza ilyenkor úgy alszik, hogy ágyúlövessel se lehetne fölköltetni.

MÁRKI Nyugodt élet, jó álom. Száz évig fog élni.

BIMI És az italok be vannak zárva. Itt minden és mindenki be van zárva.

KÜLDÖNC *(csapzottan érkezik vissza)* Húúú...

BIMI Na, végre, megjött a felmentő sereg.

KÜLDÖNC *(ziháltan leül)* Naccságos...

BIMI Beszélj már fiam, hol a cigarettatárcám?

KÜLDÖNC *(mély lélegzetet vesz, mielőtt belefog)* Az nincsen.

BIMI Hogyhogy? Nem találd meg a házat?

KÜLDÖNC Jaj, dehogynem. Nem lehet azt eltéveszteni. Szemben van a Kéhli-kocsmával, sokszor vittem én oda hírlapot, szivart, ezt-azt.

BIMI Nem tudtál bemenni?

KÜLDÖNC *(még mindig lihegősen)* Nincs olyan ajtó, amin én ne tudnék bemenni. Különben is volt kulcsom, a naccságos úr adta, nem tetszik emlékezni?

BIMI Ne csúrd-csavad a szavaimat? Hol a tárca?

KÜLDÖNC Hát tárca az nincsen. Bementem én a kisajtón, ahogy mondani tetszett, aztán kerestem a fiókban, kerestem a könyvespolcon, kerestem én mindenütt, de hisz alig volt hol keresni, semmi bútor nincsen abban a szobában az ágyon, a kisasztalon, meg egy pár könyvön kívül.

BIMI *(szigorúan)* Fiú! Biztos vagy ebben?

KÜLDÖNC Ne lássam többé az édesanyámat, ha hazudnék a naccságos úrnak. Hanem, amikor keresgéltem a szobában, egyszer csak kinyílt az ajtó.

BIMI Tudtam, hogy lelepleznek, te ügyetlen. Mit mondtál a feleségemnek, hol vagytok?

KÜLDÖNC A naccságos úr feleségével én nem találkoztam.

BIMI Hát csak nem a kisjányom jött elő a zajra?

KÜLDÖNC Nem ő, hanem valami mérnök.

BIMI *(elképedve)* Mérnök?

KÜLDÖNC Később úgy mutatkozott be. Előbb elkapott, rendőrt akart hívni. Azt hitte, betörő vagyok. Csak a névjegy, meg a kulcs győzte meg, hogy nem rossz szándékkal hatoltam be a házba. Így mondta.

MÁRKI Fuccs neki.

BIMI Kit találtál te az én házamban?

KÜLDÖNC Jaj, nagyon erős keze van annak az embernek, még most is érzem a nyakamon a fogását.

MÁRKI *(halkan)* Bimikém, hogy úgy mondjam, házasságtörés esete forog fenn.

BIMI Hallgassál!

KÜLDÖNC Így megúsztam rendőr nélkül. De azt mondta az az úr, ha még egyszer meglát a környéken, hát ellátja a bajomat. Tessék mondani, hogy vigyek én ezután újságokat a Kéhlibe?

BIMI Legnagyobb bajod ez legyen. De mi lett a cigarettatárcámmal?

KÜLDÖNC Ja, azt beadták az óbudai zálogházba. Ki kellett fizetni a fűszeres és a hentes számláját.

MÁRKI Na, tessék, annak is lóttek.

BIMI Hallgassatok! ... Elég volt! ... Vége. ... Nem csinálom tovább.

MÁRKI Mit nem csinálsz tovább, drága barátom?

TESSZA *(Ruháját igazgatva megjelenik, meglepve látja a Küldöncöt)* Hát te? Mit keresel itt ilyenkor?

KÜLDÖNC Én sajnos semmit se keresek. Reggel ugyan ígértek nekem egy pengőt, egész nap szaladgáltam is utána, de egy árva garast se kaptam.

BIMI Várjál, fiacskám! *(A mellényzsebébe nyúl, kivesz egy aranyosan csillogó pénzdarábot)* Ne mondd, hogy üres kézzel engedtelek elmenni. Szerencsepénzem volt, de nekem már nincsen szükségem rá. Úgyis elhagyott a szerencsém, ahogy minden más. Nesze, fogd, a tiéd!

TESSZA *(elképedve)* Egy Napoleon-arany!

KÜLDÖNC *(boldog örömmel)* Köszönöm, köszönöm, naccságos uram. Hogy fog örülni az édesanyám! *(Elrohan.)*

BIMI Még Szemere Miklóstól kaptam egy futam után, amikor megnyerte egyik lovával a nagy bécsi derbyt.

MÁRKI Ezt nevezem gavallériának.

BIMI Mindegy már. Tudod, azon tűnődöm, mikor volt jó dolog élni? A millennium idején, amikor betévedtem ebbe a városba? Vagy kilencszázhatvan-nyolcban, mikor enyém volt a világ? Ragyogó nők vettek körül, hitalem volt mindenütt, egészségem, mint a vas. Menyit írtam, mire eljutottam odáig? És mi maradt a sikeremből? Semmi. Mindenkinek adósa lenni, cudar dolog ez. Jobb nem gondolni rá. Tessza! Kérem az esti három decimet.

TESSZA Várjunk még azzal, hiszen nincs még vacsoraidő.

BIMI Nem a vacsorát kértem, hanem az esti boromat.

TESSZA Újólaj emlékeztetem barátom, a megállapodásunkra. Ital csak ételhez jár.

BIMI Mit bánom én, hozza akkor a vacsorámat, de adjon innom. Szomjas vagyok! Tudja, mi az?! Szomjazom.

TESSZA Mindjárt hozok egy palack szolyvai ásványvizet.

MÁRKI Milyen nap van máma?

BIMI Honnét tudjam.

TESSZA *(egy palack vizet tesz Bimi elé)* Szombat. Tessék, a víz.

MÁRKI *(lassan feltápaszkodik, összehúzza magán a kopott köntöst)* Akkor ma versenynap van, ugye?

BIMI Nem mindegy az nekünk? *(Tesszához)* Kell a fenének a vize!

TESSZA *(dühösen Bimihez)* Háládatlan fráter! Vegye tudomásul, hogy leveszem a kezemet magáról. Fel is út, le is út. Menjen, ahová akar. *(Kimegy)*

MÁRKI Még kiérek az utolsó futamokra.

BIMI *(elképedve)* Lóversenyre akarsz menni?

MÁRKI Én is szerencsét próbálhatok, nem?

BIMI Évek óta ki sem tetted innét a lábad.

MÁRKI Azért még odatalálok. *(Félre vonul)*

BIMI Még ilyet! Ő és a lóverseny?

(Kintről magányos hegedűszó hallatszik. Kissé hamisan játszik valaki a hangszeren, a Csárdáskirálynő valamelyik elnyűhetetlen dallama hangzik a vonója alól.)

BIMI Szegény ördög! Már be se meri ide tenni a lábát.

Persze odakinn talán adnak neki pár fillért, valami vacsorára valót. Játssz, játssz! Ne hagyj abba! *(Ujjaival vezényli a zenét.)*

MÁRKI *(kacagva jön vissza)* Bimikém! *(Nevet)* Mégse mehetek a lóversenyre. Kihíztam az egyetlen nadrágot. Gatyában mégsem állíthatok oda.

BIMI Mi a csudának mentél volna? Utoljára is elveszítetted mindenedet.

MÁRKI *(ledől a kanapéra)* Neked akartam egy kis pénzt nyerni.

BIMI *(meghatottan)* Nekem?

(Kb. itt marad abba a kinti hegedűszó.)

MÁRKI De most már nem mozdulhatok ki innét. Eddig az éltetett, hogy egyszer elmegyek valahová. Hogy történik valami csoda, és kijutok innen. *(Az asztalra csap)* Nadrág nélkül fognak eltemetni. *(Kesernyésen kacag)* Te, Bimi, hogy fogok kinézni gatyában a ravatalon? Fázni fogok a családi kriptában.

BIMI Most kellene még élni, amíg itt vagyunk.

MÁRKI *(rezignáltan)* Igen, most.

BIMI *(kiabálva)* Emberhez méltó életet akarunk élni!

MÁRKI *(beletörődve)* De amíg nem lehet, alszom egy kicsit. *(Elnyúlik a kanapén.)*

BIMI Aludni, igen, az is egy megoldás, és átálmodni magunkat egy szebb és jobb világba, ahol szeretet van, megbecsülés... áh, mit ábrándozom itt, aludni kell, tényleg. *(Könyökére támasztja a fejét, és lehunyja a szemét.)*

(Rövid szünet, hangeffekt után, álomszerűen, kis megszakításokkal.)

BIMI „Az a baj, hogy én annyit értek az élethez, mint egy gyerek. Nem tudom a titkát annak, hogyan kell viselkedni, hogy mit kell mondani, hogy kell boldogulni. Nekem tulajdonképpen egy kertben kellene ülnöm, vagy egy kórházban, és tervezni, csak tervezni, csak tervezni. Mert amint cselekedetekre kerül a sor, rögtön

elhibázom a dolgot. Melléütök a szegnek.”

HAMVASKA *(belép és a félalomban lévő Bimihez fordul)* Maga, maga az?

BIMI *(felemeli a fejét)* Kisjányom! *(Elbűvölve nézi a lányt.)*

HAMVASKA *(Bimi elé borul)* Maga... maga az apám?

BIMI *(mint fent)* Kicsi, kicsi lányom.

HAMVASKA *(átkulcsolja Bimi lábát)* Tudtam, mindig tudtam, hogy egyszer találkozni fogok magával. Anyácskám hiába mondta, hogy az én apám meghalt. *(Felnéz a férfire)* Mindig ilyennek képzeltem álmaimban. Magas, erős, kicsikét ritkul a haja, de szép, nagyon szép férfi. *(Bimi ölébe ül)*

BIMI Hallgass, ne mondj semmit!

HAMVASKA Hallgatok, ha úgy kívánja. A kedvéért mindent megteszek.

BIMI *(finoman szájon csókolja a lányt)*

HAMVASKA *(meglepődik, de nem áll ellent)*

BIMI *(kibontakozik az ölelésből, és a térdén ringatja a lányt)* Édes kicsi angyal.

HAMVASKA Mi ez a titokzatos üzenet? Hová akar vinni engem?

BIMI *(nem szűnő áhitattal)* Sehová, gyermekem.

HAMVASKA Itt maradunk ebben a házban? Tudtam ám, hogy ide költözött. Hiába tartanak bezárva, mindent megtudok. Az én apám híres ember, nagyon híres. A zárdában, ahonnét két hete hozott haza anyácskám, olvastuk ám a becsempészett lapokat. A lányok nagyon irigyeltek engem. Eltettem egy novelláját. Itt őrzöm a szívem alatt. *(Elővesz egy négyrét hajtott lapkivágatot.)*

BIMI *(kezébe veszi a kitépelt újságlapot, olvas)* „A féktelen szenvedély történetéből.” *(Merengve.)* Nem olyan régen írtam.

HAMVASKA Mindenki elolvasta, és olyan, de olyan büszke voltam. Ugye, azért jött, hogy velünk éljen.

BIMI Lehetséges. Igen, kezdem azt hinni, hogy azért vetett ide a sors, hogy itt éljem le hátralévő napjaimat.

HAMVASKA Jaj, de jó lesz együtt. És ugye kimozdulunk innét. Elutazunk valahová, messzire.

BIMI Igen, messzire.

HAMVASKA Annyit ábrándoztam erről. Hogy eljön értem, kiszabadít, elmegyünk innen. A zárdában tömjénszag volt, itt meg konyhaszag, és mind a két helyen zárva volt az ajtó.

BIMI Édesanyád jót akar neked. Te még nem tudod, milyenek a férfiak.

HAMVASKA A férfiak lovagiasak. Kezet csókolnak, és virágot vesznek a nőknek.

BIMI Gyermekem, te nem ismered a világot.

HAMVASKA Ugye, ugye apám, megtanít engem mindenre?

BIMI Késő. Késő van már.

HAMVASKA Előttünk a világ. Mikor indulunk? Titokban már megírtam a búcsúlevelemet az anyámnak.

Meg kell, hogy értse. Elmegyünk innen.

BIMI (*mintha álomból ébredne*) Nem megyünk sehová.

HAMVASKA Neeem? Akkor miért írta nekem azt, hogy legyek útra készen? Várni fog rám.

BIMI Kislányom, én nem írtam neked ilyesmit. Semmit sem írtam neked.

HAMVASKA Bárhová követem, apám, csak egyszer kijussak innen. E ház nekem börtönöm. Mióta hazajöttem a kedvesnővérektől, kulcsra zárva tartanak itt engem. Ha maga nem csempészi be a szobám kulcsát, most odabenn kuksolok.

BIMI (*megrökönyödéssel*) Én? A szobakulcsodat?

HAMVASKA Azt írta a levelében, hogy kocsival vár, legyek útra készen. Itt vagyok. (*Feláll*) Mehetünk.

BIMI (*balsejtelemmel*) Mit beszélsz? Levelet kaptál? ... Ki lehetett az? ... Csak az a firkász szaglászott odabenn.

HAMVASKA Akkor indulunk?

BIMI Menj vissza szépen a szobádba, gyermekem.

HAMVASKA (*döbben*) Maradjak a börtönömben?! Ezt mondja nekem az apám?

BIMI Nem én vagyok az apád, gyermekem.

HAMVASKA Nem az apám? ... Akkor kicsoda maga? ... Istenem, hol lehet ő? ... Biztosan odakint vár, látam az ablakból a kocsit, igen, igen, ott van kint ... (*Kirohan.*)

BIMI (*kiáltva*) Állj! Állj meg! A vesztedbe rohansz! ... Tessza! Szökik a lány!

MÁRKI (*a kiáltozásra felébred, feltápáskodik a kanapé-ról*) Már megint mi ez a ricsaj? Percnyi nyugalma sem lehet az embernek?!

BIMI Megszökött a Tessza lánya!

MÁRKI Mi? Micsoda? Hát tényleg itt volt a házban?

TESSZA (*berohan*) Mi történt? Mi van?

BIMI Most szöktetik meg a lányát.

TESSZA Flóra! Kislányom! ... Hol vagy? ... Úristen! Nyitva az ajtó. Hogy történhetett?! (*Kimegy.*)

MÁRKI Hipp-hopp! Kirepült a madárka.

BIMI Kirepült. Annak az átkozott firkásznak a keze lehet benne. Mindvégig gyanús volt nekem, hogy minek jár ide annyit.

MÁRKI Hihetetlen, hogy az az alak, meg ez a fiatal lány.

BIMI Csak nem gondolod, hogy ő? Valakinek a megbízásából tett mindent. Levelet írt a lánynak az apja nevében, akit sosem látott.

MÁRKI Az apja nevében?

BIMI Igen, hogy az apja itt várja őt, a fogadóban. Így lehetett.

MÁRKI Na, tessék. Ha nincs szenzáció, hát csinálnak egyet.

BIMI Nem szenzáció ez, hanem tragédia. (*Merengve.*)

Olyan volt a csókja, mint a tejszínes málna. (vagy:

Olyan volt a hangja, mint a májusi madárdal.)

MÁRKI Te... te megcsókolta? (vagy: Te... te beszéltél vele?)

TESSZA (*zokogva, csapzottan tér vissza*) Jaj, istenem! Mondja meg nekem valaki, hogy mi történt itt?

BIMI Megszöktették. Körmönfont ravaszúsággal megszöktették. Úgyszólván a szemünk előtt szöttek a hálót.

(*Felkiált.*) Hogy mi mekkora marhák voltunk! Nem vettük észre. Annak a zugújságírónak a keze van a do-

logban. De megszorogatom ám a nyakát. Utána megyek, és kiszorítom belőle a lelket is.

MÁRKI Nekem kezdettől fogva gyanús volt.

TESSZA (*összetörten leroskad egy székre, az asztalra borul, sír*) Rettenetes, megszöktették, elrabolták.

BIMI (*halkan*) Kiröppent a madárka a fészekből.

MÁRKI Bottal üthetik a nyomát.

TESSZA Azért hoztam haza, hogy tisztességgel férjhez adjam egy vagyonos fiatalemberhez.

BIMI Másképpen kellett volna bánni vele, nem így bezárva.

TESSZA Hallgasson. Nem tudja, mi mindent tettem érte, dolgoztam, hogy a jövője rendben legyen. Hogy jobb sorsra jusson, mint én, akit otthagytak a férfiak.

BIMI Egy pillanatig tényleg úgy éreztem, hogy az én lányom.

MÁRKI (*kissé gyanakodva*) Teljesen ártatlan vagy a szöktetésben?

BIMI Ne viccelj már!

TESSZA Tessék, igyon, igyanak, amennyit csak akarnak. Kinyitom a pincémet, igyák le magunkat. Engem már nem érdekel.

BIMI Mulatni szeretnék, hol az a cigány? Egy vad nótát a fülemben. Nincsen tovább. El kell menni, el kell menni innen.

MÁRKI Mégiscsak az a kislány tartott itt téged.

BIMI Folyton menekülni, mindig odébbállni, elátkozott hajósként bolyongani egyik kikötőből a másikba. Ez az én életem, pajtás.

MÁRKI Tényleg elmész?

BIMI El.

MÁRKI Hiányozni fogsz. Olyan jókat hallgattunk együtt. Veled lehetett a legjobban csendben lenni.

BIMI Megszokod majd nélkülem a hallgatást. Tessza!
Isten vele.

TESSZA Isten vele! Menjen, csináljon, amit akar, éljen
ahogy tud.

MÁRKI Én már nem tudok elmenni innen sehová.

BIMI Különös. ... Mindig a kocsmákban találtam érző
szívekre.

*(A Márki és Bimi kezet szorítanak, megölelik egymást. Bimi
kimegy.)*

TESSZA *(fölnéz)* Mi lesz ezután? Maga is itt hagy?

MÁRKI Ugyanaz lesz, ami eddig. Én maradok.

TESSZA Megszökött, elrabolták tőlem.

MÁRKI Majd életjelet ad magáról, vagy onnan is meg-
szökik, vagy Bimi visszahozza.

TESSZA Gondolja? ... Gondolod?

MÁRKI Igen. *(Kis szünet)* Megéheztem.

TESSZA Maradt egy kis főtt marha délről.
Megmelegítem.

MÁRKI És ha találna... ha találnál nekem... egy
nadrágot.

(Egymásra néznek, nem mozdulnak, hallgatnak.)

Vége a játéknak

Ezt az egyfelvonásost felolvasó-színházi keretek
között előadták 2010. november 3-án, Budapesten, a
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjának dísz-
termében. A közreműködők: Tallós Rita, Tallián
Mariann, Cserna Antal, Lázár Balázs, valamint
Szvoboda szerepében, maga az író, Kelecsényi László.

*800 éve van jelen Balatonfüred az írott nemzeti történetében.

MARSIGLI DUNÁJA

Ferdinando Marsigli gróf 1658-ban született Bolognában. A család tehető, előkelő, de nem gazdag. Ferdinándónak két fiú- és két lánytestvére van, egykori palotájuk ma is áll a történelmi Bologna közepén. Ferdinando nagy hírre tett szert, csodálatos eredményeket mutatott fel akkori mértékkel hosszú élete során: 1730-ban halt meg, miután végig kalandozta Európát: Bolognában, a palotában ahol született, búcsúzik az élettől.

Életének Európája szüntelen változásokon megy keresztül, melynek legfőbb pontja a Budavár 1686-os visszafoglalása és a török kiűzése Magyarországról. Próbáljuk meg nagy vonalakban fölmérni az erőviszonyokat. A leg-erősebb hatalmak: Európa déli részén a török birodalom, Közép-Európában az Osztrák Császárság, Nyugaton a Francia Királyság, illetve a kereskedelmi útvonalait biztosító Anglia. Befolyásosnak számít még a katonailag számottevő Spanyolország, a vallásháborúba beavatkozó Svédország, és gyarapodó gyarmatai révén Hollandia. Németország fejedelemségekre oszlik, akik a Habsburg-császárságot uraiként tisztelik, Oroszország nem avatkozik még nyugati ügyekbe.

Marsigli Bolognája látszólag független városállam, valójában azonban egy-egy nagyhatalom befolyása alatt áll. Először az osztrák császárság uralja, majd, XIV Lajos francia királysága, és történelmünk végén a pápaság – tehát Marsigli, mint katona, mindig a három úr közül egyet szolgál. Édesanyja Margerita Ercolani a római Ercolani bíboros testvérhúga. Marsigli vallásos katolikus. Nevét sokféleképpen írja, hol Marsiglinek, hol Marsilinek, hol Marsillinek. Keresztnevei közül gyakori a Ferdinando, de ezt olykor megelőzi a Luigi, néhol pedig mindkettő szerepel. Nevét ma – elsősorban – hatalmas munkája, a hatkötetes Duna-könyv őrzi, eredeti címén, a *Danubio Pannonico Mysicus* vagyis a magyar és a szerb Duna-szakasz részletes feltárása, ismertetése. Mielőtt ennek felvázolására magunk is rátérnénk, megpróbáljuk ezt beágyazni Marsigli teljes életművébe. Az ifjú Ferdinando Bolognában, Páduában és Rómában tanult, nem az egyetemeken, de egyetemi tanároktól, így elsajátította a korabeli fizika, kémia, a hídépítés, a csillagászat, anatómia, a növény- és állattan alapelemeit és élete során arra törekedett, hogy minden tudományágban fejlessze tudását, könyveket vásárolt és tudós társakkal konzultált. Ilyen volt Trionfenti *Botanikája*, Cassini *Csillagászata* és Guglielmi *Vizek természete*. Mindazonáltal katonának állt, az olasz gróf a Habsburg-hadseregbe. Önmagát így határozta meg: tudós és katona vagyok. Ez az ember létrehozta a folyók tudományát: a potamológiát.

Császári szolgálatban Marsigli 1682-ben Konstantinápolyba megy, mint követségi titkár, ott megtanul törökül. 1683-ban már Bécs alatt találjuk, mint hadnagyot a török ostrom alatt lévő város erődítményeit oltalmazza. Mindössze 25 éves; rövidesen, a sikeres védelem, tehát 1683 után megírja az *Ottomán katonai intézmények* című munkáját, majd *Bosphorus vizei* című tanulmányát. Közben – 1682-ben meghal édesapja – Ferdinando örökségének egy részét a virtuosi társaság javára fordítja. Barátai élete végéig kitartanak, néha későbbi adósságaiból is kisegítik őt. (A virtuosi a rendkívüli eredményeket felmutatók társasága.) A bécsi ostrom után Győr felé lovagol, mikor a visszavonuló török csapatok rajtaütnek. Majd egy évig fogságban van, aztán részben velencei pénzzel 1684-ben kiváltják. Egy évvel később ismét Bécs alatt találjuk Marsigli hadnagyot, aki onnan mint az ostromlók hadmérnöke Buda alá vonul, és ott részben levezeti a nyugati irányban lévő mocsarat, hogy az ostromlók felvonulhassanak, részben pedig aknákat épít a várvédő sáncok alá. Útközben Esztergomnál a törökök könnyen megsebesítik. Nem ő az egyedüli hadmérnök, mint azt a jelentésekből hinnők, van egy egyenrangú társa is, De Vigni. A bevett várban Marsigli régiségek után kutatott: nem Corvinákat talál ott, mint hírlik, hanem egyéb kódexeket, bútorokat, ékszereket, szobormaradványokat.

A rákövetkező évben, 1687-ben részt vesz a harsányi csatában, melyet más néven a második mohácsi csatának hívnak, majd onnan Erdély felé lovagol, az osztrák seregben, mely megszabadítani készül Erdélyt a töröktől. Ez persze egyszeriben nem sikerül. Marsigli visszatér Bécsbe, majd 1688-ban Belgrádban találjuk. Hogyan? Idézek: „Négy nap és négy éjszaka lefolyása alatt Bécsből Belgrádba lovagoltam.” Nincs birtokomban, de ismerek egy kéziratot, melyen Marsigli lovon ülve látható. Jól megtermett, széles mellkasú alak, tollas süvegben, oldalán karddal. Smederevo, azaz Szendrő vára a császár kezén van. Ez 1456-tól 1521-ig magyar kézen volt, 1521–1688-ig a török

birtokában van. 1688-ban Marsigli Bajánál pontonhidat veretett, majd levezve Szörényvárig, Turnu Severinig, Tajanus egykori hídjáig, ott, közel a Vaskapuhoz ismét hidat veretett. Felvonulásában olykor megzavarta Thököly portyázó hada. Aztán, mialatt a császáriak visszafoglalják Belgrádot, Marsigli a vizafogás mesterségét tanulmányozza Lipót császár megrendelésére. Kereskedelmi térképet készít Baja központtal, majd Magyarország részeinek térképét rajzolja meg. Fennmaradt rajzainak alapján dicsérhetjük az olasz gróf rajzkészségét, noha a majdani végleges Duna-térképeket egy Johann Christoph Miller nevű profi térképésszel tökéletesítette, aki nürnbergi illetőségű. Térképészeti munkálatai alapján a londoni Royal Society (ez az angol akadémia) tagjává választja az olasz kapitányt, akit később, 1697-ben a császár ezredessé nevez ki. Előzőleg, Szalánkeménél Marsiglit rablók támadják meg, és könnyebben megsebesítik.

Az 1693 és 97 közti törökellenes hadjáratban Marsigli főleg háttérként vesz részt, mondjuk úgy, mint a Habsburg-seregek főutásza. Idejének nagy részét csónakokban és hajókban tölti, méri a Duna mélységét, vizének sebességét, tisztaságát, illetve ihatóságát. Feljegyzi a települések nevét, pontos helyét, a csobogókat, a víz forgóit, a limányokat, a mocsaras területeket, valamint a halak és a madarak fajtáit. Jelzi a folyó medre és a partvidékek közti szimbiózist. A hosszúsági fokot Millerrel egy csónakban Bajánál készül megállapítani, a nap delelőjén való nappali, és a Jupiter holdjainak való éjszakai méréssel. Elkészül az *Il Danubio trionfante* nevű nagytérkép.

A Duna tanulmányozásához bolognai mesterének Guglielmininek a *Della natura dei fiumi* című műve vezet. Ennek hatására készül el Marsigli *Prodromus* című műve, amely a nagy Duna-kötetek anyagainak előzetes és rövidebb összefoglalása. Marsigli írja: „A Duna forrása a Német birodalomban van. A folyó katonákat visz le és kereskedelmi forgalmat visz a hátán, Magyarországon keresztül, hol Leopold császár új birodalma egyenlő Róma egykori birodalmával, mely a Keleti Birodalommal határos. Ott ahol Szulejmán szultán hódításai elvadtak egy nagy területet, most a katolikus császár katonái megnyitják a terepet a keresztény Európa civilizációja felé.”

A *Prodromus* összetétele: I. kötet, a Duna ábrázolása térképekben. Megjegyzendő, hogy Marsigli csak a Bécs és Nicapolis 1300 km-es szakasz alatti Dunát méri föl, vagyis azt a részt, ahol ő személyesen megfordult és méréseket végzett.

II. Hidrográfiai adatok: A víz elemei, a meder minősége, a partok minőségei.

III. Rövid összefoglaló történelem, természetrajz, ásványok.

IV. Madarak.

V. Halak.

VI. Analekta: itt többek között 80 rovat sorol fel.

A munka kivitelezése Marsigli és Miller együttes érdeme. 1791-ben a császár Marsiglit tábornoki rangra emeli, hadosztálya ettől fogva 2500 ember lesz – főleg utászok. Az 1699-es karlócai béke anyagi előkészítésében Marsiglinak nagy szerepe van. Elsőrendű feladata, hogy egy Hussey nevű angol közbenjáró követnek törökre fordítson, illetve a törököt interpretálja. Az olasz jól beszél franciául, angolul viszont nem tud, tehát Hussey franciául kapja az információkat. Emberünknek kétszer kell a Konstantinápoly–Bécs utat megtennie, úgymond lóháton, mert a kocsikázást lassúnak találja. Az út testvérek között is 2000 kilométer, azaz 4000 oda-vissza, ez kétszer, tehát 8000 kilométer, egy éven belül lóháton. Karlócánál a tárgyaló feleknek egy-egy csarnokos faépületet emel. Amikor a császár és a szultán között megszületik a megállapodás, Marsigli és segéde a határtérképek sorozatát gyártja. Utászai őrtornyokat építenek, hatszáz pár dolgos kéz jut erre, határhalmokkal jelzik a császári és török területek közti határt. Olasz generálisunk rábeszélőképességének komoly szerepe van abban, hogy Erdély java császári kézen marad, míg Oláhország változatlanul török terület. A területosztózásnál főszerepet játszik az *ubi possedetis* alapelve, vagyis a meglévő várakat, erősségeket az azokat uralók kezén kell hagyni. Így lesz több helyütt girbegurba határ.

Marsiglire ekkor az *ubi bene, ibi patria* szólás jellemző: ahol jó, ott az otthona. Bár Bécsben van állandó lakása, de mivel ő folytonosan úton van, útközben sátorban lakik, katonaéletet él. Kitűnően lovagol és, mikor arra kerül a sor, jól evez vagy biztosan irányít dereglyét, kishajót. Nemcsak céljai elérésének érdekében mozog, hanem békeidőben is állandóan helyet változtat, vagy mér, felmér, feljegyzéseket készít, leveleket, tanulmányokat ír. Vannak emberek, akik szinte egy napig sem tudnak egy helyben maradni. Ilyen volt Pulszky Ferenc, Kossuth Lajos is. Nem úgy Deák Ferenc vagy II. Rákóczi Ferenc. Ők várakozók voltak. Amikor, úgymond, Marsigli árakozott – mondjuk úgy két hadjárat között volt –, akkor teljes erővel nekilátott az adott terep felmérésének. A

pannon és a dél-magyarországi szerbiai Duna két partján hatvanöt ókori emlékre lelt, erődítésmaradványokra, a trajanusi római híd roncsaira, települések és emléktáblák, oszlopok maradványaira. Ugyanakkor összegyűjtött, de jobbára a török területeken, ókori és reneszánsz szobrokat, pecsétet, kéziratokat is. Marsigli kitűnő kapcsolatteremtő képességét ellenpontosza veszekedős, könnyen dühbe gurulós természete. Összeveszett például Stahrenberg altábornaggyal, a Habsburg hadsereg egyik vezetőjével, Arco generálissal, közvetlen felettesével a breisachi várban, idősebb unokatestvérével, Giovanni Marsiglivel is.

Az 1703/4-i évben sok bosszúsága akadt. Felettesei meg akarták bízni a fogságából megszökött II. Rákóczi Ferenc üldözésével – ezt nem vállalta el –, de azt sem, hogy szembeszálljon 1704-ben a Rákóczi-felkelés seregeivel. Végül is a Freiburg közelében fekvő Breisach várába került, Arco parancsnoksága mellett tábornoki rangban, alkaptánynak. Eleinte a várban nincs sok dolga, tehát felfedezi a vidék dús gombatenyészetét, a gombákat osztályozza – ha jól emlékszem nyolcvanra – majd mykilogiai tanulmányt ír róluk. A területet és a várat később XIV. Lajos francia seregei szorongatták. A vár 2500 embere kevésnek bizonyult, és Marsigli hiába kérlete Bécset segédcapatokért, nem érkezett semmi. A nagy fölényben lévő francia ostromlók a vár feladását követelték, Arco és Marsigli ebbe beleegyezett, cserébe a védők szabadon történő elvonulásával. Bécs ezt az egyezséget árulásnak tekintette, Arcot kivégezték, Marsiglit lefokozták és elbocsátották az osztrák kötelékekből. 1704. április elsején a végrehajtó közeg elkobozta Marsigli bécsi értéktárgyait annak ürügyével, hogy ezzel az olasz gróf adósságait kiegyenlíti. Szerencsére Marsigli gyűjteményeinek egy része Nürnbergben volt Einmar könyvkereskedő és nyomdásznál, egy másik része a müncheni Miller grafikusnál és végül Bolognában is maradt érték az ősi palotában, ahol aztán a hátralévő évek során otthonra lelt Luigi Ferdinando Marsigli gyűjteményeinek oroszlánrészre. Breisach után Marsigli a svájci Zugba költözik, majd 1705. augusztus 4-én francia szolgálatba áll. Közben lezajlik a höchstädti csata. Ezután a francia király feladja Európát birtokló igényét. A franciák, bár pénzt alig juttatnak a magyaroknak, Marsigli új csapatait Rákóczi megsegítésére szánják. Az olasz gróf 1706-ban Párizsban megköveti a királyt, épp úgy nem megy a magyarokat segíteni francia mundérban, mint ahogy osztrák uniformisban nem fordult ellenük.

Korai ifjúságában Ferdinando Marsiglinak volt egy olasz grófkisasszony menyasszonya. A mátkaság kútba esett, a források más nőről Marsigli életében nem szólnak. Ezért is maradhatott grófnaknak temérdek energiája a tudományos munkára. Marsigli Montpellierbe költözik, ott főrése van az akadémia megalapításában, ugyanakkor lejár a tengerre és megírja *A tenger természete* című tanulmányát. Olaszthonban már dominál a francia befolyás. Marsiglit Bolognába küldik a város falainak megerősítésére. 1708-ban az olasz gróf immáron a pápai sereg tagja, ezredesi rangban. A családi palotában helyet kap az általa alapított és a pápa által támogatott Accademia Clementina 1709-ben. 1711-ben egységesített gyűjteményét Bologna városának adja. A gyűjtemény katalógusa 101 lapra rúg. 1715-ben még egy utászi megbízást kap, a velencei tengerpart megerősítését.

Többen biztatják, pénzadományokkal is, hogy nagy művét, a teljes Danubiust hat nagy kötetben kiadva láthassák. Ennek érdekében történik 1720-as angliai utazása, amikor, mint a Royal Society tagja, felkeresi annak termet, találkozik Londonban Sir Hans Sloannal, az akadémia titkárával és Sir Isaac Newton elnökkel. Elismerést kap, biztatást és talán pénzt is – erre nincs adatom. A következő külföldi útja, már 1723-ban Hágába és Amszterdami vezet. A De Hondt kiadó megkapja a nagy mű teljes kiadásának jogát. A szerződés 625 példányról szól, melyekből Marsigli 20-at kap. Az egyszer hat kötet ára 200 florin lesz. Nem kis pénz ez akkoriban, de ha azt vesszük, hogy 15 évvel ezelőtt, 1996-ban százezer guldenért árulták a hat kötetet, akkor elmondhatjuk ez a mű tartotta az árát. Egyébként a kiadás nem a szerző gondja lett, hanem a Montpellier Akadémiai Társaságé, melynek az olasz gróf egyik vezető tagja volt. Szándékom, hogy végezetül ízelítőt adjak ennek a dunai értelemben vezető szerepű könyvnek a tartalmából. Az 1726-ban megjelent mű I. kötete 39 térképben mutatja be az osztrák és a magyar Duna vonalát. Az Al-Dunát Isterként jelöli meg. A nap és a hold magasságaival hosszúsági pontokat jelöl. Megadja belefolyó folyók medrének struktúráját, feltételezi a Duna és a Tisza föld alatti összeköttetését. Felfedezi a mocsarak és folyók kölcsönös kötődését. Felsorolja Buda római emlékeit, és beszámol Trajanus hídjának méreteiről, szerepéről. E latin nyelvű quarto több kiadásban is megjelent, legutóbb az első kötet Deák Antal szerkesztésében, előszavával, a Magyar Vízügyi Múzeumban, 2004-ben. A latin nyelvű könyvnek van egy 1744-es francia nyelvű kiadása is. Forrásmunkáimban nem szerepel az az 1700-ban kiadott 12 Duna-térkép, melyet a Bibliotheque Nationalban fedeztem fel.

A II. kötet a *Prodromus* anyagát adja: hidrográfiai adatokat, méréseket, feltételezéseket is. Beszámol a víz elemeiről, a meder minőségéről, a partok adatairól. A víz sebességét így általánosítja: ami a part mentén egyharmad, az a sodorban háromszoros sebességet kap.

A III. kötet főleg az ásványokról és a talaj minőségéről szól. Marsigli kutatásai során eljutott Észak-Magyarországra is, Selmecnél leszállt a tárnákba. Az érlelő helyeket részletezi és hasonlítja össze a dunai partok anyagával.

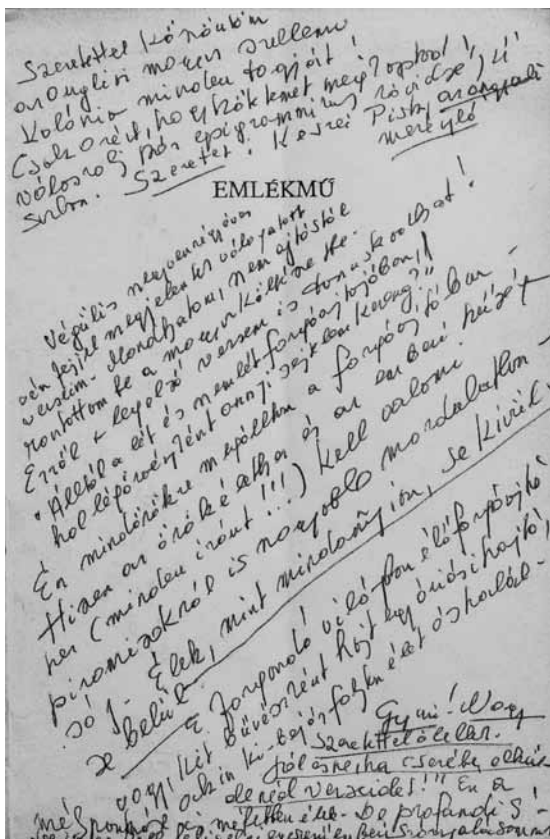
A IV. kötet a folyami halaké, illetve a folyóvízben élő tengeri halaké. Leírja egy 27 kilós ponty fogását az Al-Dunán, valamint a vizák fogásának módját. Marsigli negyven-egynéhány fajta halat sorol fel az akkori Dunában. Ma ebből már csak húszféle él, továbbá két újonnan betelepített fajta.

Az V. kötet a madaraké. A szép metszeteken a Közép- és az Al-Dunáról felszivárgó madarak sokaságát látjuk, felboncolva, másokat ehetőségük alapján felsorolva.

A VI., azaz zárókötet jórészt anakletta, azaz vegyes megfigyelések gyűjteménye. Cáfolja, hogy a Duna Eschingenben eredne, az eredetet visszavezeti a Brigach folyó kezdetéig. Mérések alapján – mikroszkópot is használ – feltérképezi a Duna vizének ihatóságát. Felsorolja a Duna partján élő állatokat, valamint a rovarokat is. Bár ez a két felsorolás úttörő jellegű volt, ma már úgy látjuk, kisebb hányada a valóságnak.

Marsigli tehát 1726-ban megérte, hogy nagy művét megismerje a világ. Ekkor már betegeskedik. Egy rokonával történt veszekedés miatt ott akarja hagyni Bolognát, sőt haragjában nevét is Marsigli-ról Aquinóra készült megváltoztatni. Azonban eléri az első szélütés, tehát helyben marad. Utolsó éveiben ünnepli a tudósvilág, 1730-ban 72 éves korában elviszi a második szélütés.

(Kutatásaimhoz két lelőhelyet használtam: a manchesteri Rylands Könyvtár gyűjteményét valamint a dublini Egészségügyi Könyvtár hat kötetét.)

Keszey István dedikációja Gömöri Györgynek.

Keszey István és Pál Imre a menza előtt

EMLÉKEZÉS KESZEI ISTVÁNRA

Keszei Istvánnal, a „százszázalékos költővel” életemben csak egyszer találkoztam, alighanem 1967-ben Párizsban. Azért nevezem őt „százszázalékosnak”, mert míg mi ötvenhatos emigránsok külföldi tanulmányaink befejezése után általában megpróbáltunk olyan állást találni, amiből meg is lehetett élni, István nem volt hajlandó kompromisszumra – ő csak verset akart írni, ennek a hivatásnak áldozta életét. A párizsiak azt rebesgették, olykor tényrmosásból próbálta fenntartani magát, máskor hol alkalmi nyomdászként, hol fizikai munkásként dolgozott. Elképzelhető, hogy nemegyszer hidak alatt is aludt. Az UMIL szerint ugyan kezdetben Louvainben volt ösztöndíjas, de 1962-ben már Párizsba költözött, én itt ismertem meg. 1967-ben, úgy tetszik, azért kezdeményeztem a vele való találkozást, mert verseket kértem tőle készülő nemzedéki antológiánkba, az *Új égtájak*ba. Kérésemet Keszei készségesen teljesítette és az *Új égtájak* (Occidental Press, Washington, 1969) lett az első könyv, amiben versei megjelentek.

Ezek után évekig nyoma veszett, illetve verseit olvastam, főleg a párizsi *Irodalmi Újság*ban, meg talán a római *Katolikus Szemlé*ben. A párizsiak közül főleg Lehoczky Gergellyel barátkozott, ő írt róla először 1977-ben. Mivel azonban két évre rá *Angyali merénylet* címmel versgyűjteménye jelent meg Rómában, s mert érdekelték a versei, eldöntöttem, hogy kérek egy recenziós példányt a kötetből, s majd írok róla az *Irodalmi Újságnak*. Ekkor Keszei elküldte könyvét egy olyan hosszú, kézzel írott ajánlással, ami megfelelt egy teljes levélnek. Idézem néhány sorát: „Végül is negyvennégy éves vén fejjel megjelentek válogatott verseim. Mondhatom, nem ajtóstól rontottam be a magyar költészetbe.” Itt idézi legelső versét: „Álltal a lét és nemlét forgóajtójában, / hol légörvényként annyi sejtelem kereng” és hozzáteszi: „Én mindörökre megálltam a forgóajtóban”. Ez a kijelentés csak a líra nyelvén értelmezhető – mindenesetre a kötetéről írt recenzióknak *A léten-túliség vonzásában* címet adtam és azt hiszem, elég rokonszenves hangon méltattam Keszei első (és életében már sajnos utolsó) verseskötetét.

De mivel ebben a kötetbe írt levélnek a vége felé Keszei ezt írta: „Jólesne, ha cserébe elküldenéd verseidet!” igyekeztem eleget tenni kérésének. Erre jött

válaszként az a levél, amit itt egészében közlök. Meglehet, életrajzi adatokat is kértem tőle, mert nagyon keveset tudtam költészetének háttéréről, s én azokhoz a kritikusokhoz tartozom, akik nem gondolják, hogy a líra teljesen független lehet a szerzők személyes élményeitől. Keszei levelének keltezése 1979. 6. 18. Hely nincs megadva, de úgy emlékszem, azt Párizsból írta.

„Kedves Gyurka!

Távollétem miatt most kaptam csak kézhez kötetted¹ a válaszelevéllel. Örömmel olvastam verseid. Nem vagy köldöknéző költő. Kilépsz önmagadból és szarkasztikus éllel, olykor vitriolba mártott tollal írsz arról, ami elcsúfítja világunkat. Költészeted „közéleti” jellege soha nem csúszik propagandába. A Határ Győzőnek dedikált szoneted² különösen szépnek tartom. Irónia is van benne, ami annyi poétából hiányzik.

Szerénységemről csak ennyit: 1935. július 5-én születtem Székesfehérvárott. Foglalkozásom: alkalmi munkákból éltem, voltam tisztviselő (Biztosító Társaságnál), kifutó fiú [sic!], munkás [a „nyomdában” szó áthúzva], jelenleg már régóta munkanélküli vagyok. De hát a lényeg talán mégis az Angyali merénylet! – Ebből is láthatod, milyen derült égbolt ragyog rám.

Köszönöm, hogy írsz róla.³ Nem kell elsietni. Ősz lenne a legjobb időpont. Nyáron talán még az I.U.-t sem olvassák a nyájas olvasók.

Baráti szeretettel üdvözl: Pista.”

Keszei István verseskötetéről a budapesti *Vigilia* című katolikus folyóirat is beszámolt, sőt azt Sík Sándor-díjjal is jutalmazták. Legjobb tudomásom szerint Keszei sohasem látogatott vissza Budapestre, állandó állást sem kapott és 1980-ban, amikor Bernben megjelent a *Nyugati magyar költők antológiája*, az antológia szerkesztője ezt írta róla életrajzi jegyzetében: „Jelenleg Párizsban él, nehéz körülmények között”. Ezek a körülmények később sem javultak, a poéta gyakori alkoholfogyasztása sem csökkent, s úgy tetszik, Keszei István megalázó szegénységben halt meg a „fény fővárosában”, 1984 elején.

1 Valószínűleg *Nyugtalan kora nyár* (Occidental Press, Washington, 1985) c. kötetéről van szó.

2 „Homage”. Legutóbb közreadva a Zalán Tibor válogatásában megjelent *Ez, és nem más* (Argumentum, Budapest, 2007) c. verseskötetében

3 Kritikám végül is az *Irodalmi Újság* 1980, 3–4. számában jelent meg.

SZELLEMI DÉZÉS

Most megint Párizs felé tartok. Jó, ha történik valami, valami, ami más, valami, ami mozgásba hozza az álóvizet, eltér a megszokottól, attól, ami már-már észrevétlenné vált. Ha történik valami, az hatással van a környezetre is: inspirál, alakít, formál, megmozgat, gondolkodásra készítet, cselekvésre – valami másra, újra. Felfedezés...; megannyi sorstörténet. A különböző utak olykor átfedik, keresztezik egymást, gazdagítják a formát: a mű, és a hozzá vezető út – látszólagos ellentétpárok; a mű önálló életet él, függetlenedik az alkotótól.

Stációk.

„Mindig csodálkoztam azon, hogy hogyan tud a költészet megmaradni a mai napig ilyen jelentőségteljesnek a magyar szellem irodalmi megnyilvánulásában. Az, hogy a költészetnek ekkora súlya van a magyar irodalomtörténetben, hogy a költészet állandóan ekkora szerepet töltött be egyáltalán a magyar történelem folyamán, az alkotási formáknak az a gazdagsága, amelyben így tudta századokon át kifejezni a nemzeti érzelmet, majd ennek a megújulását a 19. századtól kezdve, mindez, szerintem, nem a véletlennek köszönhető. Hogy a verselés ilyen otthonosan tud csergedezni a magyar ereken, annak az oka abban rejlik, hogy a magyar nyelv – a magyar verselés eszköze – olyan erényekkel bír, amelyeket igen sokan megirigyelhetnének...” – Bernard Le Calloc'h francia professzor gondolait idézem; egy hiánypótló kétnyelvű kötetből: *56 Párizsi vers*, Keszei István költeményei, a francia fordítás és a kötet ötlete Sándor István [Stéphane Shandor] színész, rendező érdeme.

Irodalomtörténeti pillanat volt, az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulóján Keszei Istvánt igyekeztek visszaemlíteni az irodalmi köztudatba, a székesfehérvári költőt, aki Párizsban is magyar maradt; verseiből kiderül, vigasztalannak látta sorsát, ám elfogadta a szegénységet, megbékélt azzal, hogy szüntelen árnyékban él, mint egy „clochard”.

Czigány Lóránt Keszei-képe személyes hangvételű: – „Keszeivel a Le Tournon kávéházban szoktam találkozni, a latin negyedben. Oda jártunk legszívesebben, mert jóval olcsóbb volt, mint a bulvárokon lévő fényes, tükrös kávéházak. Beültem, s legtöbbször Keszei Pista már ott tanyázott, s ha még nem volt magyar társasága, sakkozott (ugyanúgy, mint évtizeddel később Kormos Pista, igaz, nem ugyanott). Lassan összeverődünk, sokszor öten-hatan is. Keszei vékony volt (hogy ne mondjam: keszeg), talán a rendszertelen táplálkozástól, talán alkatiilag is ilyennek született. Mindig kitörő örömmel üdvözölt (no nem, semmi személyi kultusz!), mert tudta, hogy meghívom egy-két calvadosra, amit, bevallom, magam is szívesen hajtottam fel, hiszen Angliában (akkor még) ilyen bűnös kontinentális italhoz, mint a normandiai almapárlat nemigen juthattam. A párizsi diákokhoz képest mi, londoniak akkoriban Krózusnak számítottunk, olyan jól állt az angol font a francia frankhoz képest. Beszélgetni keveset beszélgettünk, mert Keszei annak örült, hogy figyelmes hallgatóságra talált bennem. Verseit mondta, sokszor azzal a megjegyzéssel, hogy az elébb írta a fejében, és én vagyok az első hallgatója. Verseit és személyét, mi tagadás, kedveltem, ő pedig mondta, mondta a verseket, újabb stampedli calvados reményében és Jacques (bretonországi parasztfiú, kis pénzt akart gyűjteni, hogy elvehesse szíve választottját, ezért szegődött el a fényes városában pincérnek) hozta is azonnal.

Ezek a találkozók az 1970-es évek vége felé megritkultak, csak hallottam róla mindenféle egymásnak ellentmondó, kósz, de riasztó híreket. Hol itt lakott, hol ott, hol dolgozott, hol nem. Családi viszonyai is zavarosak voltak. Mikor utoljára láttam, kimondhatatlanul rossz bőrben volt, a természetellenesen fehér arcából csak szeméi ragyogtak megszállottan. Rettenetesen köhögött, alig tudott beszélni. De írni viszont rendületlenül írt, és ezt nagyon becsültem benne. Az év 365 napjában magyar költő volt Párizsban. Amikor az *Új Látóhatár* repertóriumát állítottam össze, meghökkenve állapítottam meg, hogy ő az *Új Látóhatár* leggyakrabban közölt költője! Ki hitte volna? Mikor ezt megírtam Borbándinak, ő volt a legjobban meglepődve.

Magam is ekkoriban kezdtem a verseit együtt elolvasni, és összeállt bennem a Keszei-kép. Ezek a jelentéktelennek tűnő, legtöbbször rövidke versek így együtt mégiscsak kimondtak valamit a lét terhéről. József Attila köpönyegéből bújt ki, s Pilinszky csontig visszametszett lírája volt az eszménye. Formálisan katolikus költőnek kellene Keszeit neveznem, de sok versében a nihillel nézett farkasszemet, és ez összeegyeztethetetlen a hittel.

Párizsban élt, ám a divatos koráramlatok nem érdekelték. (Már csak a falakat olvasom: / e mélyüket feltáró / rejtelmes repedéseket). Ez izgatót a legjobban, aki ennyire függetleníteni tudja magát a külvilágtól – szuverén, királyi lény. Űgy érezte, neki dolga van, a világ jelenségeit kell katalogizálnia. Catalogus rerumot készít versben. Mint Szentkuthy akarta prózában.” (A „párizsviselt, életviselt” Keszei Istvánról, *Argus*, 2003/1)

Keszei egyedül maradt; 1984. január 26-án holtan találták szobájában, a Párizs melletti Gentilly-ban (július 5-én lett volna 49 éves). – 2010-ben, születése 75. évfordulóján honfitársai kétnyelvű emléktáblákat helyeztek el a latin negyedben, ma már a Visconti utca is őrzi Keszei István magyar költő emlékét – „szelleme ki nem húnyó, ma is parázsló hévvel süti a köveket”...

Párizs, szellemidézés: megannyi sorstörténet.

Bernard Le Calloc'h Le Havre-ban (Normandia, Franciaország) született 1925. november 2-án; 1947. szeptember 6-án, a második világháború után került Magyarországra, Gödöllőre, azért, hogy a francia nyelvet tanítsa a gödöllői premontrei katolikus gimnáziumban.

– Nekem az volt a feladatam, hogy a jó francia kiejtést tanítsam meg a gyerekeknek. Akkoriban majdnem minden író, főpap, főember tudott franciául; a premontrei gimnáziumban a papok gyönyörűen beszéltek, írtak franciául. Kíváncsi ember lévén mindjárt elkezdtem a magyar nyelvet tanulni. Amikor megszüntették a felekezeti gimnáziumokat, akkor a francia követség szolgálatába szegődtem, ott voltam három és fél évig. A követségnek „jól jöttem”, sok nyelvet ismertem: németül, angolul, magyarul, oroszul és szerbül is beszélek, ez nagy előnyt jelentett. Közben megnősültem, szolnoki magyar lányt, Trokán Katalint vettem feleségül. Összesen tehát öt és fél évet éltem Magyarországon, ez alatt megtanultam magyarul – meséli Bernard Le Calloc'h, Párizsban, a Montreuil utcai otthonában, magyarul folytatjuk a beszélgetést, ismerkedünk.

– Szinte hihetetlen munkabírásról, precíziségről árulkodik az a könyvsorozat, ami az elmúlt években megszületett. Ráadásul nem használ számítógépet, cédulázik, és kézzel írja műveit.

– Enélkül nem lehet dolgozni, amikor kezdtem még nem volt számítógép, cédulákkal dolgoztam, ma is cédulázok, több ezer rendszerezett cédula van a polcomon. Ha valamire szükségem van, csak megnézem, a szövegeket kézzel írom, ez jó, mert közben lehet gondolkodni, korrigálni, majd a kész szöveget legépelem, és ezt a gépelt kéziratot adom le a nyomdának.

– Most mivel foglakozik?

– A következő évi témáimat készítem elő, tíz-tizenkét előadásra készülök: Magyarországon, Franciaországban: Párizsban, a Magyar Intézetben, a Keleti Nyelvek Főiskoláján.

– 86 évesen is fáradhatatlan.

– Mostanában érzem, a fizikai erőm már nem olyan, mint korábban volt, de csinálom, mert ez számomra öröm, és a könyveimet is folytatom – évente egy-két új kötetet adok ki. Elégedett ember lennék, ha még élne az én édes, aranyos feleségem, aki magyar volt, nagyon jól éltünk, kedves volt... – lassan hét éve, hogy elment... Nagyon hiányzik. Versei velem vannak, magyar fordítása még nem készült el, nehéz lefordítani, mert vissza kellene adni azt, ami a vers lényege: a dallamát, amitől költői.

A megbeszélrt időkeret szinte észrevétlenül elillant, kitágult, Bernard Le Calloc'h kitüntető vendégszeretete zavarba ejt; a kávé a szalonban fogyasztjuk el, majd megmutatja a lakás apró szegletét, ahol a kitüntetések, elismerő oklevelek sorakoznak példás rendben. A dolgozószobájában kötetekből válogat, átnyújt egy csokrot, útravalóul, gondolatébresztőnek, beszélgetésünk folytatásaként. Gróf Klebelsberg Kuno finnugor politikáját bemutató kötetét dedikálja, egyben jelzi: „ha valamire szüksége van, csak írjon!”

Gödöllői emlékeim, avagy hogyan lettem magyarbarát című önéletrajzi írását elsőként lapoztam fel, személyes hangvétélű: Bernard Le Calloc'h arról is beszél, hogy miként vált népünk őszinte barátjává: „...utolsó éves diák voltam a párizsi egyetemen. Egyszer az egyetemi könyvtárban véletlenül rábukkantam egy Budapesten kiadott ügyesen összeállított könyvre, mely francia nyelven mutatta be Magyarországot. Nagy érdeklődést keltett bennem. [...] Miután az egyetemi könyvtár könyvét kiolvastam... elmentem a Párizsi Magyar Intézetbe, amely akkortájt a rue Pierre Curie 18. szám alatti házban volt, a harmadik emeleten. Bemutakoztam igazgatójának, dr. Lelkes Istvánnak, aki nagyon barátságosan fogadott. Beengedett az intézmény könyvtárába és igyekezett segítségemre lenni. Természetesen nem tudtam a magyar nyelvű könyveket olvasni, nem is volt egyáltalán fogalmam a magyar nyelv különlegességéről. Azt sem tudtam különben, melyek a finnugor nyelvek sajátosságai, és miből áll

ezen nyelvek szerkezeté. Ellenben bőven volt francia nyelvű irodalom Magyarországról és a magyar kérdésekről, úgyhogy órákat töltöttem a könyvtárban a könyvekbe merülve.

Egyszer, amikor ott voltam, Lelkes István megkérdezte: vajon ismerem-e Illyés Gyula nevét? Igenlő válaszomra átírányított irodájába, ahol legnagyobb meglepetésemre szemtől szembe kerültem a híres magyar költővel, akinek költeményeit – persze francia fordításban – épp az előző napokban olvastam nagy elragadtatással. Mondanom se kell, hogy izgalomtól szívem erősen dobogott. Már nem voltam annyira tudatlan, hogy ne tudjam, milyen kiváló helyet foglal el Illyés Gyula a jelenkori magyar irodalom történetében...

1947 júniusában Lelkes István küldött egy levelet, melyben közölte: lenne egy lehetőség, hogy Magyarországra menjek az új tanévre. Gödöllőn működik a premontrei kanonokok oltalma alatt egy francia gimnázium, hol francia a tanítási nyelv. Van megfelelő oklevelem, ha még kedvem is van, akkor mehetek... Mondanom sem kell, hogy rögtön igennel válaszoltam a csábító ajánlatra. [...]

Németországon és Csehszlovákián keresztül vitt az út vonattal, nagyon lassan és körülményesen... Gödöllőről már Párizsban azt olvastam, hogy királyi nyaralóhely, Erzsébet királyné kedvenc rezidenciája volt. A 'Magyar Versailles'-nak nevezték. A vasútállomáson túl, egy alacsony domb nyugati oldalán, egyszercsak előbukkant a premontrei rendház. [...] Jelentkeztem a portán, mondván, hogy a gimnázium új franciatanára vagyok. A fülkében álló félkarú hadirokkant gyanakvó arccal nézett rám, hisz ekkor csak huszonhárom éves voltam, még nem ráztam le az iskola porát magamról. Ez volt az első állásom. [...] A hetek, a hónapok elrepültek. Minden áldott nap szorgalmasan magoltam a magyart. Kezdtém magyarul dadogni. A premontreiek jóvoltából volt már egy Sauvageot szótáram és Stefáncsik Konrád atya, ha volt egy kis ideje, el szokott jönni hozzám nyelvét magyarázni, nagy türelemmel és szakértelemmel. Egy nap elhozta Gárdonyi Géza: *Egri csillagok* című történelmi regényét, és az első oldalát együtt fordítottuk le. Még nagyon nehéz volt nekem az irodalmi nyelvezet. Inkább ponyvairományokat vagy újságokat vettem meg az utcán, és próbáltam olvasni, illetve megérteni. Mégis aránylag gyorsan haladtam, úgyhogy december végén, a karácsonyi szünetben megkockáztattam egy kis vidéki utazást, egyedül. Úgy éreztem, tudok már valamit, csak jót fog tenni, ha muszáj magyarul beszélni...

A tavasz beköszöntével Kovács Kolos atya egy kirándulást szervezett a gyerekek részére. Engem is meghívott. Egerbe mentünk egy teherautóval. Igen kedves emlékeim fűződnek hozzá. Egerben a helyi ciszterciáknál szálltunk meg. Megtekintettük a török minaretet és a gyönyörű székesegyházat, mely Magyarország legnagyobb temploma az esztergomi után. Felmentünk a várba, ahol Dobó István hősiességét felelevenítettük. Én különösen Gárdonyi Géza: *Egri csillagok* című könyvére gondoltam, hiszen az első magyar nyelvű irodalmi mű volt, amit az előző ősszel próbáltam úgy-ahogy elolvasni..."

Nem túlzás, Bernard Le Calloc'h valódi környezetében, gyökereivel együtt ismerte meg a magyar nyelvet és a magyarságot. Életpályája bizonyítja, rendkívüli teljesítményekre képes. Amikor Magyarországról 1953-ban visszatér Párizsba, a Keleti Nyelvek Főiskoláján INALCO-diplomát szerez – Aurélien Sauvageot, az első magyar-francia szótár készítője a tanára volt. Ez a találkozás Bernard Le Calloc'h életében is fordulópontot jelentett. – De ki is volt Aurélien Sauvageot (1897–1988), akit Magyarországon mint nyelvészt és szótárkészítőt ismernek?

A világhálón megjelent életrajzából megtudhatjuk: „Aurélien Sauvageot, a francia finnugor tudomány alapítója, az École normale supérieure-ben szerzett tanári diplomát; 27 évesen érkezett Budapestre, ahol 1923–1931 között az École normale supérieure mintájára létrehozott Eötvös József Collegiumban tanított francia nyelvet és irodalmat. A tanítás mellett finnugor tárgyú disszertációján is dolgozott, amelyet Párizsban védett meg 1929-ben. Baráti köréhez tartozott Kodály Zoltán, Gombocz Zoltán, a Nyugat írói.

Balassa József és Benedek Marcell segítségével még magyarországi tartózkodása idején fogott az első francia–magyar, magyar–francia nagyszótár szerkesztésének hatalmas munkájába, amelyet aztán 1932-től kezdődően adtak ki Budapesten.

Sauvageot 1931-ben visszatért Franciaországba, a párizsi École Nationale des Langues Orientales finnugor tanszékének tanára lett, 1931. november 9-én ott tartotta első magyaróráját. Nekünk magyaroknak történelmi a dátum, hiszen francia felsőoktatási intézményben először tanították nyelvünket. Nevéhez fűződik Franciaországban a finnugrisztika tudományának megalapozása és a hungarológia művelése. 1964-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem ünnepi közgyűlésen díszdoktorrá avatta, 1979-ben a Magyar Tudományos Akadémia

tiszteletbeli tagjává választották. Halála előtt megírta személyes magyarországi emlékeit *Souvenirs de ma vie hongroise* címmel. Még ugyanabban az évben megjelent magyar változata, a Magyarországi életutam is: Budapest, Corvina, 1988.”

Bernard Le Calloc'h is nyelvismeretére épít: „a nyelv az a gépezet, melynek segítségével testet ölt a szállongó gondolat”. Nagyon közel áll Sauvageot-hoz. Történelmi, irodalmi, nyelvészeti, néprajzi, földrajzi és vallási ismereteket egyaránt izgalmasan ötvöző munkássága; esszészzerű vallomásai, megtörtént, de gyakran feledésbe merült történeteket bemutató kötetei forrásértékűek. Életét meghatározta, meghatározza, végigkíséri a magyar–francia kapcsolat, a közös történelem vizsgálata, feltárása; legfőbb kutatási területe: Kőrösi Csoma Sándor élete, életútja. – 2006-ban a bresti Armeline kiadó (Bretagne) *Peuples en péril* (Pusztuló népek) címmel sorozatot indított Bernard Le Calloc'h javaslatára; a *Les Sicules de Transylvanie* (Erdélyi székelyek), a *Les Csangos de Moldavie* (Moldvai csángók) vagy az erdélyi szombatosokról írt: *Les Sabbataires de Transylvanie* köteteket Bernard Le Calloc'h jegyzi; hiánypótló tevékenysége megmozgatja a külső szemlélődőt: gondolkodásra készítet, cselekvésre.

Idézzük Keszeg Annát a csángókról szóló könyv ismertetőjéből: „Egy bizonyos Le Calloc'h óriási szolgálatot tesz nekünk azzal, hogy saját szempontjaink szerint képviseli ügyünket, múltunkat, problémáinkat az új Európában!” – Csíkszeredában 1992-ben hozták létre a Julianus Alapítványt. Az alapítvány célját Beder Tibor elnök a következőképp fogalmazta meg: „vigyük a reményt a tömbből, és hozzuk a hírt a szórványból, tartsuk még bennünk a reményt, amíg csak lehet, és figyelmeztessük a székelységet a fenyegető veszélyre, és közben rátalálunk azokra a cselekvő magyarokra is, akik Julianus hitével és kitartásával végezték és végzik ma is magyarságmentő munkájukat.”

2010-ben „a magyar nyelv bátor védelmezése, a magyar emlékek feltárása és megőrzése, valamint a magyarság ügyének szolgálatáért” a Julianus barátot ábrázoló szobrocskát és az azzal járó oklevelet öt díjazott kapta, köztük Bernard Le Calloc'h párizsi professzor. Ám arról sem feledkezhetünk meg, hogy a Székely Nemzeti Tanács Gábor Áron-díját is átvehette.

A www.szekelyhon.ro hírportál a következőképp számolt be az eseményről: „Marosvásárhelyre érkezik a francia »magyar«... Kőrösi Csoma Sándor gall kutatója, Bernard Le Calloc'h, a magyarság, a székelység francia kutatója... Szépszámú közönség fogadta a vendéget, a székelyek barátját, a résztvevőket Izsák Balázs, a Székely Nemzeti Tanács elnöke üdvözölte. Mint mondta, 2006-tól olyanoknak adták és adják át a díjat, akik sokat tettek a közösség erősítéséért, az autonómia kiharcolásáért, hagyományaink megtartásáért.

– Egy rendkívüli ember, a tudomány kivételes egyénisége van körünkben, hogy a díjat személyesen vehesse át – mondta laudációjában Gazda József író. Bretagne szülőlté, de tudományos munkásságának igen jelentős részét a mi múltunk, szerepünk az emberiség tudományosságában kutatására fordította. De nem csak Kőrösi Csoma révén foglalkozott velünk: munkássága kibővült, fél tucat könyve jelent meg rólunk, Rákóczitól a csángókig. Óriási szerepet játszott abban, hogy nagyjainkat megismerje a nyugati világ tudományossága. Ritka, hogy egy nyelvészt az emberiség nagyjának tartsanak. Kőrösi Csoma Sándor munkássága a kulturális világörökség részévé vált. Az életművek azonban meg is halhatnak. Csomával ez nem történt meg, és ezt nagyrészt Bernard Le Calloc'h hihetetlenül akaraterős személyiségének, szenvedéllyel átitatott munkásságának köszönhetjük. Ő 1947-ben került Gödöllőre franciát tanítani és magyart tanulni. De nem csak megtanult magyarul, hanem lelkében is sorsunk értőjévé, átérzőjévé, megélőjévé vált. A szellemóriások szintjén nincsenek nagy vagy kis népek. Köszönjük, hogy Kőrösi Csoma Sándor szellemóriását a világ köztudatába beemelte.”

Madácsy Piroskát is megérintették Bernard Le Calloc'h gondolatai és látásmódja; a hatodik debreceni nemzetközi hungarológiai kongresszuson (2006-ban) elhangzott – *Magyarságkép-változások* (Babits, Illyés, Bernard Le Calloc'h) – előadásában magyarságképünket boncolgatta; előadása (szerkesztett formában az *Új Forrás* 2009. 5. számában jelent meg) a következő gondolatokra épült.

„A Mi a magyar? Milyenek vagyunk? Mit jelent magyarságunk? kérdések akkor foglalkoztatnak bennünket leginkább, mikor történelmi sorsfordulatok következtében elfog bennünket a bizonytalanság, a kilátástalanság érzése, mikor gyökereinket érezzük veszélyben, mikor helyünket keressük a világban, s még mindig nem találjuk. Magyarságképünk vizsgálata történt és történhet kívülről és belülről, egy kívülálló szemszögéből, idegen fölényvel vagy rokonszenvvel, illetve magunkból kiindulva önelemzéssel, önismeretre törekedve, elfogultan vagy elfogulatlanul, elmélyülten vagy felületesen. De sohasem azonos módon. Mert magyarságképünk nem független

az idő múlásától, a történelem változásaitól. Teljességében van jelen mindig, benne van múltunk, jelenünk és jövőnk. S a sors néha különös játékot űz velünk, végzetesen ismétlődő és visszatérő jelenségek figyelmeztetnek, mely image-ünket karakterizálja.

Babits: *A magyar jellemről* és Illyés Gyula: *Magyarok* című esszéjének újraolvasata, újraértelmezése kézenfekvővé teszi a kérdést: vajon hogyan változott magatartásunk, jellemünk, magyarságképünk megítélése az 1930-as évek végétől akár napjainkig? Vajon árnyaltabb, igazabb lett-e egy tudós francia értelmiségi, Bernard Le Calloc'h véleménye rólunk, a magyar lélekről mintegy ötven év alatt, egy 1948-ban írt elemzése (*Esquisse d'une psychologie du peuple hongrois*) óta? – Madácsy Piroska „szellemidézése” jeladás, (gondolat)ébresztő: „újabb, talán végzetes sorsfordulat előtt állunk, de hinnünk kell megmaradásunkban...”

Nem tehetünk úgy, hogy nem tudjuk: „a cselekvés útja megnyílhat vagy elzárulhat...” – Magyarország az Európai Unió tagországa, érezzük és tudjuk, az EU-ban is különböző érdekek, törekvések tapasztalhatók, az egyes tagországok érdekei szerint. Ez, a közös európai érdekérvényesítés, együttműködés nem könnyű. Bernard le Calloc'h is azok egyike, akik lassítanak az egyesülési folyamatot, mert véleménye szerint: „Előbb meg kell erősíteni Európát, az európai fogalmat. Figyelembe kell venni azt is, hogy nem minden európai ország tagja az Európai Uniónak, előbb ezeket kellene tömöríteni, és ezt követően csatlakozhatnak mások: Grúzia, Törökország... Az emberek gondolkodásmódja is meghatározó, a fejekben megszülető gondolatok, a nyelvek különbözőségéről sem feledkezhetünk meg. A vallás is jelen van, még akkor is, ha az ember nem megy minden nap a templomba, de ez megmaradt, észrevétlenül ott van a gondolkodásmódban, gondoljunk csak a volt Jugoszláviára; a horvátok katolikusok, a szerbek görögkeletiek, az albánok inkább muzulmánok – nem könnyű harmóniát teremteni, ez a diplomácia feladata; van munka.”

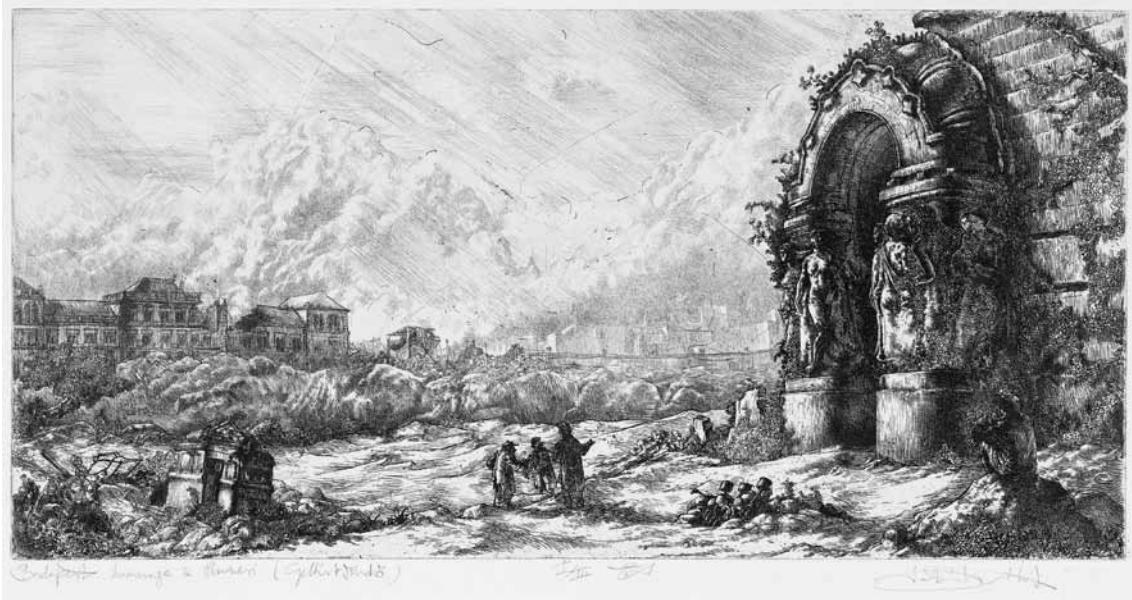
Madácsy Piroska is fontosnak tartotta és bemutatta, megmutatta, hogy „Bernard Le Calloc'h hisz az Európai Unióban, az egyesülés eszméjében – ami meggyőződése –, hiszen így kerülhető el a háború, s azt akarja: higgyünk benne mi is. Ismer bennünket, mindent tud rólunk – történelmünket, kultúránkat, irodalmunkat, nyelvünket. De mégis, kívülről figyelve, kívülről analizálva. Látja erényeinket és hibáinkat: a passzivitást, az álmodozást, az egoizmust és a felelőtlen költekezést, az összefogás hiányát. Látja, de nem érti már, nem tudja megérteni pesszimizmusunkat, szemlélődő magatartásunkat, kételkedésünket. Hiszen elértük, amire annyira vágytunk: Európa befogadott bennünket az unió tagjaként. Miért nem ujjongunk hát? Nehéz megérteni ezt, megfogalmazni, amit Babits üzen, amit Illyés mond: mi csak akkor tudunk igazán európaiak lenni, ha megmaradunk magyarnak, csak azért is. »Egyszóval a magyar lét nem kilátástalan és nem gyümölcstelen. Talán éppen nehézségeinkből és gyötrelmeinkből fakadnak erőink. Külső dolgokban nem sokat bízhatunk. Lehet, hogy elkerül bennünket a 'hatalom és a dicsőség'. A villámok az Isten térdein fekszenek. A cselekvés útja megnyílhat, vagy elzárulhat. [...] Nem átváltozásra, magunkból való kikelésre van szükségünk. Inkább magunkhoz való visszatérésre. Magunkba szállásra«...”

Bernard Le Calloc'h tudja, Európa mindenki számára előnyös, de tudja és érzékeli: a magyarok számára Trianon még mindig fájó seb; ám úgy véli, egyedül Európa jelenthet gyógyírt: az igazságtalan határok „eltűnnek” – mindenki szabadon használhatja nyelvét, gyakorolhatja vallását, vállalhatja nemzetiségi gyökereit. Az Európai Unió bővítése tekintetében azonban óvatosságra, nagyobb körültekintésre int.

– Látni kell, hogy a jogalkalmazás lassú folyamat. Ehhez idő kell, s itt van a mentalitás kérdése is! Meg kell érni arra, el kell jutni odáig, hogy az ember ne ellenséget lásson a másokban! A németek és a franciák állandóan háborúskodtak. Most jóban vagyunk, örülünk egymásnak, de ehhez nagyon sok időnek kellett eltelnie. A második világháború óta egyszerűen azon dolgoztunk, hogy „jóba” legyünk egymással. Ugye most sokan vagyunk az unióban, és erre panaszkodnak is, hogy nehezebben, lassabban megy a problémák megoldása, de azt mindenképp megszoktuk, hogy a problémákat együtt tárgyaljuk meg! Ehhez mentalitásváltozás kellett, ami nyugaton megtörtént, de keleten még nem. De ez meg fog történni keleten is; persze, nem rögtön, hiszen mint azt már hangsúlyoztam: a mentalitás megváltozásához rengeteg idő szükséges.

Budapest, hommage à Piranesi - Kodály körönd
rézkarc
24,5x49,5 cm
1995

Budapest, hommage à Piranesi - Gellért Gyógyfürdő
rézkarc
24,5x49,5 cm
1995-1998

Petróczi Éva

EGY ÓCSKA BATÁRRA...

*„Batár” – ez volt a csúfneve
a négy helyett csak két keréken
döcögő babakocsinak. De mégis, mégis éden
vett engem körül –
mindig dajkálni, sétáltatni kész,
élethosszig elég védőpajzsot kínáló
testőrök hada.*

*Igaz, nagyokat nyekkent csúf kocsim
a régi Pécs göröngyös útjain,
de a Dóm téren engem
ringatott álomba Péter,
a harangok harangja.*

*Sebet hasztalan ejt,
ki rajtam ejti, bárhogy igyekszik,
csak kacagok a kattogó batárban,
mindegy, arcomba
hány karom hasít,
mindegy, mit zúdít rám a MA.*

Mezősi Miklós

CÍMTELEN ÉS TÖREDÉKES

*Címtelen és töredeztve faragtam e verset ihol ma
nem lohol és nem vet lobot ütni sebet se kívánna
bűn-e a cím ha igen mondhatjuk büntelen akkor
címe ökörnek mondd lehet-é mert címzetes akkor
címeres ökkör*

*Otka az ékírással lenne a ritka nagy atka
a titka
mázsás mennybolt dőlne le rája ha mája az istenimája
amit ha
hermész isten záporosós tavaszos végén kedves jó édesanyja
lapítna
üledékbe de most töredékbe marad ma e vers úgy néz ki pedig bizony írnék
én valamely szép lótuszevő rég-indusi verset
no itt ha
nem járna a lét s az idő mégoly keserűn kézt lábba befonva-karolva*

KARÁCSONYI KANTÁBILE

*Most azt hiszem talán úgy illenék
hogy egy pásszentos téli költeményt
költsek vagy jobban mondva ellenék
senki ellenében én tömény reményt
nem táplálok s nem szítok egyre még*

*ha kérded azt hogy hol van itt az értelem
kérdezd nyugodtan és majd válaszoljatok
rímre aggatván a sort ez léha fertelem
cselvetés van hogy ha elpasszoljatok
pásszentos sort egymás alá ha verselem*

*rím rimán-kodik kokott rímen szokott
kopott holmit lenyúlni életünkbe' kétezer
lopva tűnik ám ha adtam rá okot
szemantikát vagy pántlikát ha már teper
jelentené de tompa sérült-foltozott*

*na hogy bújok ki ebből hogyha oldozott
nem könnyű tisztes búcsút intenem
mert mindig jönnek csöstül kormozott
verscsősorokba rendeződve szüntelen
szavak kiáltó lángoló igáslovon*

*lovanni ellovanni volna jó fehér havon
lovári nép kivált Csulánó nyergel és ha már
megértem én busásan megtérül pofon
nem investálok én arcul csapásba már
na végre itt a búcsú versem itt lohol*

*kibújok én az útvesztőből ím na hol
boldog karácsonyt kívánok ma ezzel én
neked költöttem ezt a téli prima sort
e szekvenset ha sorba' fogja rezzelés
kedves és vidám az ünnep híre most*

Nagy Attila

VARIÁCIÓK JOHN DONNE-SOROKRA

1.

Jövök s a tavaszt keresem,
Szagát a frissen bomló földnek,
Ahol a vadsaláták nőnek,
S amerre ellát már a szem:
Siheder felhők a kéklő égen
S a Nap csókja béklyón, szenvedélyen –
A bokrok alját hangya mássza,
Színes bogarak zengő násza
A lég, a rét, a levegő,
S bennem balzsamként lebegő
A Szerelem, mely késő őszig
Mulat velem, és rajtam – bőrzik
Évődő szívem és szellemem,
Ha tavaszt keresvén, nem lelem.

2.

Melengess minket: szép világotat:
Nincs, aki hozzánk ma úgy közeledne,
Hogy kibírhatatlan, de édes terhe
Pótolná hiányom, hiányodat –
S ha Kháron ladikján már a Lélek,
A messzehatoló semmiségek
Butítják, építik le az elmét,
Elveszejtve egy jobb kor kegyelmét:
Melengess minket, derüljünk végre,
Mert pánikrohamra megjelenik
S arcodra új álom szenderedik:
Világod szép és nem lesz így vége –
Fullánkod, Halál, nem érzi, féli,
Ki napjait a másokban éli.

3.

Míg nem hull hajadra hó,
Időzz el hosszan a csodáknál –
Ne hagyjon magadra szó,
Se nő, se hó, se naplemente,
Emlékezz boldog kezdetekre!

Iramodj, mint a fény a tavaszban,
Bomolj, pörögj a létezésben s gazban:
Ámuljon pornép, de fent a Kar is,
Hogy foszlik az éj, a szem homálya,
S a rettegő szív konok opálja
Oldódik, mint borban a szorongás...
Nem hull hajadra hó – a zsongás
 Marad belőlünk, s úgy örök:
 Egymásba ringnak hús körök.

4.

Holnap, ha elhagysz, mit mondasz nekem?

Hogy számíthattam volna rá, mivel,
Ha szó a szóval nem rimel,
Csak rácsap s tébláb jön velem:
Nincs mit közölnöd, súgnod, tenned,
Húr feszült és pattant el benned,
S én, aki végig azt hittem, te vagy
Magányom őre, hője – lám, lefagy:
Igen, tudom már, tested bárhol,
De nem mellettem éled s lángol,
S szerelmed hímes álmoknak tükrén
Szökell oly távol, szívesen, fürgén –
 Holnap, ha elhagysz, magamra nyitok:
 Üres szobában szalmabáb, nyirok.

5.

Lét lelke vagy, s ha ellebegsz,
Lehunyt pillámon ott derengsz
Mégis, mert titkon visszajár a
Test, ki lélek: magára árva...
Enyhe, de mégis zsongító illat
Hódít a tájon, és felettem
– Amit már majdnem elfeledtem –
Másfajta dimenziókat firtat
Angyali alak, ki mégis te vagy,
Mindenre éhes, mi jó s igaz,
Mindenre készen, mi jó s vigasz!
Utóéletünk, ha nincs is, de vad –
 Ellebegsz, lebegsz, majd belém csapódsz:
 Égi Test, Lélek, Egyetlen, Vadóc.

FRANCISCO XAVIER GARAY HAMISÍTVÁNYA

„Ismert történet”, írja Francisco Xavier Garay, a legendás argentin író, „hogy Kafka végrendeletében barátját, Max Brodot kérte arra, hogy naplóit, leveleit, kéziratait, amint lehetősége nyílik rá, olvasatlanul égesse el. Brod azonban ahelyett, hogy teljesítette volna az író utolsó kívánságát, szerencsére megjelentette, többek között A per, A kastély és az Amerika című regényét is. Brodnak sikerült elmenekülnie a németek elől, és 1939-ben, bőröndjében Kafka hagyatékával, Palesztinába költözött. Tel-Avivban ismerkedett meg Esther Hofféval, aki aztán éveken át asszisztense és barátnője volt. Brod végrendeletében őrá hagyta Kafka publikálatlan írásait.”¹

„Azonban nem minden irat került Max Brod tulajdonába”, folytatja Garay, „Kafka egyes naplói és levelei utolsó barátnőjénél, Dora Diamantnál maradtak. A Berlinben élő német nőtől a náci titkosrendőrség, a Gestapo 1933-ban kobozta el a dokumentumokat, melyeket végül valószínűleg a nácik égettek el. Így szól a hivatalos verzió.”, írja Francisco Xavier Garay 1970-ben, Joinville-ben, Párizs külvárosában.²

Mi lehet a nem hivatalos verzió, kérdeztem Z-t, kiadómat, kenyéradó gazdámat egyik szabad délelőttömön, és fölemelve rázogattam Garay egyik, láthatóan régi, szétolvasott könyvének egy példányát, hogy kérdésemnek nyomatókat adjak. Z. fintorgott, mondtam, hogy érdekel a téma, szeretném megoldani a rejtélyt, ő viszont ezt nem vette olyan jó néven, határozottan felhívta a figyelmemet arra, hogy a témára időt s főleg papírt pazarolni bűn, sőt hiba; jobban tenném, ha népi kultúránk valamelyik nagy költőjéről emlékeznék meg, aki egykor a magyar föld kimeríthetetlen génuszát fogalmazta meg. Ismert előttem Z. fanatizmusa, furcsa, sőt talán beteges népi-vallási elkötelezettsége, mégis, valamennyire el kell őt viselnem, lapjában lehetőséget biztosít számomra, s ez fontos, hiszen publikáció nélkül az író legfeljebb műkedvelő statisztika lehet.

Mindegy, gondoltam, nem érdekel Z. ellenérzése, egyik éjjel majd összehozok valamit, hogy követelésének eleget tegyek; mondjuk, írok egy rövid elemzést zenei témában: a magyar melankolikus síkság zsenijének, Bartóknak opusáról, hogy aztán szabadon dolgozhassak a Dora Diamant-rejtély megoldásán.

Úgy belelkedtem, hogy már másnap elkezdtem anyagot gyűjteni; könyvtárakat látogattam, régi újságokat lapoztam át, cikkeket láttam el széljegyzetekkel. Találtam egy Deleuze-, egy Hans Ole Nielsen-, egy Worthington-tanulmányt, sőt, meglepetésemre, még egy gondolatébresztőnek tekinthető Roland Barthes-cikket is.

Nehezíti munkámat, hogy Z. rendszeresen meglátogat, nem nézi, hogy hívtam-e vagy sem, elfoglalt vagyok-e vagy sem; mégis, kellemetlenkedése ellenére kénytelen vagyok beengedni: anyagilag függök tőle. A havi apanázs semmire sem elég, de legalább valami, így nem nélkülözhetem. Z. ilyenkor egész mondatáriákat zúdít rám, igazi verbális hadviselést folytat ellenem, megölve ezzel gondolataim eredetiségét, csak olcsó sztereotípiák kavarnak a fejemben, s ez jobban zavar, mintha nem gondolnék semmire sem.

Agyam fiókjaiban megfelelő segítség után kutatva eszembe jutott S., volt osztálytársam, irodalmár, nagy Kafka-rajongó, s az, hogy ő bizonyosan hozzá tud tenni az elveszett Kafka-kéziratokkal kapcsolatos írásomhoz, s a témával való foglalkozás neki is élvezetet jelenthet. Néhány telefonhívás és egyeztetés után, egy szombati nap délelőtt ültünk le S. anyja lakásának nyomasztóan kicsi, de a hegyekre néző, nyugati fekvésű szobájában, ahová S. két rossz házasság után, kényszerből költözött vissza. S., ahogy a régi szép időkben megszoktuk, bontott két sört, és elkezdtek különös beszélgetésünket Kafkáról, Max Brodról, Felice Bauerről, Milena Jesenskáról, Dora Diamantról és persze Kafka világirodalmi hatásairól, ami felmérhetetlenül szerteágazó. Szóba kerültek Max Brod és Kafka véget nem érő sétái Prágában, a hidak és templomok, az utcák és terek, az átjárók és sikátorok, az őket ért filozófiai hatások, és persze a lényeg: az örökség kérdése és megválaszolhatatlansága. Kikerestem

¹ Esther egészen 2007-es haláláig időről időre hajlandó volt kéziratokat eladni a Kafka–Brod-hagyatékából, majd a megmaradó dobozokat lányaira, Evara és Ruthra hagyta, akik anyjuk halála óta pereskednek az izraeli állammal és a Tel Aviv-i Egyetem könyvtárával a felbecsülhetetlen irodalmi értékek tulajdonjogaiért. Ezzel a Brod-dosszié lezártnak tekinthető. Az elbeszélő jegyzete

² A Dora Diamant-hagyaték váratlanul, 2008-ban, Kielben került elő. Az elbeszélő jegyzete

és felolvastam S.-nek Garay elfeledett esszékötetéből azt a részt, ahol kifejti, hogy Dora Diamant sokkal körültekintőbb nő volt, mint gondolnánk. Berlinben, a harmincas évek elején ismerkedtek meg, rövid ideig voltak kapcsolatban, de ez alapján is elképzelhetetlennek tartja, hogy a nő csak úgy az enyészetnek adta volna át Kafka, a rajongott férfi és író, művének felbecsülhetetlen értékű darabjait. Felteszi a kérdést: lehetséges-e, hogy a Gestapo nem a valódi Kafka-kéziratokat foglalta le Dora Diamant letartóztatásakor, hanem valami egészen mást; mondjuk általa gyártott hamisítványokat, álkéziratokat, hogy azután az eredetit, mint kultúrtörténeti kincset kimentse a várható biztos pusztulásból?

Elképzeltük Berlint 1933-ban, az őszi esőtől nedves macskaköves utcákat, nácik által állított csapdákkal, kémekkel... És mi van, ha Dora szimplán náci kém volt, kérdeztem. Mi van, ha az eredeti kéziratot átadta a nácinak, és csak valami hamisítványt tartott meg az utókornak? S. tanácstalanul húzta fel a szemöldökét. Végigbongesztük Garay kötetét, de nem találtuk meg hipotéziseink alátámasztását: Garay meglehetősen szemérmesen elkendőzte a végső megoldást.

Aznapra bezártuk a beszélgetést és az emeletes házak közötti kanyonban hazasétáltam. A fellelt cikkekre és a jegyzeteimre gondoltam, s arra, hogy mindez nem vezet sehová, mindez csak zsákutca.

A kapunál álltam, a kulcsot fordítottam a zárban, mikor lépteket hallottam a hátam mögül. Természetesen Z. volt az, jellegzetes ballonkabátja denevérszárnyként vitorlázott körötte. Sörrel kínáltam, de bort kért, mondtam, üljön le, de inkább állva maradt. Kezében a talpas pohárral magyarázta, milyen ostobák az emberek: a vonaton csukott ablaknál, kabátban ülnek, a hajszálak közt búvópatakként indulnak halánték felé az izzadságfolyamok, de senki nem változtat, senki nem veszi le a kabátját, senki nem nyit ablakot. Az ablaküvegek párásak, mint a szanában. Z. várta a reakciót, de én nem szóltam, csak a sört kortyoltam. Bosszankodva szagolt a pohárba, hamiskásan nézett rám, kérdezte, hogy állok a Dora Diamant-esszémmel. Bizonytalanul intettem. Letette a poharat, kurtán fölnevetett, aztán magyarázni kezdett a német irodalomról. Hosszan fejtette ki mondandóját Rotterdami Erasmustól, Martin Lutheren, Ulrich von Huttenen át egészen a 20. századig. Ismét megállapíthattam, hogy ami nekem Robert Walser, az neki Rotterdami Erasmus, ami nekem Kafka, az neki Martin Luther. Én szeretem Rotterdami Erasmust, akár Kafkát, ő viszont ki nem állhatja Kafkát, ellenben kedveli Rotterdami Erasmust. Ezen, úgy néz ki, nem tudok változtatni. Délután ötig maradt, megitta egy üveg boromat, megette fél kiló pogácsámat.

Másnap a londoni Libraryből megrendeltem Garay: Naplók és visszaemlékezések című kötetét; három hét múlva érkezett meg. Épp ágyamban, olvasólámpám gyenge fényénél firkálgattam: A per/A kastély utolsó oldalára felrajzoltam Kleist, Robert Walser, Kafka nevével fémjelzett tengelyt, és behúztam az elágazásokat: Borges-t, Cortázar-t, G. G. Márquez-t, Thomas Bernhardot, Elfriede Jelineket (mindenkit nem akarok felsorolni, meg nem is lehet). A csöngetésre kiugrottam az ágyból; úgy örültem, hogy a postásnak 500 forint borraivalót adtam. Bent, mint sas a nyúlra vettem rá magam a kötetre. A 253. oldalon találtam meg a keresett részt: „Dora aznap nálam aludt. Vacsoránál annyit mondott, hogy egy könyvnyi Kafka-anyag van nála. Éjjel előhalásztam a táskájából a Kafka feliratú dossziét. Nem lepődtem meg: csupa másodrendű szöveget tartalmazott. Vélhetően hamisítványokat. Ezt nem hagyhattam. Gondoskodtam róla, hogy a színvonal Kafkához méltó legyen. Hajnalra elaludtam. Dora persze eltűnt, s vele az ún. Kafka-hagyaték...”

Különös, hogy ez a pár árulkodó sor a 20. század tudósai közül nem tűnt fel senkinek. Mondjuk, Garay műve legalább negyven éve az irodalomtudomány számára teljesen érdektelen, nem kutatja senki: nem csoda, hogy elsikkadt ez a Kafka-i mellékszál.

Mindez két éve történt. A Dora Diamant-esszé azóta sem készült el. Sokat gondolkodtam, hogy egyáltalán megírjam-e, kreáljak-e az ügyből az irodalomtörténeti botrányt. Úgy döntöttem, nem teszem. Egyrészt, nem akarok interjúkat adni, bekerülni a napi hírekbe; másrészt, jól van ez így. Ezzel Kafka és Garay is egyetértene. Megveregetnék a vállam.

Petru Cardu

HAIKU

*Emelkedjél fel
hogy csókot kaphass tőlem
szilánknyelvemmel*

Gheorghe Grigurcu

HAIKU

*Műveletlenséged
hogyan gyűjthet meg
Akár egy szál gyufát?*

Victor Mocanu

TÁVLAT

*forráscsobogás
az avarszőnyeg alatt
gyermek gögicsél*

Leo Butnaru

HAIKU

*Világítótornyhoz.
Kacsints rám is te
Jóságos Küklopsz.*

Marin Sorescu

SZÖGEK

*Az égboltban rend, szabály.
Darvak vonulnak.
Parasztsonettek.*

MONITORSZEM

Egyik nap Kun munkaszobájába monitoros tv-kamerát szereltek be. A monitor inkább csak Kun képzeletének szülötte volt, ugyanis csak a kamerát lehetett látni. A vezetőség azzal indokolta a beszerelés szükségességét, hogy a termelés fejlődését akarják figyelemmel kísérni. Kun szerint a termelés fejlődését lesni. De nem mondta ki véleményét, csak magában...

Nem mondta, mert szilárd meggyőződése volt, hogy a kamera beszerelésének egyetlen magyarázata, hogy a monitor képernyője előtt egy ember ül. Egy ember, aki lát és gondolkodik. És gondolkodása során határozatokat hoz, és határozatai által befolyásolni tudja a képernyőn lévő sorsát. És a képernyőn, minden bizonnyal, ő, Kun is látható. Ez a tény hozta őt stresszállapotba. Folyton úgy érezte magát, mint egy állat, melyet állandóan lesnek. Az otthoni magány megszüntetésére hét fehér egerecskét vásárolt, melyeket egy nagy ketrecbe tett a szoba közepén. Néha percekig elnézte őket esténként. A kis lények játéka kikapcsolta a stressz állapotból. De a következő nap újra a rászögezt monitor jég szemét kellett elviselnie nyolc órán át. S ez még eltelt valahogy, de a hazafelé vezető úton egyszerűen irtózat kerítette hatalmába. Munka után minden nap találkozott egy gyászmenettel, mely áthaladt a városon. Mintha minden nap ugyanabban az órában meghalt volna valaki. Talán a halálnak is megvan a maga munkaórája. Csak nem bolond nonstop dolgozni. Vagy a sírásóknak, papoknak vagy a jó ég tudja még kiknek, akik effélével foglalkoznak, ez volt a programjuk. Bárhogy is volt, ez teljesen elvette az életkedvét. Ki kellett volna cserélni az időpontot. Például reggel hatra áttenni, amikor Kun dolgozni ment. Hadd juttassa eszébe, hogy vannak a munkánál sokkal rosszabb dolgok is.

Kezdte azt hinni, hogy ez a város halottja lehet, akivel a városi törvényhatóság nap mint nap azért ingerli az embereket, hogy emlékezetükbe idézze: mégiscsak halandók. Mert Kun sejtése szerint a piac emberei dacoltak a halállal és a városi törvényhatóság ezt a sok makacskodást látva, azért sétáltatja ezt a jól konzervált holtat az emberek szeme előtt, hogy szuggeráljanak vele vagy a halálnak reklámot szerezzenek. Kunnak úgy tűnt, mintha már olvasott volna valahol efféléiről, s akkor még meg is kérdezte, mit jelenthet ez. A városban minden délután négy körül egy holtat sétáltattak a piacon keresztül teljes szigorkísérettel. Kun megpróbált elhaladni a menet mellett anélkül, hogy ránézett volna, de állandóan az volt az érzése, hogy a halott utána néz. Mintha a halott nem is lenne az, csak tettetné magát. Ez az érzése már-már lidércnyomássá fejlődött. Igyekezett gondolatait elterelni, nézte a kirakatokat, ám ezek az üres vitrinek szintén ezt a vészterhes menetet tükrözték vissza. Roncsolt idegállapotban ért haza, s leült az egerecskéik elé: ki akarta űzni a fejéből az egész monitoros és bizonytalan halottas lidércet. Megnyugtatta az egerecskéik jövés-menése, sürgés-forgása, apró szokásaik. Már kezdte ismerni mind-egyiket érzékeny mozgásukról, mely egy idegen szem számára mit sem jelentett volna. Az egerecskéik nyugalma hozzásegítette néhány újabb nap túléléséhez. Fogódzó volt az újrakezdéshez. Munka, monitor, a holt leselkedő pillantása s végül az otthoni egerecskéik – így teltek Kun napjai.

Egy reggeli újságban olvasott az öngyilkosról, aki a következő megjegyzést hagyta maga után: „Öngyilkos lettem, mert már nem tudom elviselni, hogy minden reggel megkössem a cipőfűzőmet!” Feltehetőleg ennek az öngyilkosnak nem volt ketrece hét fehér egérrel, melyek sorsa tőle függött volna. Kun is közel volt egy efféle megoldáshoz. Elképzelte magát, amint fölébred és lelkét sivár egyedüllét bitorolja. Ül az ágy szélén, tekintete a semmibe kapaszkodik, megpróbál magához térni. Hosszú percekig ült így, amíg a reggeli hideg nyugtalanítani nem kezdte. Súlyos pillanatok voltak ezek, melyek során erőt gyűjtött egy befejezhetetlen naphoz, melyen föl kell öltöznie, cipőt kell húznia és meg kell kötnie a pertlit. Aztán irány a munkahely. Dolgozás. Út hazafelé. Magány. Gondoskodás élelemről. Szeszec üveg. Magány. Altatók és az áldott álom. És reggel az óra, mely jelzi, egy újabb hosszú és kíméletlen nap vár rá, akár végtelen pusztaság, melyet be kell járnia az éj közeledtéig. Az ébredés egyetlen pillanata, amikor úgy kellett diadalmaskodnia egy újabb nap fölött, akár egy új halálon.

S egy felhős reggelen, amikor már nem volt ereje újrakezdeni ugyanazt a napot, amikor cipője fölé hajolt, hogy bekösse pertlijét, föllázadt. Energiájából nem futotta tovább. Jobb lesz, ha csizmát vásárol az illető. Kunnak, igaz, nem volt csizmája, de a pertlikötés sem jelentett lelki megpróbáltatást. Ráadásul még ott voltak az egerecskéik,

melyeket kedvére nézhetett. A monitor miatt mind több időt szentelt az apró lényeknek. Szinte egész szabadidejét mellettük töltötte. De sajnos az egerek egyre ritkábban vidámkodtak. Valami gyanús fásultság kerítette őket hatalmába, és megromlott az étvágyuk is. Pár nap alatt elpusztultak.

Az egerek elhullása után Kun mind idegesebb, ingerlékenyebb lett, minden apró dolog miatt fölfortyant, melyek fölött máskor könnyedén elnézett. Elment a pszichiáterhez. Különféle dolgokat kérdeztek tőle, az első nőjéről, hisz-e Istenben, cipőfűzőjéről s még ezer efféle dologról, amelyek valószínűleg ismeretlen utak folytán szorosán kötődnek e problémához. Az orvos azt tanácsolta, hogy vásároljon csizmát. Szintén a pszichiátertől tudta meg, hogy az egerecskék a stressz áldozatai lettek.

- Hogyhogy? – értetlenkedett Kun.

- Azért pusztultak el, mert maga figyelte őket. Érezték, hogy lesik őket és a leselkedés az egyik leghatalmasabb stressz. Nagyon hasonlít a barlang komplexushoz.

A barlang-komplexushoz? Eljött a pszichiátertől. Ezek örültek. Aztán hazajött a munkából, ahol a monitor leste szorgalmasan. Este otthon az egyedüllét leste. Ingerlékenységét gyanús egykedvűség váltotta fel. Ezek az orvosok arra valóak, hogy haszontalan tanácsokkal lássanak el. Amikor Kun a szobájában lévő üres ketrecre nézett, eszébe jutott a pertlis öngyilkos esete. Egyre kevesebb időt tartózkodott otthon. Bárokban, kávézóknak csavargott és fáradtan ment dolgozni.

Egy reggel, ki tudja melyik bárban töltött éjszaka után, elnyomta az álom a munkapadjánál, s riadtan ébredt fel, amikor a monitorról álmódott. Elképzelte, mint ül az egérketrecben s mint keríti egyre jobban hatalmába a nemtörődömség. Halkan közeledik a helyiség hátsó részében lévő ajtóhoz, melyen tilos az átjárás. Ott vannak a monitorok képernyői. Nem tudta, mit fog tenni, ha meglátja a monitor mögött ülőt. Lehet, hogy semmit, de akkor is látnia kell. Hisz az egerek is látták őt. Hirtelen lökessel feltépte az ajtót és csizmásan berontott. A helyiség üres volt. Nem voltak benne képernyők, sem emberek, semmi. Kunnak földbe gyökerezett a lába a szoba közepén és pillantása a fehér falakra szegeződött.

(Szlafkay Attila fordításai)

Budapest, hommage à Piranesi - Vásárcsarnok

rézkarc

24,5x49,5 cm

2005

Budapest, hommage à Piranesi - Széchenyi Gyógyfürdő
rézkarc
24,5x49,5 cm
2006

AMIKOR MÁSNAK DOLGOZIK, A BÉRTOLLNOK AKKOR IS A MAGA MŰVÉT ÍRJA?

1.

A vége felé járok annak a munkának, melybe jó régen belefogtam: Hamvas Béla összes művei fordításának. Mivel a több ezer oldalnyi szövegből még csak jelentéktelen számú (egy-két soha meg nem jelent) kézirat maradt hátra, nem árt egy kicsit körülnézni, hogy lássam: van-e még valami, amit anyanyelvemre kellene átültetni. Mert ez az, amit megtehetek anélkül is, hogy egy fia könyvkiadó mutatkozna a láthatáron. Hiszen a könyvek, amelyeket eddig fordítottam, nagyrészt azok sem jelentek meg, s nem is tudom, mikor látnak napvilágot. Mégis mindenáron le kellett fordítanom őket, hadd álljanak készen valamely jövőbeli megjelenés reményében. Azt meg akár ne is említsük, ami nem csupán ilyen munka volna. Mivel eddig még senkinek sem jutott eszébe felkérni, hogy könyvet írjak Hamvasról. Igaz, több száz oldalt írtam róla, azonban könyvet, monográfiát – azt nem; nincs kinek. Mindannak ellenére, hogy tövirő hegyire áttanulmányoztam Hamvas műveit, úgyszólván mindent lefordítottam tőle, s olyan kihívást jelentene számomra, melynek – valószínűleg – nem tudnék ellenállni, hanem fejest belevetném magam abba a munkába, hogy megkísérlejem reflektorfénybe állítani ezt a csodás, különös, mégis magunkfajta embert. Így aztán mi mást tehetnék?

2.

Jobb híján kötelességemnek érzem hogy kiderítsem, mi rejlik a mögött az életrajzi adat mögött, melyről régóta tudok: Hamvas ugyanis pénzért elvállalta, hogy tudományos munkát írjon valaki más nevében. Ez a mű nemcsak hogy eleget tett a maga (akadémiai) rendeltetésének, hanem *Bevezetés a modern karakterológiába* címmel könyv alakban is megjelent 1941-ben. Névlegesen továbbra is egy bizonyos Pál Antal a szerzője, akiről semmit sem tudok, s nincs is nyoma a magyar tudományos életben és művelődéstörténetben. Egyedül annyit tudok, hogy midőn az a bizonyos Pál Antal megjelentette a könyvet, Hamvas ismertetőt írt róla, s az akkori Magyar Pszichológiai Szemlében tette közzé. Nemcsak a könyvet írta meg tehát, hanem szakszerű mérlegelés után szigorúan meg is bírálta. Minélfogva rászolgált, hogy a könyvismertetőt itt is idézzük, hiszen nem túlságosan terjedelmes.

3.

Pál Antal: Bevezetés a modern karakterológiába

(Debrecen, 1941. Nagy Károly ny. 134 l.)

Ez a kis könyv a szerző részéről azt jelenti, hogy a fölfedezés öröme teljesen elragadta és valósággal tombol abban a látszólagos gazdagságban, amely a modern karakterológia tényleg sokszínű, tarka és néha friss elméleti áradata. Igaz, van itt min csodálkozni: talán nemcsak a vásári összevisszaságon és azon, hogy a több száz szerző között kettő sincs, akinek feltevése vagy elmélete vagy rendszere – akárminek lehet nevezni, mert egyik sem – csak egyetlen pontban is megegyeznek. Ez a könyv el van ragadtatva attól, hogy ennyi karakterológia van, hogy van francia, angol, német, van analitikus, klinikai, metafizikai, konstruktív, egzisztenciális, szellemtudományi – egészen beleszédül a sok névbe, tetszeleg abban, hogy a rendszereket és elméleteket vázlaikban közli, ismerteti, magyaráz, összefüggéseket gondol el, és talán egységet is óhajtana. Könyve a modern embernek azt a stádiumát jelenti, amely már kidugja fejét az iskolás és egzisztenciátlan unalomból. Ebből a szempontból nemcsak jó a könyv, hanem hasznos is. Különösen a most tanuló fiatal ember veszi hasznát. Ezt a fiatalabb érdeklődőt magával is ragadja, éppen sokszerűségével, gazdagságával és széles körben folytatott megfigyeléseivel. S ha van a könyvnek igazi gondolkozói erénye, úgy az is itt fekszik: mintha a szerző nem annyira egységesítő filozófus, hanem éppen ellenkezőleg: – botanikus lenne, aki a növényvilág változatosságában és közös nevezőre hozhatatlanságában gyönyörködik. Aki megremeg az örömtől, amikor látja, hogy mennyire és milyen nagymértékben és visszavonhatatlanul különbözünk, és alig van néhány szál, amely bennünket egybefűz. A lét császári bőkezűsége és elvakító tündöklése a sokszerűségben. Ez annak a gondolkozónak is hasznára lehet, aki a modern karakterológián, mint az emberi lét megértési kísérletén esetleg már túl van.

A szorgalom – nem minden esetben a tudás – kézzelfogható. A kiindulás is helyesnek látszik. A modern pszichológia, illetve karakterológia tényleg Nietzschénél vált aktuálissá, aki az összes problémákat fölvetette, amelyekre a mai lélektan egyelőre a választ még nem adta meg. Valószínű, hogy karakterológiailag a választ megadni nem is lehet. Egyetemes antropológia kellene, de nem mint tudomány, hanem ennél több. A szerző sejtí, hogy miről van szó. Nietzschéből kiindulva Freudon, Adleren át folytatja, és Jungon fejezi be az első részt. Ezt nem lehet zokon venni tőle. Formailag Jung tényleg nem egyéb, mint az individuálpszichológia folytatása. Hogy az analitikus lélektan más irányt vett, az pedig már nem tartozik egészen a karakterológia körébe. Ezután a személyiség és a világszemlélet összefüggéséről beszél, említi Diltheyt és Jaspersét, Sprangert, és kitér a filozófus pszichológiájára. A konstitúciós iskola követi – Kretschmer, Ewald, Hoffmann, főként Jaensch. Aztán a típuskonstrukciók, a fenomenológiai iskola, Klages, aztán a karakterológia áttekintése Klages óta: Prinzhorn, Heiss, Steifert, Hellwig, Pfahler, végül az angol, amerikai és francia karakterológusok vázlatos ismertetése: Watson, Shand, Robac, Paulhan, Malapert, Prat. Íme: jó áttekintés, ha nem is maradéktalanul teljes, a nagy vonalat jól mutatja. A második főrész a karakter fogalmának meghatározásával foglalkozik, és pedig a pszichológiai tényezők, a struktúra, a polaritás, az értékmomentumok segítségével. Végül következik: a karakter és a szellem. Azzal a szerző tisztában van, hogy az egész modern karakterológia tulajdonképpen bevezetés a metafizikai antropológiába. Ez benne a gondolkozói érettség képessége. Túlmutat azon a tárgykörön, amellyel foglalkozik, és jelzi, hogy itt sokkal inkább kezdetről van szó, mint meg nem ingatható diszciplína kialakulásáról. Már csak ezért is alkalmas arra, hogy minél többen olvassák.

Hamvas Béla

(Forrás: Magyar Pszichológiai Szemle (1941), 14. kötet, 3–4. sz., 163–164. p.)

4.

Eredetileg nem is akartam foglalkozni ezzel a kiadvánnyal: Hamvas műve annyira szerteágazóan gazdag, minek bajlódniék valami egészen mellékes dologgal? Amikor azonban Mezővári László, a Magyar Írószövetség könyvtárosa elhozta és megmutatta a kötet egy birtokában levő példányát (márpedig kevés van belőle, és nehezen hozzáférhető), azt a példányt, melyet Pál Antal, mint „szerző”, valamelyik barátjának ajánlott, átfutottam a tartalomjegyzéket, fénymásoltam, csakúgy, mint a könyv első néhány lapját. Majd amikor már otthon beleolvastam, mindjárt láttam, hogy ezek a sorok Hamvas mondatai, s hogy ez, igazában Hamvas műve. Az a világos kérdésfelvetés, amely a dolgok mélyéig hatol, megokol és definiál mindent, amit érint, mindez rá vall. Nincs kibúvó: nekem most már az egész könyv fénymásolata kell.

Könyvtáros barátommal, telefonon és közvetítő révén, többé semmit sem lehetett elintézni, olyan kivételesen nagyra tartotta a tulajdonába levő könyvritkaságot. Ezért ismerősömet, Rác Pétert, a kitűnő magyar műfordítót kértem meg, akinek éppen Belgrádba volt útja, fénymásolja számomra a kötetet, és hozza el. Nem volt egyszerű. A Fővárosi Könyvtárban, ahol Hamvas húsz esztendőn át könyvtárosként dolgozott, mindaddig, amíg onnan is el nem üldözték a kommunisták, Pál Antal neve alatt nem találták, no de a címjegyzékben, szerencsére, ott szerepelt. Olyképpen, hogy a könyvcím fölé valaki kézzel odaírta a szerzők nevét: Hamvas Béla–Kemény Katalin. A fénymásolat megérkezett, majd csak később fedeztem fel, hogy az utolsó néhány oldal, a forrásművek jegyzéke meg a névmutató hiányzik. Könyvtáros barátom mégis hajlandónak mutatkozott, hogy elküldje a hiányzó oldalak másolatát. A sok hercehurca után várt a munka, az olvasás, hogy lássam, mit kezdjek Pál Antal könyvével, melyet Hamvas Béla írt. No igen, a feleségével, Kemény Katalinnal közösen. Ők ketten pedig, lévén örökös pénzvazarban, de most a tiszteletdíj fejében – azt mondják – királyian töltöttek el egy nyarat az Adrián, közvetlenül a második világháború előtt.

5.

Hamvas recenziókat írt nem létező könyvekről; tanulmányokat is írt, ezeket bőségesen megspékelte lábjegyzetekkel, meg olyan irodalommal, amely ugyancsak nem létezik. Tanulmányaiban ritkán tartotta tiszteltben a felhasznált irodalom megnevezésének úzusát. Inkább kifigurázta a nagy komoly tudományosságot (a szcientifizmust, mondogatta mindig), semhogy a szokásos módon éljen vele. Kellemetlennek érzi, s nem szereti bizonygatni téziseit: hiszen dehogyis hozná nyilvánosságra őket, ha nem volna meggyőződve helytállóságukról; a rengeteg bizonyíték felsorakoztatása, mint tudjuk, még nem bizonyíték.

Most pedig itt van előttünk ez a könyv, amely minden tekintetben jól példázza, hogyan kell forrásirodalomra hivatkozni a mentorok és bizottságok szája íze szerint. Íme hát: több mint 200 lábjegyzet, 120 idegen nyelvű és 33 magyar nyelvű irodalomból merített műcím. Olybá tűnik, Hamvas ezúttal nemcsak megfelelni szeretne a bírálóbizottságnak, hanem gúnyolódik is, mondván: Na, ha csak ez hiányzik, tessék, így is lehet!

Hamvas precízen, rendszerbe állítva tekinti át a karakterológia keletkezéstörténetét, csoportosítja a szerzőket, s ismerteti, ki mivel járult hozzá az új tudományághoz. Világosan kitetszik: ha valaki nem érdeklí, a róla írt szövege unalmas, nehézkesen cammog; ha viszont érdeklí a szerző, lendületre kap, megélnékül a szöveg. (Jó példája ennek a Ludwig Klagesről szóló fejezet.)

Mindazok, akik felróják neki, hogy nem tudományos szövegeket, hanem „esszéket” ír, itt az alkalom, most maguk is láthatják, hogy Hamvas Béla ilyen tudományos értekezései mennyire érdektelenek lennének, és nem nyújtanának semmi jelentőset.

6.

A nehezen megragadható jellemtannal, a 20. század azon újdonságszámba menő kísérleteivel, hogy felderítsék az emberi jellem titkait, majd ezeket a felfedezéseket rendszerbe foglalják, Hamvas később is foglalkozott. Tehát nem véletlenül vállalta a megbízatást. Mindenesetre annyi bizonyos, nem írta volna meg – és egészen biztos, hogy nem így írta volna meg –, ha nem kap rá megrendelést. Majd *Az öt géniusz* címmel, ezt követően alkotja meg a magyarság igen jelentős karakterológiáját. Ennek a kötetnek a végén tér vissza a tárgyra vonatkozó forrásművekre, s ekkor látjuk, hogy mindez az előző gondolatmenet folytatása, a fogalmak tisztázása és elsajátítása. Persze maradandó nyomok nélkül is végig lehetett volna csinálni, nekünk azonban éppen annak bizonyítása fontos, hogy tanulmányozás és tisztázás igenis volt. Igen, csakhogy az újonnan készült műben ténylegesen hamvasi szintre emelkedett minden: „meglehetősen lehangoló látni az örök témát szcientifikus feldolgozásmódban”, mondja ő, s ide is bevezeti az öröklődés fogalmát, melyet Renée Ghenontól vett át. Már csak ekképpen kerülnek vissza helyükre az összes korábbi kutatók és elgondolásaik Hamvashoz viszonyított korlátjaikkal együtt. Ezért Hamvas, noha a magyarság jellemtanát írja, valójában az egyetemes karakterológia alapjait veti meg.

Hamvas egybeült is néhány olyan szerzőre hivatkozik műveiben, akikről *A bevezetés a modern karakterológiába* című könyvben szólt. Azonban csupán egynémely gondolatukra, amelyek elhintett magvakként ösztökélték, hogy szárnyakat bontson, és magasba lendüljön.

7.

Az adott tudományterület szakértője, akit megkértem, olvassa el ezt a fordításomat, hogy elhárítsuk a lehetséges terminológiai hibákat, meglepetten észrevételezte, mennyire elavult munkáról van szó, milyen sok jelentéktelen nevet említ, ugyanakkor nemigen kerül szóba Freud, Jung vagy Adler neve, pláne, hogy még csak említés sem esik Wrightról, aki pedig ismert lélekbúvár volt már akkor.

Mindig tartsuk szem előtt, hogy Hamvas az öt megbízó kliense és annak mentorai, meg ama bizottság számára írt, amelyik előtt az értekezés majd megvédésre kerül. Viszont mégiscsak különös, hogy a sajtóban közzétett könyvismertetőjében Hamvas nem hívja fel a figyelmet a mulasztásokra. Amiképpen ő sem említi Wrightot sehol. Annak alapján ítélve, hogy mi érdeklí főleg, s miközben a megörökölt tudománytörténeti előzmények után nyomoz, Hamvasnak, szemmel láthatóan, nem jelentett kihívást ez a Wright. Ha a majdani triumvirátust alkotó baráti körére (Szabóra, Táborra) és munkáikra gondolunk, amelyek elemzései a múlt század harmincas éveiben egyenlőségi jelet tesznek a fasizmus meg a kommunizmus között, akkor jobban megértjük Hamvas ilyen hozzáállását.

8.

A Bevezetés a modern karakterológiába című művet Hamvas nem hatalmas alkotómunkája legelején írta, hanem annak közepe táján (előszóval idézi Shakespeare-t: „Az érettség – minden!”), amikor tehát már nem ismert lehetetlent. Csak akarnia kellett. S mégis, ez a könyv akár bejáratul, a konyhába vagy a műhelybe nyíló kiskapu gyanánt szolgálhatna Hamvas grandiózus művének megközelítése céljából. Legalábbis nekünk, egyszerű embereknek, nem pedig az elérhetetlen magasságokban lakozók számára. Vagyis: hogy tanúi legyünk, hogyan

születik meg egy mű, még ha az Hamvas műve is; azokkal az egyszerű alkotóelemekkel szembesülünk itt, amelyeket ő használt, s amelyekkel valamennyien élhetünk.

Érdekes lesz, ha majd egyszer valaki górcső alá veszi Hamvasnak ezt a munkáját meg más műveit is, és kielemezi, hogy egy-egy gondolat miként jutott el hozzá, jelen esetben ahogyan csak futólag érintette, de később, valamely másik alkotásában hogyan tért vissza rájuk, és használta fel őket olyképpen, hogy akkor már felismerhetetlenné válva szárnyra kaptak, és ez utolérhetetlen mágus szemhatárának magasságaiba lendültek. Bizonygatás nélkül is látszik ez, mégis szép volna, ha „tudományos” módszerek révén bizonyosságot is nyerne, mégpedig azok miatt, akik örökösen a szemére vetik Hamvasnak, hogy nem tartja tiszteletben a tényeket, hogy botladozik, és nem igyekszik bizonyítani téziseit. Nem olyan, mint mi! De hát miért is lenne?

9.

Ha nem is a legjobb, sőt még csak nem is elég jó, pláne nem reprezentatív mű, ez mégiscsak Hamvas műve: az ő gondolkodásmódja érhető tetten, igaz, valamelyest gyengébb kiadásban és a megrendeléshez igazítva, ámde semmiképpen sem lehet véka alá rejteni, hogy ki írta a könyvet. Sőt, miként más írásaiban is, egy-egy sajátos szólásmóddal, szólásmondással élve fejez ki egyetemlegesen ismert gondolatokat. Ennélfogva ez a könyv is kiegészítőül Hamvas össze műveinek része, azért is került fordításra.

Ebből aztán már kimaradtak az egyes lélekbúvároktól származó jellemrajzok táblázatokba foglalt besorolásai, nem azért, mert ez a rész Hamvas feleségének, Kemény Katalinnak a munkája, hanem azért, mert e táblázatos áttekintések nem sokat mondanak. Manapság úgy van, hogy az érdeklődő olvasók meg a szakemberek inkább az eredeti irodalomhoz folyamodnak, semmint az efféle kivonatolásokhoz, ha az ilyen áttekintéseknek még egyáltalán van valami jelentőségük.

10.

Arra a kérdésre, hogy a bértollnok akkor is a maga művét írja-e, amikor másnak dolgozik, a válasz egyértelmű: ha nagy formátumú, önálló egyéniség, annak látható nyoma marad. Más kérdés, miért tesz ilyesmit, de ez sem a mű értékéről, hanem az adott társadalmi viszonyokról, meg az esetleges etikai aggályok fokáról szól. Legkényelmesebb minderre úgy tekinteni, mint a szellem játékára, hiszen végül úgyis a szellem győzedelmeskedik.

Borbély János fordítása

A MAGYAR CIVILIZÁCIÓ – SAVA BABIĆ TÜKRÉBEN

Kétféle lehetséges magyarázata van annak, hogy Sava Babić író, műfordító és esszéista a múlt század utolsó évtizedében belefogott abba a minden valószínűség szerint hálátlan és mindenekfölött kétséges vállalkozásba, hogy egy aránylag kis terjedelmű szövegben összefoglalja a magyar civilizáció történetét annak eleddig tanulmányozott és ismert, ezer év előtti kezdeteitől fogva napjainkig, mégpedig olyképpen értelmezve a civilizáció fogalmát, mint amely az adatok és értékek leltára a mindennapi élettől kezdődően, a történelmi eseményeken át a művészi alkotómunkáról tanúskodó szubtilis jelenségekig, mind a népművészeti, mind pedig a legjelesebb szerzői alkotásokat is ideértve. E két magyarázat vagy ok közül az egyik, mondhatnánk, személyes természetű, s a szerző választott élethivatásához köthető, a másik viszont gyakorlatibb, jobban mondva, pedagógiai természetű.

Kezdjük talán ettől az utóbbi magyarázattól, ez ugyanis egyszerűbb és kézenfekvőbb. Több mint tíz évvel ezelőtt Sava Babić elhatározta, hogy még egy, hasonlóképpen hálátlan és kétséges vállalkozásba fog. Elhatározta, hogy a belgrádi egyetem filológiai karán létrehozza a magyar nyelv- és irodalom tanszékét, illetve hungarológiai tanszékét alapít. Miután az egyetemi és kari hatóságoktól megkapta a tanszék megalapításához szükséges összes engedélyeket, munkához látott. Nyelv- és irodalom szakos tanárokat hívott meg, sikertelenül nyelvoktató lektori munkahelyet kiküzdenie, s minden beindult a maga útján, azonban megoldatlan maradt a magyar múlt, vagyis a történelem és a legtágabb értelemben vett magyar művelődéstörténet oktatása, illetve az a probléma, hogyan kell megszervezni annak a tantárgynak a tanítását, amely hungarológiának nevezhető. Ráadásul a hungarológia aránylag fiatal, a múlt század elején létrejött tudományág, melynek a tartalmáról, módszertanáról meg tárgyról szóló különféle nézetek sem tisztázódtak még. Sava Babić a legtágabb értelemben, olyan összefüggő és komparatív tudományként fogta fel a hungarológiát, amely egymagában foglalja össze a magyarokról és Magyarországról, történelmükről és kultúrájukról, nyelvükről és szokásaikról, eredetükről és sajátosságaikról szóló tudnivalókat. Eszerint olyan feladattal találta szemben magát, amely első tekintetre megoldhatatlannak, ugyanakkor minden más szempontból kihívásnak látszott: mármint azzal, hogy egy kaptárba gyűjtse a szomszédos nemzet történelmére és kultúrájára vonatkozó ismeretanyagot, majd továbbadja azoknak a hallgatóknak, akik elhatározták, hogy egyetemi tanulmányaik tárgya a magyar nyelv és kultúra legyen. Merészen nekigyürkőzött ennek a feladatnak, aminthogy minden más, kihívásoktól terhes helyzetben is bátran állta a sarat szerteágazó alkotói munkássága során.

A hungarológiai tanszék megalapításával és az oktatás megkezdésével párhuzamosan tehát Sava Babić olyan irányú kutatómunkába fog, amely a sokféle szakterületre kiterjedő hungarológiát a „magyar civilizáció” címszava alatt vonja össze, s aminek eredménye végül is egy nem túlságosan testes, de annál tartalmasabb könyv lett, amely *A magyar civilizáció* címmel először 1996-ban látott napvilágot a belgrádi Geopoetikai Központ kiadásában. Azóta a hungarológiai tanszék hallgatóinak nélkülözhetetlen kézikönyve ez a Bevezetés a hungarológiába, illetve a Hungarológia tantárgyakhoz. Emellett mindenkinek, aki a magyar kultúra és életmód, a magyar nyelv és irodalom iránt érdeklődik, lehetővé teszi, hogy megismerkedjen ezzel a szomszédos néppel, annál is inkább, mivel a szerb és a magyar nép történelme meg kultúrája, minden jel szerint, a kibogozhatatlanságig összefonódik. Elég csak fellapozni az egyik, illetve a másik nyelv etimológiai szótárait, máris könnyen meggyőződhetünk róla, hogy e között a két nép között, évszázadok óta, a kulturális és civilizációs javak állandó kölcsönhatása áll fenn. Jól megfigyelhető ez, de nemcsak nyelvi téren, ahol a szomszédságtól átvett, majd a saját nyelvtani szabályainkhoz idomított, szeri-száma nincs, ún. jövevényszóval találkozunk, hanem a népköltészet és népművészet, valamint a közös történelmi hősök és események vonatkozásában is szembeűnő... Az említett példák alapján könnyűszerrel bizonyítható az a tudományos és szakmabeli feltevés, hogy a másik fél megismerése valójában az önismeret útja. Aki kézbe veszi és elolvassa Sava Babić: *A magyar civilizáció* című művét, nemcsak annak szűkebb értelemben vett tárgyában lesz jártas, hanem önnön megismerésének, saját történelme és kultúrája megismerésének alapjaira is szert tesz. Ebben rejlik a mű legfőbb értéke. S minden valószínűség szerint, szerzőjét is ez a gondolat vezérelte munkájában.

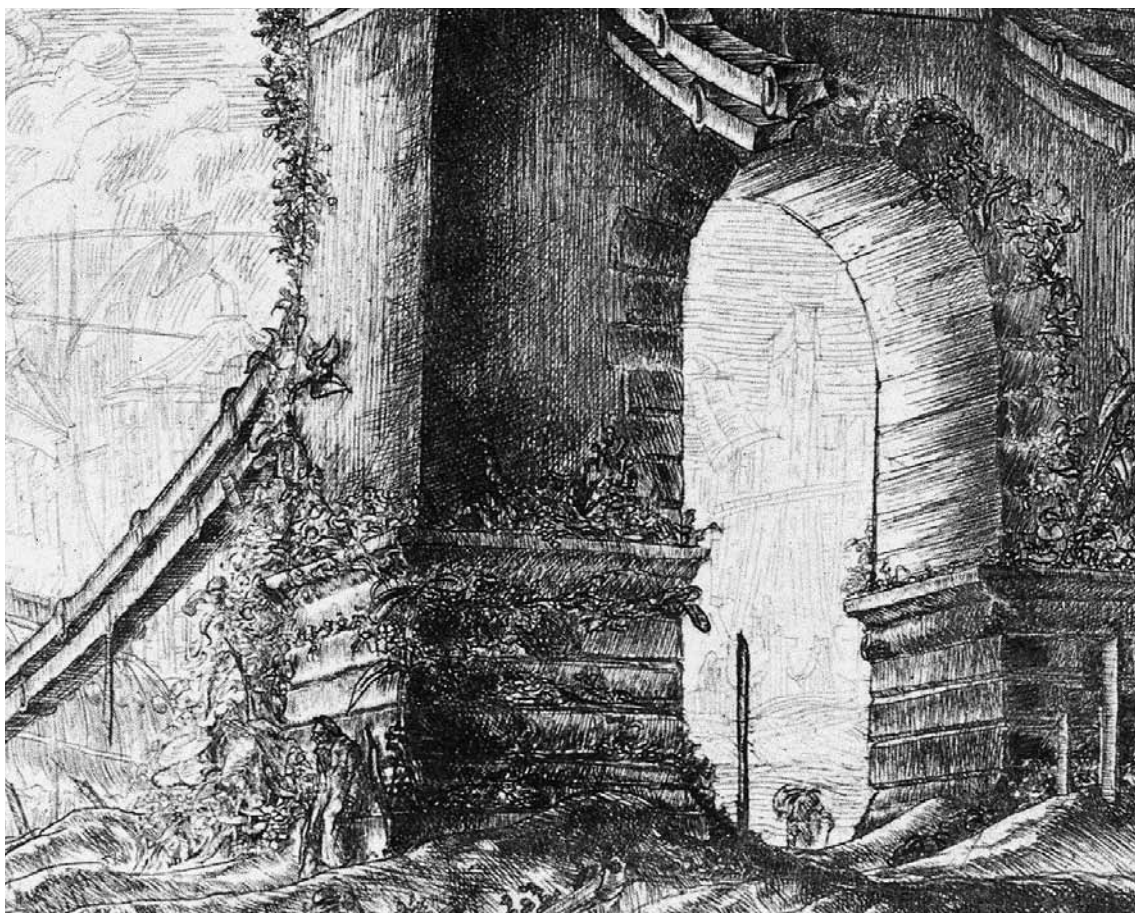
Vagyis egyfelől, hogy tankönyvvel lássa el az általa megalapított tanszék hallgatóit, másfelől pedig a szomszéd-ság civilizációs kultúrája felismerésének szükséglete, mint amely önismeretünk közvetett módozata. Mindez pedig már e könyv létrejöttének első helyen említett lehetséges magyarázata felé vezet, amelyet – jobb híján – a *személyes* jelzővel illettem. Személyes, annyiban, hogy amikor Sava Babić érdeklődése önkaratából a magyar nyelv és kultúra felé fordult, s miközben fordításaiból meg esszéiből álló, kivételesen gazdag életművén dolgozott, egy olyan mű megalkotására készülődött, mint amilyen *A magyar civilizáció*. Egész életét a magyar költészet és próza-irodalom fordítására tette fel, regények, filozófiai esszék és tanulmányok hosszú sorát fordította le szerb nyelvre. Fordítói életműve igazán nagy számú megjelent és eddig meg nem jelentetett fordításkötetből áll. S ebben látom én Babić fordítói opusának sajátosságát. Azt mondják, s a gyakorlat is erre vall, a fordítók nem az asztalfióknak dolgoznak, a műfordítás a könyvkiadó szándékát kielégítendő megrendelésre készül el. A kiadóval kötött megbízható szerződés nélkül nincs műfordítás. Sava Babić fordítói művének párját ritkító sajátossága éppen abban rejlik, hogy ő akkor is fordít, ha nincs is, vagy még nincs szerződése könyvkiadóval. Ez azt jelenti, hogy szenvedélyétől, egyéni eltökéltségétől vezéreltetve, mondhatnánk, a maga gyönyörűségére fordít, azért, mert számára a fordítás személyes tett. A munkásságáról összeállított bibliográfia a nyomdafestéket látott művei mellett azon műfordításainak jegyzékét is tartalmazza, amelyek egyelőre kéziratban maradtak. Minden valószínűség szerint ritka, vagy mi több, talán egészen rendhagyó eset ez a műfordítás történetében és gyakorlatában.

Feltételezhetően az ország egyetlen könyvkiadója sem rendelte meg Sava Babićtól Hamvas Béla, Krúdy Gyula és más magyar írók műveinek fordítását. Hamvast meg a többi író Sava Babić mintegy magának fedezte fel, és nem érte be azzal, hogy elolvasta és megismerte műveiket, hanem elhatározta, lefordítja őket, mindenekelőtt önnön készítésének engedelmességgel, úgyszólván saját magának, mert a műfordítást alkotómunkának tekinti, hiszen van, aki úgy alkot, hogy regényt ír, más pedig úgy, hogy lefordítja, no, és a kiváló műfordító már csak mindezek tisztázódása után szánja rá magát, hogy munkáját felajánlja a kiadónak. S egyáltalán nem zavarja, el sem bántortalanítja, ha nem sikerül felkeltenie a kiadó érdeklődését. Ő megtette a magáét, fordítás közben az alkotás élményében részesült, s mi kell még ezen felül. Eközben mindenféle fortélyt eszel ki arra nézve, hogy a fordítások révén miként ismerkedhetne meg a szerb olvasó valamely jeles magyar szerző munkáival. Így született meg az Esterházy Péter műveinek bemutatását célzó taktikai terv is, amely persze dugába dőlt, de nem akadályozta meg abban, hogy továbbra is fordítsa ezt a világszerte jól ismert magyar író. Minden bizonnyal hasonló tervet dolgozott ki, hogy a szerb olvasók és szerb kulturális körök megismerkedjenek Hamvas Béla műveivel. Ez a terv – elégedetten állapíthatjuk meg – teljes egészében megvalósult. S éppen ebben, a magyar kultúra és irodalom iránti személyes, mondhatni, bensőséges elkötelezettségében ismerhetjük fel az író Sava Babić alapvető indíttatását, hogy megírja *A magyar civilizációt*. Ebben a könyvében olyan személyiségként azonosíthatjuk, aki mindent alárendelt annak a maga választotta élethivatásának, hogy a szomszéd nép történelméhez, kultúrájához, irodalmához, életmódjához fűződő tények tömkelegéből kigyűjtse pontosan azokat, amelyek majd visszhangra találnak a szerb történelemben, kultúrában, irodalomban, sőt a szerb nép életmódjában is. Erre ő volt, és ma is ő a legilletékesebb miközöttünk, akik balsorunknál és jó sorsunknál fogva e két történelem és kultúra peremvidékén élünk.

Nemrégiben, a Magyar Nemzeti Tanács, az Emberi és Kisebbségi Jogok Szakszolgálata meg az Emberi és Kisebbségi Jogok Minisztériuma, valamint az OTP Bank támogatásával, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadásában megjelent Sava Babić: *A magyar civilizáció* c. könyvének második, bővített kiadása. Ezúttal Bevezetés a hungarológiába alcímmel. A szerény és egyszerű kiállítású első kiadáshoz képest ez a második már igazán mutatósnak mondható, lévén kemény fedelű, rendkívül finom papíron nyomtatott, gazdag képanyagot tartalmazó könyv. Szövege, alapjában véve, változatlan maradt, a tartalom azonban illusztrációkkal, valamint az újabb kori zenei, képzőművészeti és építészeti alkotásokról, nemkülönben az időszerű magyar kulturális jelenségekről szóló tudnivalókkal bővült a könyv második része, Epilógusnak címzett fejezetében. Helyet kaptak, továbbá, az első kiadásról megjelent recenziók, melyeket a könyv anyagának jó ismerői írtak; közöttük is kimagaslóan fontosak Vasilije Krestić és Szeli István akadémikusok méltatásai. Sava Babić, a könyv jelen kiadásához írt szerzői utószó mellett külön is szól Csuka Zoltánról, a magyar nyelvről, a Nobel-díjas Kertész Imréről, majd mindehhez a 11 évszázadra visszatekintő magyar civilizáció nagyjainak általa készített névsorát csatolta. Ez utóbbit játéknak nevezi, amit – hadd tegyem hozzá – a könyvében feldolgozott anyag szigorú komolysága játssi feloldásának

lehet tekinteni. Mindezt, végül, Laza Lazić vajdasági irodalomkritikus, esszéista kitűnő tájékozottságra valló és rendkívül korrekt utószava egészíti ki. Sava Babić: *A magyar civilizáció* című kötetével tehát egy olyan könyvet vehetünk kezünkbe, amely szerzője kivételesen gazdag alkotómunkájának gyümölcse. Jó alkalom ez arra, hogy tisztelettel fejet hajtsunk a mű és szerzője előtt. Én is ezt teszem most.

Borbély János fordítása

Részlet
Budapest, hommage à Piranesi - Lánchíd
rézkarc
24,5x49,5 cm
1995

A GONDOLKODÓI ÉS FILOZÓFUSI ADOTTSÁGOKKAL RENDELKEZŐ MŰFORDÍTÓ SAVA BABIĆ RENESZÁNSZ KÍVÁNCISISÁGA ÉS ERUDÍCIÓJA

A műfordítás olyan szellemi tevékenység, amely nincs híján némi ellentmondásosságnak, s amely – bizonyos értelemben – heisenbergi vagy gödeli ambivalenciára vezethető vissza. Ennek az intellektuális-gondolati produktumnak a sajátos struktúrája megköveteli ugyanis, hogy megőrződjön az eredeti mű (a fordítás tárgya) forrásértéke, ugyanakkor pedig olyan varázslatos ügyességgel kell átültetni, mintha újraírnánk a művet. Szemmel látható tehát, hogy a fordítás, igazában, egész sor tisztán logikai aggálllyal és úgyszólván áthidalhatatlan nehézséggel jár. Ha – mondjuk – a *Hegyek koszorúját*, a cetinjei gigász művét vesszük példának, igencsak nehéz még egy, a Njegošéhoz hasonló tehetséget és bölcséleti adottságot, ilyen, szinte tökéletes stílusalakzatokban megnyilvánuló, fölöttébb gazdag nyelvi felkészültséget felélelni is. Ilyen helyzetben a fordítás képtelen vállalkozásnak tűnik. Hasonlóan vélekedhetnénk Goethe *Faustjéről* is. Vagy mit mondhatnánk, amikor a világ legelvontabb bölcséleti műve, Hegeltől *A logika tudománya* kerül szóba? Szinte ugyanilyen problémával szembesülünk, ha Heidegger *Lét és idő* című munkájáról van szó. Nem kisebb a gond Sartre: *A dialektikus ész kritikája* esetében sem.

Hát még akkor mit kell tulajdonítanunk annak a magas szellemi képességekkel megáldott műfordítónak, akitől Nietzsche *Imígyen szóla Zarathustrájának*, vagy az emberkéz alkotta legcsodálatosabb és legnagyobb mű, a *Karamazov testvérek* hiteles fordítását várjuk el?

Az effajta szellemi alkotómunka ellentmondásossága abban is nyilvánul, hogy „a letűnt korok nagyjainak párbeszéde” (Nietzsche), ami általános értelemben a kultúra fogalmának, valamint az objektív szellemi kölcsönhatás lényegének meghatározása lehetne, pontosan ezen az úton-módon: vagyis az objektív szellemiségnek egyik nyelvből a másikba, az egyik alaki-logikai jelrendszerből a másikba való átültetése révén történik. Eszerint tehát az adott jelképrendszer aspektusa is hozzáértendő, ha e sajátos és ellentmondásos szellemei tevékenység lényege és értelme kerül szóba.

Emellett ne tévesszük szem elől azt sem, hogy vannak népek és népcsoportok, amelyek körében – mindenekelőtt a csúcsertelmiséget értve ezen – a gondolatiság mélysége, a spekulatív műforma művelése erősebben jut kifejezésre, mint más nemzeteknél. Az antik korabeli logoszi szellemiség, nemkülönben a klasszikus német spekulatív meditáció árnyaltsága minden vonatkozásban mélyebb, mint – mondjuk – az elmebeli rétegezethez angliai mélysége és szellemi kiterjedtsége. Ugyanez érvényes az orosz, a lengyel vagy a francia szellemi dimenziók tekintetében is. Ugyanakkor azonban e három nagy nemzet nyelve árnyaltság, a részletek érzékeltetése, jelképesség, a hiperbolikus kifejezőmód lehetőségei, a nyelvi díszítőelemek dúskáló gazdagsága dolgában felülmúl bizonyos más nyelveket. A spanyol nyelv, például, annyira fejlett volt, hogy olyan művel ajándékozta meg az emberiséget, mint a *Don Quijote*, amely – sokak szerint – akár a *Karamazov testvérekkel* is vetekszik. No de hát mindezeket a nehézségeket érdemes tekintetbe venni ahhoz, hogy igazán megérthessük a fordítói munka mélységét, lényegét és az elengedhetetlenül velejáró, elsőrangú szellemi kreativitás fenségét.

Márpedig voltak köztünk ilyenek. Gondoljunk csak Laza Kostićra. Vagy, mindenképpen, az utolérhetetlen Miloš N. Đurićra (ókori irodalom). Itt volt aztán a ragyogó és megismételhetetlen Vinaver (Rabelais: Gargantua és Pantagruel; L. Sterne: Tristram Shandy; Az 1001 éjszaka meséi; Villon...). Branimir Živojinović (Goethe: Faust; Nietzsche: Zarathustra; Musil, H. Broch...). Az élő kortársak közül néhány nagy név említendő itt: mint például Kolja Mićević (Dante: Isteni színjáték; a francia költészet a trubadúroktól napjainkig); Biserka Rajčić, a finom szövedékű lengyel prózairodalom és költészet fordítója (Szymborska, Różewicz), valamint – Sava Babić.

Sava Babić a teljességgel tárgyilagos megítélés minden mércéje szerint, és bármilyen elfogultság vagy megelőlegezett értékítélet nélkül, mindenképpen elsőrangú szellemi nagyságot képvisel e tekintetben.

Műfordítónk, anélkül, hogy bárkivel összehasonlítanánk és precedenst keressünk, nemcsak szorgalom, a hatalmas méretű fordítói teljesítmény dolgában vezet, hanem az autentikus tehetség, az istenadta logikai-emocionális intelligencia, nem kevésbé a küldetése betöltéséhez immanensen velejáró erudíció, a széleskörű műveltség követelménye szempontjából is élen jár.

Affinitásait illetően Sava Babićot filozófusi szenzibilitás jellemzi, mélyen szántó gondolatainál fogva nagy formátumú gondolkodó lehetne, szellemi erejénél, kiváltképpen pedig ösztönszerű reflexióinál és metafizikai hevületénél fogva sajátosan eredeti filozófus lehetne (s az is). Ez a szerteágazóan tehetséges entellektüel egyúttal rangos írói tehetség is, azaz jelentős művészi-kompozíciós értékeket felmutató regényíró és egyéni hangvétellő poéta, költő is a maga hitelesen eredeti, egzaltált lelkesültségében.

Csakis ilyen minőségében és pontosan mindezen okoknál fogva, egyedül Sava Babić volt képes szerb nyelvre lefordítani Hamvas Béla, a 20. század egyik minden tekintetben legnagyobb, legmélyebb, leglucidusabb, leginvenciózusabb s legeredetibb filozófusának, gondolkodójának és írójának összes műveit. Bizonyos vonatkozásban Sava Babić úgyszólván Hamvas Béla alteregója, ennek a megismételhetetlen, óriási személyiségnek a reinkarnációja.

Ebben az esetben a műfordítás ellentmondásossága olyképpen hárult el, hogy akadt egy ilyen személyiség, egy ilyen egyéniség, különleges lelkialkat (mint amely kigondolhatta vagy ösztönösen megélhette volna Wittgenstein *Tractatusát*), s amely nem sok híján Hamvas Béla lelkialkatává szublimálódott. Amiképpen Hamvas Bélát a spekulatív és a Kierkegaardéval meg Heideggerével vetekedő, minden mértéken felüli transzcendentális gondolati mélység jellemzi, továbbá, ahogyan lélektani és parapszichológiai mélységek tekintetében megközelíti a legnagyobb Dosztojevszkij, a stílust illetően pedig Bergson vagy a virtuóz Tolsztoj színvonalát, azonképpen Sava Babić is – mint Hamvas zseniális műve tényleges létének és transzcendentális mivoltának tolmácsolója – szédítő magasságokba lendül és kijózanító szakadékokba zuhan. Pontosán Hamvas elkötelezett munkájának és intellektuálisan mérhetetlen szellemi eredményeinek szintjén tükröződik Sava Babić nagysága.

Sava Babić olyképpen, hogy az eredetihez hasonlóan mély és fenséges gondolatisággal újra meg újra behatol Hamvas műveinek összetett gondolat- és gondolatfölötti világába, megírta azok új kiadását, új poétikáját, valamint egyetemlegesen serkentő hatással s minden vonatkozást, minden szempontot figyelembe véve vetette fel Hamvas időszerűségét a maga korának, a jelenkor szellemében.

Ezért aztán könnyű észrevenni, hogy Sava Babić messze fölötte áll a szokásos laikus, de nemritkán értelmiségi körökben is tapasztalható, a fordítómunka természetéről és lényegéről vallott felfogásnak. Annak, amely a velős traduttore-traditore szójátéokra korlátozódik. Valóságos világítótoronyként, hivatásának ragyogó példájaként hirdeti, hogy a műfordítás, a szó szoros értelmében, teljesen egyenrangú, olykor vezető ágazata lehet az irodalomnak, a művészetnek, a gondolkodásnak, sőt filozófiai értelemben is vezethet.

Természetesen, ezt a példás műfordítót mindenkor az autentikus fordítótevékenység megbízható mércéjeként, nemkülönben a velejáró sajátos lelkialkat ennyire rendkívüli, magasztos jellemvonásai iránti etikus viszonyulás elfogulatlan mintaképeként kellene tisztelnünk, amikor erről a talán legnehezebb emberi tevékenységről gondolkodunk.

Ezt azért is fontos hangsúlyoznunk, mert tömémentlenül sok, mindenféle, öntelt álértelmiségi, félművelt fordító nyüzsgő a szellemi életnek ebben a szférájában, köztük nem ritkán betegesen hiú figurák. Ez utóbbiak jelenléte egyenlő a művészi-gondolati és magas fokú, kreatív szellemi munkának felfogott autentikus műfordítás tagadásával, kész eretnokség és elemi csapás. Ilyen viszonylatban Sava Babić valóságos Kínai falként és Eiffel-toronyként magasodik mindezen „alacsony intenzitású fordítók”, akarnokok fölé.

Ez a mi élenjáró fordítói szellemiségünk buja egy természet. Reneszánsz kíváncsiság és erudíció ékesíti a felvilágosító enciklopédikus szintjén. Gondolataiba mélyedve, gondolkodói szárnyalásában és hevületében önönmagából tépdés ki (és tesz közzé) elsőrangú megismeréseket, miközben behatolásokat végez a lét transzcendentális, immanens lényegébe.

Lévén metafizikai megrendültségű hívő, és erkölcsi skrupulusok dolgában a kanti kötelességtudaton is túltesz, sőt Tolsztoj erkölcsi kátéjának példatárát is túlszárnyalja, Sava Babić egyetlen sziklatömbnek tekinthető morális nagyság.

Mínthogy tehetségeinek arányában szerény, gondolatainak mélysége megszabta szintig öntudatos, istenadta hajlamainak mértékéig kommunikatív, Jézus Krisztus félig emberi természete jóvoltából pedig emberséges, Sava Babić emelt fővel, egyenes tartással és méltóságteljesen jár-kezel a mindennapok kelepcei és útvesztői világában.

Lelkialkat dolgában Sava Babić irracionálisan misztikus természet, szellemi munkáját tekintve pedig gondolkodói-filozófusi-írói nagyság.

Nyílt színi szellemi életünk nagyságai galériájának ő a legszerényebb és legkevésbé igényes, makulátlan erkölcsű alakja.

Sava Babić optimista természet, tehát kolerikus jellem, azonban mélységesen boldogtalan is, minthogy kortársa egy olyan időnek, amikor sorvadóban van az igazi szellemiség, ugyanakkor metafizikai értelemben a szerencse fia, tekintve, hogy anakronizmusa egy kornak és szellemiségnek, melyhez a dolgok természeténél fogva nem tartozik.

Borbély János fordítása

(Olvasd még: Sava Babić: Az ezredév végén: Hamvas, Tempevölgy, 2011. 1.sz. 25-29. oldal)

*Részlet
Budapest, hommage à Piranesi - Margit hid
rézkarc
24,5x49,5 cm
1995*

MIÉRT ÉPPEN PIRANESI?

(Bevezetés egy albumhoz)

A Piranesi-sorozatot tizenkét évvel ezelőtt, negyedéves képzőművészeti főiskolásként kezdtem el, szinte véletlenül. Egészen addig, amíg festő nagyapám, Bartha László (egy 1994. januári találkozásunkkor) fel nem hívta figyelmemet a Szépművészeti Múzeum Budapest Piranesi szemével című pályázati kiírására, Piranesi neve nem sokat jelentett számomra. Persze azt minden sokszorosítógrafikus-hallgató tudta, hogy a Képzőművészeti Főiskola könyvtárában óriási gyűjtemény található a régi nagymesterek – így többek között Giovanni Battista Piranesi – műveiről készült, ún. heliográfiákból, hasonmás nyomatokból. Én is gyakran megfordultam a könyvtár azon részében, ahol ezeket a nyomatokat tartották, de sokkal inkább Goya és Rembrandt lapjai érdekelték, ahogy őszintén szólva, ma is sokkal jobban tetszenek. Azt azonban már a hatalmas méretű Piranesi-metszetek első szemrevételezésekor megéreztem, hogy túl a becsvágyon, melyet a felnőtt művészekkel – s persze Piranesivel – való megmérettetés jelent, a barokk és klasszicizmus határán tevékenykedő mester kiváló alibit szolgáltathat nekem egy fontos szakmai problémám megoldására is.

Főiskolai tanulmányaim első percétől nagyon zavart a hagyományos képzőművészeti formanyelvhez való kötődésem és az aktuális képzőművészeti áramlatok közti antagonisztikus ellentét. Az uralkodó trend, a hagyományokat már-már akadémikus merevséggel tagadó konceptuális és gagművészet hegemoniája – mely a grafikában eleinte a szitanyomás, majd az óriási méretű lézernyomatok előtérbe kerülését jelentette – szöges ellentétben állt az én rembrandti hagyományokhoz kötődő elképzeléseimmel. Miképpen válhat „kortárssá” a huszonegyedik század hajnalán egy olyan művésznövendék, aki zsigerből kötődik a Marcell Duchamp nevével fémjelzett művészeti forradalmat megelőző korokhoz? A Piranesi-emléklapokban a kérdésre adható válaszok egyike sejlett fel előttem. Akkoriban úgy tűnt, a Piranesire való visszaulás megteremti számomra az archaizálás jogát: a mester neve mögé bújva szabadon rajzolhatok olyan „barokkosan”, ahogy csak akarok.

Persze, ha egyéb motivációm nem lett volna, nagyon valószínűtlen, hogy pusztán technikai megfontolásból képes lettem volna egy olyan sorozatot végigvinni, melynek egyetlen lapjához, az első helyszíni vázlattól a megmunkált lemez utolsó maratásáig nagyjából három hónap szükséges. Ahhoz, hogy az első öt grafikát elkészíthessem egy év alatt, hogy tíz évvel később még mindig korszerűnek, folytathatónak lássam egykori sorozatomat, olyan szellemi tartalomra is szükség volt, mellyel – a pályázatra való figyelmeztetéshez hasonlóan – egyébként ritkán látott nagyapám ajándékozott meg. Miután jól átolvastam a pályázati kiírást, és a főiskolai Piranesi-„rézfénymetszetek” kompozíciós sémáit is kívülről fújtam, még mindig nem tudtam pontosan, mit is szeretnék. Eleinte arra gondoltam, megpróbálom rekonstruálni a Piranesi korabeli Budapestet, de sehogy sem voltam képes megbarátkozni saját ötletemmel. Ekkor jött egy telefonbeszélgetés Kőszegen élő nagyapámmal, aki, miután megosztottam vele imént vázolt elképzelésemet, csak ennyit mondott: „Ne azt csináld meg, ami volt, hanem azt, ami lesz!”

A legnagyobb mesterek sajátja, hogy olykor egyetlen mondattal képesek a tanítványt saját útján továbbsegíteni. Ma már nem tudom, vajon e nélkül mondat nélkül eljutottam volna-e ahhoz az alapkonceptióhoz, amely a '94-ben készült öt lapot sorozattá fogja össze az elmúlt két évben befejezett ugyancsak öt rézkarccal, annyi azonban bizonyos, hogy a sorozatot ez a mondat indította el. Műtörténeti előképeimből és a főváros egykori mil-lenniumi egységét blaszfémikusan tönkretévő, up to date-nek szánt riasztóan ronda üvegpalatáiból mindegyik létrejött a Budapest, hommage a Piranesi című rézkarcsorozat alapkompozíciója: az előtérben mindig a mai Budapest antikosan romosított, elhagyott terei, a háttérben pedig a hűtlen társadalom új lakóhelyei, a személytelen fém- és üvegfalanszterek láthatók.

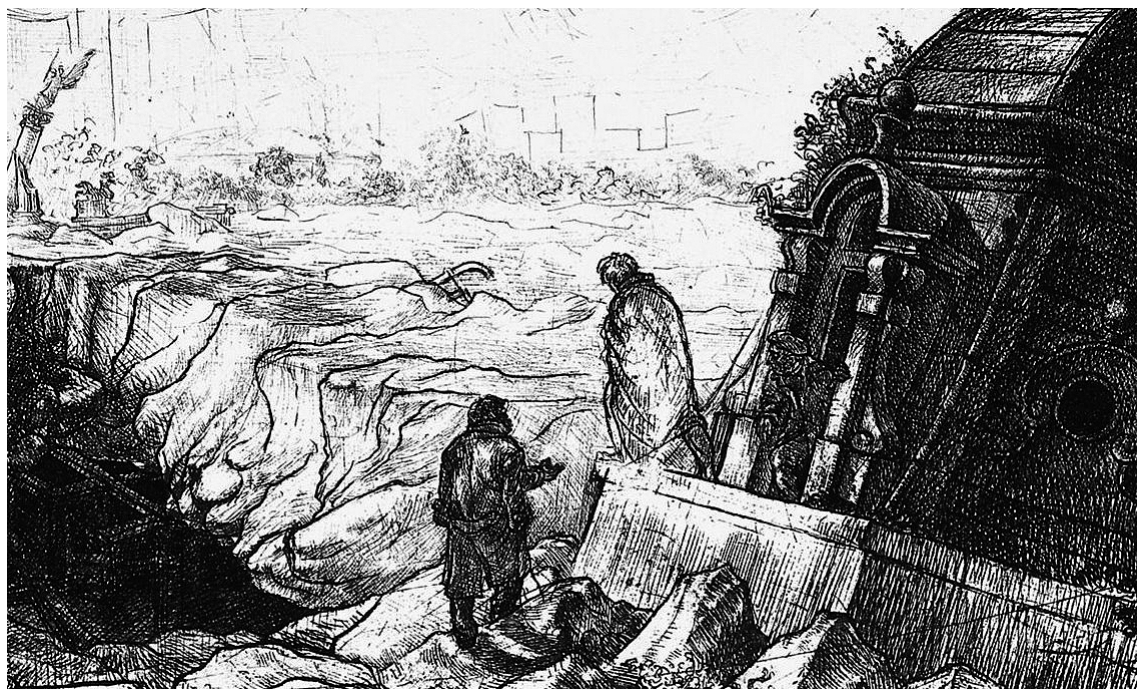
Ahogy az iménti sorokat újraolvasom, kissé zord tartalom bontakozik ki belőlük. Az igazság azonban az, hogy én ott, huszonhárom évesen ezeket a grafikákat inkább viccnek – vagy ha így jobban hangzik – fricskának szántam, egyfajta Így írtok tinek, vagy inkább Így rajzol ön, kedves Piranesinek, és az, hogy a nyugati társadalom a karcokon látható irányba halad, szinte a véletlen műve, akárcsak maga a sorozat. Furamód azonban

akkor épp ebben a véletlenben találtam meg szakmai önmagam, azt a bizonyos kályhát, ahonnan elindulva saját grafikai nyelvemet megteremthettem. A sorozat tehát egy lépcsőfok volt, amin túl kellett lépni, de nélküle a következő tíz év munkái nem születhettek volna meg. Nem volt könnyű tíz év, nagyon nehezen tudtam megszabadulni a Piranesi-ciklus erős stílusától. Annál is inkább, mert számtalan kollégám próbált rávenni a sorozat folytatására, mondván: ezek voltak a legerősebb munkáim. Talán igazuk volt, szeretném remélni, hogy nem. Én mindenesetre addig hallani sem akartam egy újabb nekifutásról, amíg nem éreztem magam elég erősnek ahhoz, hogy a stílis megrekedés kockázata nélkül nyúljak ismét a témához.

A sorozat tíz évig csonka volt, befejezésének lehetőségét a Tiara kiadó 2005-ös nagyvonalú ajánlata hozta meg. Felvetették: amennyiben a meglévő lapokat kiegészítem tízre, úgy azt ők hajlandók reprezentatív formában megjelentetni. Elérkezettnek láttam hát az időt, hogy végre lerójak egy adósságot, amivel magamnak tartoztam. Az elmúlt években bármibe fogtam, volt némi büntudatom, mintha tán szeretőt tartanék egy lezáratlan házasságban. A sorozat elkészült, Piranesi és én közös megegyezésből, baráti érzelmekkel szétválunk, de ez az album együttélésünk emlékeképp későbbi korok rézkarcolóinak és művészetbarátainak megmarad.

Forgassák lapjait jó szívvel, és teljék benne örömük!

Budapest, 2006. június 5.

*Részlet
Budapest, hommage à Piranesi - Kodály körönd
rézkarc
24,5x49,5 cm
1995*

HOL VOLTÁL SZTÁLIN SZÜLETÉSNAPIJÁN ÉS HALÁLA ÓRÁJÁN?

Devecseri Gábor éppen olyan volt, amilyennek érdemes megszületni, okos, művelt, jó modorú, vonzó férfiú. Az a tény, hogy nagyon fiatalon újra fordította Homérosz Iliaszát, valamiféle dicsfényt vont köré. Költői hitelességét megerősítette, hogy tehetségét Kosztolányi Dezső és baráti társasága felismerte és elismerte. Jókora megdöbbenést váltott ki, hogy amikor a hatalmat sok aljassággal megszerző Rákosi Mátyás a béketábor haderejébe beépített magyar néphadsereg népszerűsítését is megcélozta, Devecseri ajánlatot kapott, hogy hivatásos katonaként szolgálja a szocialista hazát és a világbékét, és a költő elfogadta ezt az ajánlatot. Mindjárt századossá, majd őrnaggyá léptették elő. (Rideg Sándor, az Indul a bakterház írója nekem panaszkolta a próza mellőzését a seregben, mivelhogy ő eggyel alacsonyabb rangot kapott.)

Devecseri alkalmi költemények fabrikálásával hálálta meg a jó állást, a kellemes életet. Írt egy minden harcoshoz szóló tegeződős verset is arról, hogy szeresd és ápolod a fegyvered. Szívesen vállalt fellépéseket a seregben és a seregen kívül, és kétségtelenül jól mulatott az alakjára szabott egyenruhában.

Volt egy verse, amelyet két alkalommal is a költő előadásában hallgathattam meg. Egyszer az Írószövetségben, máskor a Magyar Távirati Iroda egyik ünnepségén. A költemény Sztálin születésnapja alkalmából a világbéke örök dicsőségét zengte. Kétszer hallottam, de nem emlékszem már egész pontosan. Valahogy így kezdődött.

*Az nap született, decemberben
Sztálin, huszonegyedikén,
Melyen az éj kezd zszugorodni
És növekedni kezd a fény.*

Vagyis a legsötétebb napon – súgta a fülembé Király Géza kollégám, akit később malteros nadrágban láttam viszont, mert '56 forradalmi napjaiban Kéthly Anna titkára volt.

Sztálin életében, holtában sokáig jelen volt a magánéletünkben is.

1944. december 21., Mátraballa

Tudom, a történészek előtt nincs nagy értéke az utólagos, főleg egy ilyen hat és fél évtized múltán megírt memoárnak. A régi papírok, jelentések, újságok a leghitelesebbek. Bizonyára örülnének, ha odaadnám a falu kiürítésének tervét, amelyben az emberek mellett a négylábú állatokról is felmérés készült. Ezt a tervet egyébként soha, senki végre nem hajtotta. Csökkentebb értékűek a naplók (a szubjektivitások miatt). Elfogadhatóak a történelmi értékű személyiségek visszaemlékezései, ha kellő tudományos igénnyel készültek. De, hogy egy vénember mit firkál össze-vissza, az keveset nyom a latba.

Különben is, a végleges és hiteles képet csak akkor lehet kialakítani, amikor végre az utolsó eleven tanú is elpatkolt. Ezt persze nehéz kivárni. Korábban illik, szükséges feldolgozni legalább a kulcsfontosságú eseményeket. A sztálingrádi csatát, a normandiai partraszállást mégsem lehet jegelni, a Hitler utolsó bunkerében történtek sem titkosíthatók, de hogy mindenféle amatőr összevissza fecserészen, az mégiscsak több a soknál.

Ráadásul eme írásomat fogalmazgatva, az események sodrában evickélve, elbizonytalanodva magam is bevalloztam, hogy az események sorba állításával imitt-amott baj lehet. Ám most nem fenyeget ez a veszély, mert ha kell, akár a nagyesküt is leteszem, hogy a most következő események 1944. december 21-én történtek. A dátum további része pedig azért hiteles, mert legalábbis meghirdetve ekkor volt Sztálin generalisszimuszának a születésnapja. Ez pedig belejátszott a történetbe.

Jó, jó, de miért éppen egy kis vacak palóc falu? – fogalmazhatna meg még egy további ellenvetést valaki. Ha valaki modortalanul, mondhatni pimaszul feltenné ezt a kérdést, az is megkapná tőlem a szűkszavú, de meggyőző választ. És még ügyelnék arra, nehogy dolyfös, kioktató legyek.

1944. december 21-én egy, a már megszokottnál jóval hangosabb dörrenés ébresztette fel a falu népét. Hamarosan elterjedt a hír, hogy a németek felrobbantották a nyáron csak bokáig érő Balla patak két partját összekötő tardonyai közúti hidat. Hetekig tartó tanyáztatás után úgy tűnik, az utolsó szálig eltűntek a községből a német és magyar katonák. Lehet, hogy harc nélkül feladják a falut? Ez lenne ám az igazi nagy szerencse!

Hogy ki találta ki: várni illik a ruszkit, azt hat és fél évtized múltán már nehéz lenne kinyomozni. Fergeteges ötlet volt, annyi bizonyos. Talán a szorongásainktól szerettünk volna mielőbb megszabadulni. Meggyőződni, hogy emberek ők is, nem öldöklésre, pusztításra születtek.

Mert hogy volt bennünk bőven szorongás, az tagadhatatlan. Nem csak a korábbi évek szorgos propaganda-munkájának eredményeként, hanem a frontot járt emberek sem a legjobb híreket hozták. Nekem például volt olyan álmom, hogy családom tagjaival együtt szorgosan kapálom a gazdasági udvarnak kemény talaját. Nem termelési céllal, hanem, hogy a tenyerünk kérgessé váljék. Mert az oroszok mindenki tenyerét megnézik, és akié nem kérges, azt menten agyonlövik.

Talán a félelemérzés mielőbbi leküzdésének vágya motivált bennünket is. Mert mi más magyarázata lett volna, hogy apám, a tapasztalt frontharcos hajlandó volt saját alkalmi otthonából több mint száz méterre eltávolodva, immár aranygalléros egyenruhában, kitüntetési szalagokkal kiállni az út szélére, magával víve kamasz fiát is. Nem számolva azzal, hogy egy lövöldözés bármikor bekövetkezhet.

Valóban nagy ostobaság volt kiállni a Hutator szélő házához, ruszkit várni. De azzal számoltak, hogy a tardonyai híd felrobbantása miatt erre jön majd az eleje. Csakhogy ezt a lehetőséget a ravasz germánok is felmérték. Telepítettek néhány aknát a híd melletti részre, és egyet a faluba vezető dűlőúton is eldugtak.

Az előrenyomulókkal együtt két lovas kocsi is jött. Alighanem a felszereléseiket hozta. Az első szerencsésen túljutott a nekik állított csapdán, de a másodiknak ez már nem sikerült. Jókora robbanóerő lehetett ott, mert a szerencsétlen kocsis teste berepült az aknamező közepére, és ott is maradt tavaszig.

Az első kocsis lovai a robbanástól megvadultak, és a kocsisnak bárhogy igyekezett, nem sikerült visszafognia őket. Jött hát a felszabadító. Egy száguldó szekéren, egy kiveresedett fejű rémulten ordibáló, a gyeplőt rángató magányos katona, aki nem tartott igényt az üdvözlőbeszédre. A lovát szerette volna megállítani, hogy a bőrért mentse.

Aztán megjöttek a gyalogosok is. Ám a történetek miatt ők sem voltak rózsás kedvükben. Mi pedig akkor még nem tudtuk, hogy kenyérrel és sóval (netán egy kis pálinkával) illetet volna fogadni őket. Elvonult hát előttünk a felszabadítók morcos csapata, mi pedig a nyomukban hazakullogtunk.

Nem sokkal később az ablakunkon kilesve furcsa színjátékban volt részünk. A falu túlfelén lévő dombon katonák jelentek meg, és kezdtek maguknak lövésztankókat készíteni. De nem ám a peremvonalon, ahogyan később magam is besoroztatva tanultam, hanem lejjebb, ahol a nyílt terepen teljességgel védtelenek voltak.

És valóban – feltehetően aknavetőtüzzel –, kezdték őket levadászni. Hol az egyik bukott fel, hol a másik. Lőték őket, mint körvadászaton a nyulakat, és a szerencsétlenek még nem is futkározhattak. Hatan haltak meg így. Mint később megtudtuk, román katonák voltak. A templomkertben temettük el őket, ott nyugodtak, mígnem intézkedés történt a hazaszállításukról.

Aztán ide is, oda is, be-becsapódott egy-egy ágyúból kilőtt lövedék is. Mátranovákról lőttek bennünket. Az egyik ágyú mellett ott ácsorgott Szélesi Géza, az én kövesdi osztálytársam, aki szüleivel együtt a menekülés rögzös útjára lépett. Hát nem volt szép tőle, hogy az üzenetésnek eme szokatlan módját választotta.

Az egyik lövedék – mint már említettem – hogy apámnak igaza legyen, jócskán megrongálta a vasútállomás épületének tetőzetét. Valóban nem lett volna ajánlatos ott maradni. Bent a faluban a lövöldözés egyetlen civil áldozata a mi Zsíros Julisunk volt, kinek jogtalanul viselt kontyával együtt koponyájának egy darabját is elvitte egy szilánk.

Valamikor a délelőtt órákban aztán hárman beköltöztünk a Dezső bácsi által kifaragott óvóbarlangba. Két lányt, a mi Marikánkat és a szomszédos Róka Ilonkát a ki-bejáró katonáknál tapasztalt növekvő érdeklődés miatt tartották célszerűnek időben eldugni. Egyék csak a megfőzhetetlen marhacombból készült töltött káposztát, aztán menjenek isten hírével.

Óvatosságból anyám engem is eldugott. Nem attól féltett, hogy megerőszakolnak (megbecstelenítésnek mondták akkoriban), ő az életem féltette, és mint kiderült, joggal. Kidobták ugyanis, hogy minden munkaképes

férfiember szerszámokkal felszerelve azonnal induljon a tardonyai hídhoz, hogy annak megreparálása mielőbb megtörténhessen. Mivel a javakorabelieket és az idősebbeket korábban elhajtották a menekülők, a korhatárt igen alacsonyan, talán tizenégy vagy tizenöt esztendőben szabták meg. Jött is értem Róka Lőrinc, hogy menjünk együtt, de anyám a már kihevert betegségre hivatkozva megtiltotta, hogy vele tartsak.

Ehelyett jött a pincefogság, amelyről hamarosan kiderült, hogy nem is olyan kellemetlen. Nem csak pokróccal, de dunyhával, párnával is jól el volt látva a mi kis barlangunk. A bejáratát száraz kukoricaszárakkal álcázták. Marika feküdt a barlang szája felől a szélen, aztán Ilonka, legbelül pedig csekélységem. Nem kellett hosszú idő ahhoz, hogy rájöttem, esetleg ki lehetne használni az előnyös helyzetet. Elvégre pólyásként csak a vekkert dobtam le. Nem ejtettek a fejemre.

A közeledésemre Ilonka úgy reagált, hogy hátat fordított. Ez nem jelentett tiltást, mert e perctől hagyta, hogy a kezem arra járjon, amerre neki tetszik. Egy fordított helyzet alakult ki, mint korábban Milesz Katalinnal. Ott én voltam elől, ő tapadt hozzám, itt meg fordítva. És itt a csoda nem percegig, hanem órákig tartott. De tőlem eltarthatott volna az örökkévalóságig. Hiszen ekkor ismerkedhettem meg a női test megunthatatlan domborzatával. Nem tudom mi lett volna, ha mindent akarok. Ha például tudom, hogy ebben a pózban is lehetséges. Úgy vélem, meg kellett volna érnem az elutasítást, talán a megszegyenülést is. De így hibátlanul szép maradt az emlék.

A vége azért elkunkorodott. Csörgött a barlangunk szájánál a száraz kukoricaszár. Látogatónk jött! De nem is egy! Öt vagy hat fegyveres katona nyomult be egymás után. Te jó isten, mi lesz most?! Feszült pillanatok következtek. Parancsnokuk mintegy megnyugtatóként közölte, hogy ők románok, de ettől még nem oldódott a feszültség. Anyám egy olcsó kis préselt papír (magyarul papundecli) oldalú táskát (afféle bababöröndöt) kinevezett menekülőcsomagának. Ezt nyitotta fel nagy érdeklődéssel a kis egység parancsnoka. A tartalmát illetően csalódnia kellett, mert nem voltak benne családi ékszerek. Végül kiemelt egy gondosan vasalt zsebkendőt és jelekkel engedélyt kért, hogy magával vihesse. Aztán ahogy jöttek, elvonultak. Ez a közbiztonság meggyőzte a fentieket arról: nem biztos, hogy a legjobb megoldás a lányok ily módon való eldugása.

Közben megjött Lőrinc a hídtól, pontosabban a hídroncstól. Ott kegyetlen dolog történt. A híd felrobbantása után, amikor elszállt a füst, a robbantó brigád a szétroncsolt, összeborult gerendák közé elrejtett még egy robbanószerkezetet. Így már a munkaterület megtisztításánál bekövetkezett a harmadik detonáció, és most az összecsoportosult emberek között aratható a halál. Két szovjet katona és két ballai ember halt meg a helyszínen.

Az örök nem engedték meg, hogy az alkalmi brigád tagjai szétszaladjanak. Fegyverrel kényszerítették a megrettent embereket a maradásra. Róka Lőrinc odaállt az egyik őr elé és meg is mutatva mi történt vele, nemzetközi nyelvet használva közölte:

Kaput a fülem. –

Az orosz pedig intett, hogy iszkoljon mielőbb, nehogy meggondolja magát. Hát ebből az anyám óvatosságának köszönhetően sikerült kimaradnom. Néha el kell hinnem, hogy Fortuna istenasszony bábáskodott a születésemnél.

Azért egy icipici tragédiában mi is részesülhettünk. Az udvarunkon elég nagy volt a jövés-menés ahhoz, hogy a veszélyt csak az utolsó pillanatban vegyük észre, amikor szegény Csöpit két elszánt harcos már kivonszolta az óljából. A szándék nyilvánvaló volt. Csöpi visított, Marika jajveszékelt, az ifjú ruszki hadnagy pedig gombolta a pisztolytáskáját. Nem volt irgalom. Egyetlen pisztolylövés dördült el. Semmiség egy ekkora világháborúban. Ám ahhoz elegendő volt, hogy Csöpi ártatlan lelke felroppenjen a sertésmennyországba. Megérdemli az angyszárnyakat.

Marika reakciója döbbenetes volt. Ahelyett, hogy tovább zokogott volna, fúriaként rontott neki a hadnagynak, és mit sem törődve azzal, hogy annak még kezében a gyilkos fegyver, teljes erőből, két ököllel, ahogy bírta, püfölni kezdte annak mellét. Csak amikor sikerült lefogni, akkor folytatta a zokogást.

Csöpit nem azért végezték ki a ruszki, hogy mi tartsunk disznótort. Elhurcolták, és úgy tűnt ezzel lezárult az ügy. Ám nem így történt. Nem sokkal később visszatért a vétkes hadnagy. Az emberei egy törött féderű, de különben kifogástalan állapotban lévő hintót vonszoltak, toltak be az udvarunkba. Ki tudja hol zabrálták, de most elhozták a malacért.

Dezső bácsi megajánlotta, hogy ha vége lesz a hacacárénak, élje fogja majd az ökreit. A háború közeledtével ugyanis ő is, mint az okos parasztok zöme, a lófogatot ökrökre cserélte. Mert az ökröket nem lehetett besorozni,

háborúba vinni. És még közmunkára se nagyon vették igénybe. A tört féderű hintót végül a pétervásári Kőrösi doktornak adtuk el tíz liter konyakért. Hogy mi lett a konyak sorsa, azt később majd elmondom. (Ámbátor könyven kitalálható).

Ami azt illeti, Mátraballa faluját nem elit alakulatok szállták meg. Kelet-Európa és Ázsia különböző népeinek fiai fogtak össze, hogy elhozzák nekünk a szabadságot. Egy majd kétméteres markáns arcú férfire nagyon emlékszem, aki mutatott a nyakán egy, a füle mögé érő jókora forradást, és elmondotta, hogy ezt a sebhelyet magyar szurony okozta, de ő nem haragszik, mert ilyen a háború. Egy román pedig megtalálta Peti sógor repülőstiszti egyenruhás fotográfiáját, s annak a hátoldalát írta teli hasonló szöveggel.

Úgy tűnt, hogy már további különleges esemény nélkül telik el a nap, amikor beállított hozzánk három tiszt. Közülük egy őrnagy, a ruszki major volt a legrangosabb, de a két társa is kipróbált hadfi volt. Kiderült, hogy ők nem betévedtek hozzánk, hanem ők egy vizsgálóbizottság, mondhatni hadbírósként jelentek meg. Apám ügyében jöttek dönteni.

A grimbuszt a velük tartó Újjobbágy Lőrinc okozta. Külseje attól volt különleges, hogy egy jókora zsírdaganat volt a jobb szeme sarkánál, ő meg attól, hogy míg az első nagy háborúban fogságba esett, és azt hitte magáról, hogy megtanult oroszul. Tolmácsfunkcióra vállalkozva valamit elkotyogott arról, mi történt a vasúti rakodónál. A ruszki majorék félreértették, vagy netán félre akarták érteni amit hallottak, s ezért szálltak ki hozzánk.

A gyanús ügy pedig a következő volt. Nem lehessen tudni, hogy a németek miért akarták mondhatni véglegesen elpusztítani a mi vasútvonalunkat, amely a Mátra háta mögött a Miskolc és Salgótarján felé vezető két valóban forgalmas pályát kötötte össze, és amelyet nemrég a nagy takarékoság és ésszerűsítés jegyében az első között valóban halálra ítélték a fatökvé gazdasági mogulok. A németek nem érték be azzal, hogy visszafelé takarodva minden kis hidat, átereszt gondosan felrobbantottak. Hoztak egy óriás kampós ekét. Három mozdony húzta ezt az apparátot, amellyel középen elvágták a talpfákat és ügyesen a síneket is kiondolták. Még szerencse, hogy egy idő után elszegezte magát és bedöglött a gonosz készülék.

Parád felé már megszűnt a közlekedés, amikor az állomásunk irodájába beállított egy német főhadnagy. Apám nem hiába szolgált Bécsben és töltött hét esztendőt a közös hadseregben, jól beszélt németül. Megértette hát, hogy a korábbi rombolások betetőzéseként fel akarják robbantani, méghozzá két százkilós repülőbombával, a vasúti raktárunk melletti megemelt rakodóplaccot. A jóindulatú német közölte, hogy időt ad a lakosság értesítésére. Igaz, hogy a háztetőket nem lehet megvédeni, de legalább az ablakokat nyissák ki, vagy szedjék le, és az emberek vonuljanak védett helyre. Apám legalább ezt az ostoba kártételt szerette volna megakadályozni. Felajánlotta, hogy a falu férfúinak segítségével ha kell, használhatatlanná teszi azt a rakodót. És a német hadsereg is jól jár. Megmarad nemesebb célokra két repülőbombája.

A tiszt urat ezzel a javaslattal sikerült megnevetetni. Végül beleegyezett, hogy ha a bontás kielégítő lesz, a nagy bumm legalábbis Mátraballán elmarad. Apám kidoboltatta, hogy minden férfiember azonnal induljon csákkánnyal, feszítővással. A rámpa szélét sínvas fogta össze, így megbontani nem volt egyszerű. A német tiszt nem kellemetlenkedett: beérte a tessék-lássék bontással, és elvitte a bombáját.

A kihallgatás során, nagy nyögdecselések közepette anyám javítani akart a hangulaton. Kínálta a bizottmányt kolbásszal, szalonnával, befőttel, mézes puszedlivel, savanyú cukorral. De csak durcásan rázták a fejüket. Végül is kiderült, hogy tekintettel a nagy Sztálin születésnapjára, valami, a jeles alkalomhoz illő nemesebb piával szívesen koccintának. Ha ilyen lett volna, alighanem elő is vettük volna. Ám ekkorra a hetekig tartó siroki harcok miatt a káli bor már elfogyott. A tört féderű hintó pedig még ott állott az udvaron, nem váltódott át konyakra. A kihallgatás így végül eredménytelennek minősült, a bizottság dühösen elvonult. Ilyen drámaian mókás formában értesülhettünk a generalisszimusz születésnapjáról, mely alkalommal a Vörös Hadsereg minden harcosának és tisztjének illett berúgni.

Már azt hittük, eljött a záróra és számunkra nem jön újabb meglepetés, amikor lejött a padlásról Béla. Mint kiderült, ő mindvégig ott bújott. Számolva azzal, hogy a házban nincsen bevonulásra kötelezett személy. Tóth Béla a bátyámmal volt egykorú. Gyermekként sokat csatáztak egymással. Dezső bácsiék azért bújatták, mert őt nézték ki vőnek egyetlen leánykájuk számára. Erzsikéről eddig azért nem beszéltem, mert talán tizenkét esztendősen fejletlen kicsi lány volt még akkor, eszembe sem jutott, hogy nőként tekintsek rá. Átköltözésünk után Dezső bácsi máskor nem tapasztalt szigorral megtiltotta, hogy felmászkaljak a padlásra. Még bántott is a dolog. Mit gondol az

öreg, hogy megdézsmálom a kolbászukat, vagy mi más kincset rejtegetnek odafenn. No jó, voltak a nagymama recés szélű ötvenfilléresei, a kolbász a nagy koplalások idején, meg a pisztoly vételáraként megszerezni szánt szalonna. De ezek családi ügyek voltak. És hogy teljes legyen a bűnlajstrom, egyszer a határban letéptem egy szép tányér napraforgót. De Béla megjelenésekor értelmet kapott a tiltás. Béla aztán évek múltán el is vette Erzsikét. És ha már ennyit elmondtam, érdemes talán beszegni a történeteket. Dezső bácsihoz az állomásra való visszaköltözésünk után is át-átjárom.

1950-ben is, amikor már a Magyar Távirati Iroda tudósítója voltam, elmentem tiszteletemet tenni a hutasorra. Miközben mi emlékeinket idéztük, a rádióból halkán szólt a háttérzene. Majd vége lett a muzsikának és megszólalt egy férfihang: – Tárogatónk szava tizenkét órát jelez. Ekkor eszméltem, hogy a Rákosi korszak kellős közepén a megbuherált néprádió a Szabad Európa hullámhosszára van beállítva. Margit néni pedig hozott egy sámlit és arra felállva két perccel előre állította a láncos súllyal működtetett faliórát.

És eszembe jutott egy élmény. Amikor még együtt laktunk, az egyik reggelen tőle szokatlanul cifrákat karomkodva jött be a házba. Kiderült, hogy valakik éjszaka elcsúfították a nagykaput. Kiszaladtam megnézni, mi történt tulajdonképp. Hát a kétszárnyú kapura mésszel, primitív betűkkel odamázolták:

*Foglyainkat elvitte Szálasi,
Hazahozza Rákosi.*

Szálásról akkor már tudtam kiféle, miféle, de Rákosi nevével akkor találkoztam először. Bemenvén a házba apámtól próbáltam információt szerezni.

Rákosi? Az egy nyikhaj! – Ennyivel kellett beélnem. Sztálinról nem is kérdeztem a véleményét.

1953. március 5., Nyírlak

Csináljuk meg, ahogyan illik, a személyes élmények elmondása előtt a történelmi hátteret. Az 1950-es évek elejére, már hogy szép képzavarral éljek, a hidegháború lázalmában vergődött. Farkas Mihály a moszkovita uralgó csoport egyike, megkapván a honvédelmi tárcát, a hadseregtábornoki rang elnyerésére vágyott. (Ezen felül már csak a marsall volt és az egyedül Sztálin számára megalkotott generalisszimusz rendfokozat.)

Farkas Mihály személyes ambíciói miatt még a csonkákát-bonkákát, a vaksikat és süketeket, no meg az analabétákat is besorozták. Egy az egyben átvették a Szovjetunió dicsőséges vörös hadseregének kiképzési elveit és módszereit. A legfájóbb az volt, hogy nullás géppel havonta kopaszra nyírtak, mint a birkákát. Az alapkiképzés idején a honvéd eskü letételéig eltávozás, de még kimenőnk sem volt. Rafinált módszerek voltak az önértet maradékainak szétzúzására. 1951 őszén bevonulva sikerült bekerülni ebbe a darálóba. Ahol egyik napról a másikra nagyot változott a helyzetem. Ekkor már számon tartottak, mint törzskönyvezett fiatal író és újságíró. Átvezényeltek a keszthelyi hadosztály Szabadság címzetű lapjához, és kineveztek szerkesztőhelyettesnek. Ez különben őrnagyi vagy alezredesi beosztás volt 4600 forintos fizetéssel.

Nem laktanyában laktunk, hanem a keszthelyi főutcán, a könyvesbolt udvarában, ahol a szerkesztőség és a nyomda is működött. Egy alkalommal megbetegedett a gépiró lányunk, és az utca túloldalán lakó úttörő járási titkárnő segítette ki bennünket. Ettől kezdve félig-meddig átköltöztem hozzája. A teljes komforthoz az is hozzátartozott, hogy alig néhány méterre volt tőlünk Keszthely egyik legismertebb vendéglője, amely akkor a Béke nevet viselte. Akkoriban meglehetősen meggondolatlanul bántak az elnevezésekkel. Így történhetett, hogy dunai zátonyra futott a Szabadság sétahajó, sok volt a fináncsáb a Terv cigarettában, és minőségi kifogások miatt be kellett vonni a nagy fantáziával szintén a békéről elnevezett borotvapengét.

A helybéliek egyébként nem vettek tudomást a vendéglő átkereszteléséről. Számukra az Amazon Amazon maradt, és mi, az alkalmi vendégek is próbáltunk ehhez igazodni. Az Amazon főbejáratát sokáig nem vettem igénybe. Mi nem azon, hanem emezen a másikon jártunk az épületbe, azon az oldalbejáraton, amelyik egy egyszerű italboltba vezetett. Egyik este itt fogyasztottuk elalvás előtti féldecinket, amikor a kalandozó természetű fotóriporterünk azzal a hírral tért vissza, hogy meghívást kaptunk az étterembe.

Furcsa hadosztály volt a miénk. Megvolt annak mindene, teljes szervezettsége és felszerelése, egy kivétellel, katona alig lézengett a laktanyánkban. Úgynevezett B típusú hadosztály volt a miénk, amely arra volt felkészítve, hogy háborús helyzetben behívásokkal nagy gyorsan feltöltsék az állományt, és már mehessünk is a csatába. Természetesen nem a legképzettebb, legalkalmasabb tiszteket helyezték ide, és ahhoz képest, hogy a proletárdiktatúrának elkeresztelt terrornak éppen fénykorát éltük, nálunk bizony a lazaságnak nem csekély jelei mutatkoztak.

A hadtáp ügyeit egy fiatal, jóképű továbbsholgaló törzsörmester intézte, aki nem fárasztotta magát azzal, hogy elleplezze, vadul költelező mágnásként él, feltehetőleg a nép vagyónából. Majdnem minden este áttaxizott Hévízre, és ott bulizgatott. Szívesen vendégül látta a tiszt urakat, és csöppet sem tartott attól, hogy valaki feljelenti. Csak találgattuk, hogy mitől ilyen bátor.

Nos, ezen az estén az Amazonban működött a terület-terület asztalkám. A hadtápasznak két civil vendége volt, egy kopott, sunyi öregúr, meg egy takaros menyecske. A bácsiról kiderült, hogy ő egy Nyírlakon működő mezőgazdasági továbbképző és a hozzá csatlakozó nagyüzem igazgatója. A menyecske pedig egy, a most éppen ott rendezett termelőszövetkezeti könyvelői tanfolyam hallgatója. Korábban valami jó üzlet kötődhetett, de ezen már túl voltak. A nyírlakiak mentek volna már hazafelé, de a következő vonat már csak valamikor jóval éjjél után indult. Valamivel agyon kellett csapni az időt, túl voltak már a vacsorán és pezsgőzéssel, beszélgetéssel igyekeztek eltölteni a várakozás óráit. Ehhez kérte a törzsörmester a nagydumás újságcsinálók segítségét.

Záróráig tartott a pezsgőzés, akkor kikísértük a vendégeket a vasútállomásra. Ott éjszaka is működött egy restinek nevezett büfé. A vasútállomás előtt volt egy nagy park. A könyvelőtanonc menyecskével mi kimentünk oda sétálni. Február végén setét éjszaka, zimankós időben egy efféle park sem sétára, sem egyéb szórakozásra nem alkalmas. Attól tartva, hogy elhasználják tüzelőnek, a gondos városgazdák télre begyűjtötték a park padjainak ülődeszkáit és háttámláit. A maradék keskeny, betonból öntött hideg tartóelemen ülve, pontosabban egyensúlyozva, nem igazán zavartalan élvezet a szeretkezés.

A menyecske – kinek keresztnevét sajnos elfelejtettem, asszonynevét pedig még ennyi idő múltán sem illendő közrebocsátani – azzal vigasztalgot, hogy hamarosan lesz náluk egy bál. Majd akkor. És vihetek barátokat is, mert a könyvelői tanfolyamon jóval több a nő, mint a férfi, és a részt vevő férfiak sem igazán fiatal, hibátlan férfiak. Ezt a meghívót aztán a vonat indulása előtt az igazgató úr is megerősítette.

Katonacimboráimnak tetszett az ötlet, hogy megyünk majd Nyírlakra bálozni, ahol válogathatnak a magányos menyecskék között. Jobban várták mint én, hogy eljőjön a nap. Közvetlenül tervezett nyírlaki látogatásunk előtt programunkat veszélyeztető aggasztó körülményként a világbéke örének, a nagy Sztálinnak egészségi állapotában fenyegető fordulat következett be. Erre vallott, hogy egy fél tucat professzor által kiadott egészségügyi jelentéseket olvastak be a rádió minden híradásában. A bemondó igencsak rezgettette a hangját, amikor közölte: „a vizeletben két százalék genny”. A fél világ uráról ilyeneket nem szoktak közhírré tenni, ha van remény a felgyógyulásra. Vagy nagyon hamar elpatkol az öregúr, de az is lehet, hogy már fagyasztják, de nem hozzák nyilvánosságra a halálhírét mindaddig, amíg az utódlást illetően meg nem egyeztek.

Találgattuk, kitar-e Jozsif Visszarionovics a kedvünkért a bál megtartásáig, és érdemes-e egyáltalán elindulni. Végül úgy döntöttünk, hogy megyünk. Szerkesztőségünk járműve mindössze egy motorkerékpár volt, amelyet a felderítőktől vezényeltek hozzánk vezetőjével, Kecskés István honvéddel egyetemben.

Kácsor Laci fura módon, éppúgy, mint én, a Magyar Távíratí Iroda munkatársaként vonult be. Őt a helybeliek kívánták bevonni a hadosztályújság munkájába. Ezt a szándékot keresztelte, hogy engem a magas minisztérium odavezényelt. Laci vagány angyalföldi gyerek volt, aki nem ijedt meg a saját árnyékától. Ha elkelt az újságírói státus, majd ő lesz a fotóriporter. Igaz, hogy korábban nem volt fényképezőgép a kezében, de annyi baj legyen. Egyik felvételén, mire bekerült a lapba, a két lefotografált rohamsisakos harcosból már csak két fekete pacni maradt. Hadosztályunk politikai tisztje ki is fejezte rosszállását, kérdőre vonta Lacit. Mire ő szemrebbetés nélkül rávágta, hogy a bírált kép éjszakai gyakorlaton, torkolattűznél készült. A politikai tisztnek volt humora. Nevetve vette tudomásul a magyarázatot.

Nos, mi hárman ültünk a két személyre tervezett motorra. Enyém volt a kényelmes hátsó utas ülés. Kácsor Laci ült a vezető helyén, Kecskés pedig a benzintankon kuporogva vezette a túlterhelt járművet. Ezzel együtt szerencsésen megérkeztünk Nyírlakra. Itt aztán az egyik kellemetlen meglepetés a másikat követte. Az igazgatói irodában nem az Amazonban megismert sunyi öregurat találtuk, hanem egy nagyhangú, erős férfiút. Kiderült, hogy

a mi öregurunk előléptette önmagát. A kínos jeleneten túlesve jött az igazi hidegzuhany. Amíg mi Keszthelyről Nyírlakig elmotoroztunk, a rádió bemondta Sztálin elvtárs halálhírét. A tervezett bál természetesen elmaradt.

A valóságos igazgató úr látva a csalódásunkat, nagyvonalúan felajánlotta, hogy ha akarjuk, reggelig maradhatunk Nyírlakon, és megaludhatunk az éppen üres munkásszállás vaságyain. Valamiféle csodára várva elfogadtuk ezt az ajánlatot. Egy éjszakára beköltöztünk a szállásra, ahol nagy munkaidőben a távolabbi falvakból összeszedett cselédek aludtak. Vártuk a csodát, de hasztalan vártuk. Senki nem kocogtatta meg ablakunkat. Maradt tehát az álom az idegen vaságyon.

Hanem az éjszaka kellős közepén valaki beordított hozzánk, hogy tűz van. Segítsenek. Jöjjenek oltani. Mi Kecskés Pistával annak ellenére, hogy elszoktunk már a kemény fegyelemtől, ugrottunk be a nadrágba, csizmába, hogy eleget tegyünk a felhívásnak. Kácsor Laci viszont alig-alig akart megmozdulni. Amikor biztatni kezdem, csak annyit mondott: – hagyjatok békén, álmos vagyok, és már fordult is a másik oldalára.

Kifelé menet egyszer csak belém csapódott az Amazonban megismert menyecske.

Itt az alkalom. Félrehúzódhatunk – sepegte.

Az ajánlatot hallva még az is megfordult a fejemben, hogy talán az én menyecském volt a gyűjtogató. Lehet, hogy naiv vitézként döntöttem, de úgy éreztem, a köz érdeke előbbre való, mint a magánszórakozás.

A zsupptetős malacfiasztató égett. Mitől, hogyan gyulladt ki, máig nem tudom. A kutricákban tartott anyadisznók mellett még ott volt a sok-sok kismalac. Az állatokat sikerült időben kihajtani. Amikor odaértem, éppen akkor futott ki az utolsó kismalac. A farán tenyérnyi foltban égett a szőr. Valaki ráloccsantott egy vödör vizet, és a malac sikkantva ugrott tovább.

Magam sem értem, hogyan történt, de alighanem vitézi voltom miatt egyszer csak azon vettem magam észre, hogy fenn állok egy, a hodályhoz támasztott magas létra csúcsán, és egymás után zúdítom a vödör vizeket az égő zsupptetőre. A téli havak és a kora tavaszi esők miatt jócskán átázhatott az öreg zsuppszalma, így a tűz nem volt olyan heves, mint várni lehetett volna. Csak amikor már le lehetett mászni, akkor jutott eszembe, hogy nekem tulajdonképp jól fejlett tériszonyom van, és még a sámlira se szívesen állok fel.

Hajnalig elkínódtunk a tüzzel. Nagy tétje nem volt az oltásnak. Igazából arra kellett vigyázni, nehogy tovaterjedjen a tűz, de csendes idő lévén ez a veszély nem igazán fenyegetett. Amikor lejöttem a létráról, az anyakocák és a malacok gondozójával, egy idősebb bajszos férfiúval behatoltunk a kiégett hodályba. Lámpa sem kellett, mert felülről jött a kelő nap fénye. Nagy volt a pára, és orrfacsaró az égett szalma savanyú szaga. Igazából nem tudtuk mihez kezdjünk, ott tébláboltunk szótlanul egymás mellett.

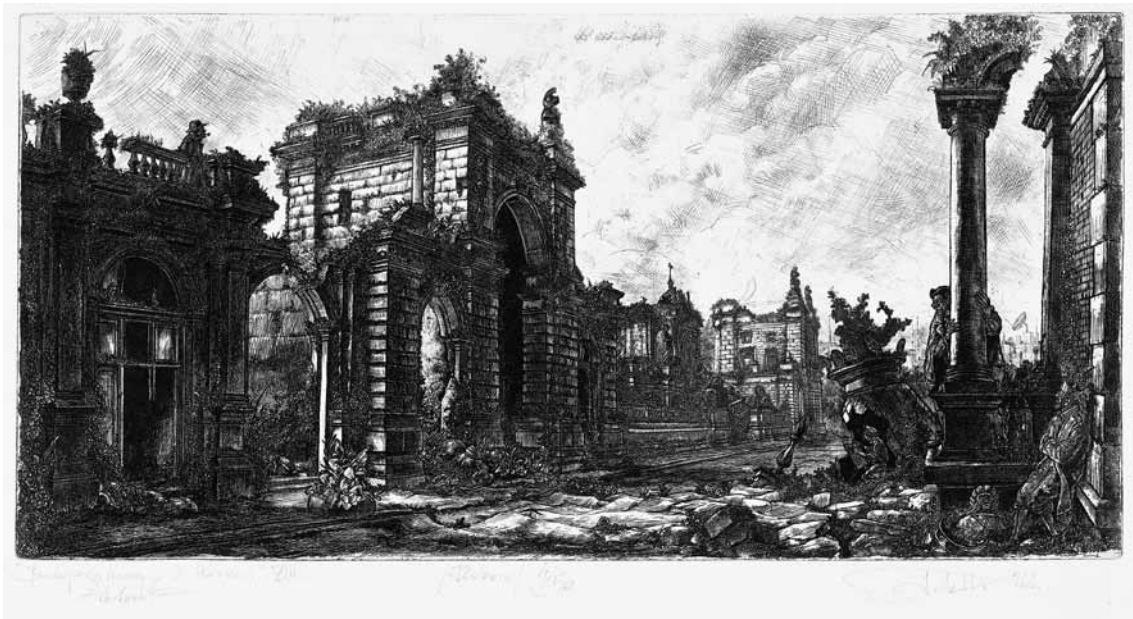
Egyszer csak az én derék sertésápolóm megbotlott valamiben. Jobban a lába alá nézett, megvizsgálta a sötét tömeget, aztán tárgyilagosan megállapította:

Megdöglött egy nagy disznó.

Ahogy kimondta, legszívesebben a szájára csapott volna. Cinkosok módján néztünk egymásra. Kár lett volna magyarázkodni.

Amikor kijutottunk a szabad levegőre, örültem volna, ha meglelem a menyecskémet, akinek nyoma veszett. Reggel az igazgató szépen megköszönte vitézi mivoltunkhoz illő helytállásunkat. Igyekeztünk hazafelé, mert a mi kis hadosztály lapocskánk is különkiadással búcsúztatta az elhunyt generalisszimuszt.

Temetésekor megszólaltatták a békeévek alatt berekedt szirénákat, füttyögtek a mozdonyok. Nem tudom, szólaltak-e a harangok. Szólhattak volna, hiszen ifjú emberként a papneveldét is megjárta a mi nagy halottunk. Én meg azóta is hurcolom a félresikerült nyírlaki kaland emlékeit.

Budapest, hommage à Piranesi - Várbazár
rézkarc
24,5x49,5 cm
2006

BABITS MIHÁLY: A GÓLYAKALIFA

„Álmodtam én és az álom, az álom én magam voltam.”¹

Babitsnak ezt a hihetetlenül mély és izgalmas kérdéseket felvető regényét az elemzők freudi és schopenhaueri ihletésűnek tekintik elsősorban. Freud pszichoanalízisének ismerete hangsúlyozódik a műben, míg Schopenhauernek az álomelmélete.

Az álom vagy valóság, illetve a tudat és tudattalan problematikájának filozófiája a modernnek önelfeledésében bontakozott ki leginkább, és a modern kori költészetet alapjaiban határozta meg. Vagyis: objektum-szobjektum határai elmosódnak, és az anyagok egymásba csúsznak át. Felmerül a kérdés: Mi micso-da? Az az, aminek látom? Én az vagyok, akinek tudom magam? Egyáltalán mi az, hogy én? Mi az, hogy tudni? Tudhatok-e magamról valaha is valóban? – „*a lel-künket magunk sem ismerjük, és ki meri mondani, hogy ő tudja, mi lakozik benne?*”² – Ha pedig magam sem tudhatok igazat önnön magamról – hisz Freud óta tudjuk, hogy az ember réteges, és a mélyebb rétegek az igazak homályába száműzettek –, akkor mit tudhattok, ti, rajtam kívülállók rólam?! Hisz én mint én nem jelenhetek meg számotokra, mert én nem vagyok. Csak test, és benne valami bolyongó fogalmazhatatlan határait feszegeti. Mégis: „*Minden vagyok, amit nem sejtés, / Minden vagyok, mi lehetnék.*”³ S, hogy mi az, ami lehetnék? Vágyaimban, álmaimban, bűneimben rátalállok... magamra.

Épp ez a határkeresés, énnildözés, boncolgatás, faldöngetés a XX. század szele a modernség vitorlájában.

Így a kérdés a Babits-regény kapcsán nem csak úgy merül fel, hogy álom-e avagy valóság? De ez a problémakör felvet egy másik filozófiai létkérdést, amely iránytűként szolgál az előbbihez: az önfeledés állapotában keresni, megtalálni önmagam. Fürkészni világba vetettségem olyan ösvényen, ahol pedig „*minden part elmarad*”⁴. Az utazás végére, jóllehet,

„*Nem tudhatok meg igazat. / Nem tudhatok semmit gyökérig.*”⁵, hisz, ahogy Babits fogalmaz: „*bárhon bukom, felén bukom*”⁶. Így vagy elfogadom, ahogy arra Táborny Elemér is ráeszmélt, hogy „*a jó nem élhet a rossz nélkül, a szép a csúnya nélkül*”⁷, és szembenézek saját „*díjnokommal*”, vagy szétesem, mert a világ által jól megszerkesztett felszínes énem képtelen elviselni az iszaptól felhozott kincseit, remélt nincseit.

Az ember kitűnően megkomponált műalkotás. Úgy, ahogy van. Kell-e bolygatni? Öntudatlanul is bonyolult, és küzd, hát még, ha ráeszmél saját bonyolultságára! Karinthy szerint éppen ez a legnagyobb bátorság: „*ennyivel nagyobb bátorság és erő kell hozzá, le nem szállni erről a keresztről*”⁸, ez a bátorság pedig a gondolkodóé, aki „*mindannyitokért szenved el a bizonytalanság mártíriumát*”⁹. Mártír. Mert az ember fel sem méri, mennyire véges ehhez a feladathoz: tudni. Táborny Elemér belehalt. József Attila belehalt. Juhász Gyula belehalt. Mi is belehalunk! Öntudatlanul is. Vagy kigyógyulunk? Felébredünk ebből a hosszú álomból, és *okos felnőttek* módjára élünk – halunk – majd tovább?

Kérdezzünk, elméleteket gyártunk, mégis csupán egy helyben toporogva lüktetünk a haladás illúziójával, és ez a minden. Vagyis jobb híján a vágyott minden, és a talált semmi, ami mégis több mint a megadód, sodródó tudatlanság, elfogadás, megadás. Talán. Csak élje túl a kutató saját magát: „*az ellenség, akit magunkon hordozunk, igazán győzhetetlen. Az ember ura lehet mindennek, de saját gondolatainak nem ura*”¹⁰ – mondja Táborny Elemér.

Pedig a mű elején még milyen lelkesen vetette bele magát önfeltárázába: „*Felülkerekedett bennem a kalandvágyó gyermek: örültem az álomárnyéknak.*”¹¹ „*Elhatároztam, hogy mindennek bátran a szemébe nézek, és minden új részletet, ami eszembe jutott, lejegyeztem magamnak...*”¹², „*örültem, hogy magamban ilyen jó megfigyelni valót találtam*”¹³. A történet végére azonban

⁵ Nemes Nagy Ágnes: *Én láttam ezt*, in: Nemes Nagy Ágnes *Összegyűjtött versei*, Osiris, Bp., 1999. 266.

⁶ Babits Mihály: *Az örök folyosó*, in: Babits Mihály *Összegyűjtött versei*. Osiris Kiadó, Bp., 1997. 54.

⁷ Babits Mihály: *A gólyakalifa*. Európa Könyvkiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1957. 119.

⁸ Karinthy Frigyes: *Széljegyzetek a „Gólyakalifa” olvasása közben*, in: *Nyugat*, 1924. 7. szám

⁹ Uo.

¹⁰ Babits Mihály, *A gólyakalifa*. Európa Könyvkiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1957. 101.

¹¹ Uo. 37.

¹² Uo. 39.

¹³ Uo. 40.

¹ Babits Mihály: *Álmok kusza kertjeiből*, in: Babits Mihály *Összegyűjtött versei*. Osiris Kiadó, Bp., 1997. 368.

² Babits Mihály: *A gólyakalifa*. Európa Könyvkiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1957. 132.

³ Ady Endre: *Vajon milyennek láttál?* in: Ady Endre *Összes versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1967. 876.

⁴ Heidegger: *Költemények*. Societas Philosophai Classica, Budapest, 1995. 93.

önmagába csömörlik, és már szabadulna: „[...] éppen bennem kellett ennek a másik világnak tudatra ébredni. [...] Ki bírhatná ezt ki mosolygó arccal és üde lélekkel? [...] Utazni fogok, menekülni, valóban önmagamtól [...]”¹⁴

Vagy ahogy maga Babits fogalmaz Az örök folyosó című versében:

[...]
Ó, boldogok, kik nyugton ülnek.

De engem űztön űz a Rém.
kire nincs szem, mely visszanézzen,
s előre, bármi les felém,

futok gyáván, futok merészen,
habár előre jól tudom,
[...]

[...] e súlyos álmok összezúznak
[...]

Találó a gondolat, miszerint Babits *Gólyakalifája*, Madách *Az ember tragédiájának*, egy emberre leszűkített dimenzióit feltáró, fürkésző mása. Madách az emberiség tragédiájáról ír, míg Babits az egyén személyes pokoljárásáról. Arról a buktatókkal teli, súlyos, szinte vállalhatatlan útról, amely saját énkörhöz vezet. Valóban, ez az ember igazi tragédiája, amit kivétel nélkül mind megélünk személyes kis utunk során, függetlenül minden vallási, filozófiai tantól: „miért éppen én vagyok a sok közt én? Mily titok kapcsolja minden érdekem, érzésem éppen ehhez a csinos kis testhez?”¹⁵, vagy másutt: „miért nő a fű, hogyha majd leszárad?”¹⁶ S egyáltalán: „miért szárad le [...]?”¹⁷

Babits filozófiája szerint pontosan ebben a leszáradásban kell keresni az értelmek magvát. Vagyis: a keret ad formát a képnek! Ha azt sikerülne megérteni, az ember tudna magáról, közelebb kerülne önmagához: „a tulajdonolt lét tudatában kell legyen önmaga nemlétének, végességének is, mert a lét csak így lehet sajátja. Ezért a jelenvaló-lét [...] létben tartója a halál.”¹⁸ Mert

a halál, Babits felfogásában, ébredés: „Valóban egy életem álom voltam, aki örökké a felébredéstől félt, mint a haláltól.”¹⁹ Vagy, ahogy a *Balázsolás* című versében vall: „Te már mindent tudsz, túl vagy mindenem, / okos felnőt! Te jól tudod, / [...] / mit ér az élet.” Mert a halál megértése, majdan megélése teszi az embert nemcsak felnőtté, de okos, bölcs felnőtté, mert megajándékozta a legvégső tudással, mellyel élő nem rendelkezhet. Ilyen szempontból szükséges Táborny Elemér halála, annyi vívódás és kétely utáni eszmélése.

Babits a regényben így szól Táborny Elemér hangján: „A tézisem volt: 'Ez az élet csak alkalom arra, hogy a világ részben öntudatra jusson.'”²⁰ Részben. Mert az élet valójában csupán egy röpké álom: „Az életem olyan volt, mint egy álom, és az álmaim olyanok, mint az élet.”²¹ Mert az álom – a maga titkos létközeliségéhez mérten – is csak öntudatlan állapot, és csak részben kerül felszínre mivolta, amennyiben emlékszünk rá, és még akkor sem bizonyos a jelentése. Ahogy az élet is – hisz létünk töredékes – öntudatlan folyamat, sodródás a körülményekkel, az adottal, abban a ránk szabott miliőben, melybe beleszülettünk, s mely eleve meghatározza életünk, jövőnk, személyiségünk bizonyos motívumait. Ahogy a tanulmány elején kifejtettem, nemcsak életünk, de énkör is végtelenül töredékes, viszonylagos.

A másik oldalról viszont, ahogy említettem, az álom az egyik legautentikusabb történet, ami az emberrel csak megeshet az élete során, „egy darabka halál”²², egy fecni öntudatlan öntudat: „Amíg ébren vagyok, addig hol a testemmel, hol a lelkemmel vagyok elfoglalva; ám azzal, aki 'el van foglalva' velük, a lehető legkevésbé törődöm. [...] Miközben elálmosodom, [...] teljesen kiszolgáltatottja vagyok egy helyzetnek. De úgy, hogy [...] ez az új állapot ad 'kontúrokat' a létezésemnek. [...] Az ilyen helyzetekben kiderül, hogy az identitásomat valami ismeretlen erőnek köszönhetem. Olyasminek, ami végtelen idegen tőlem. [...] Miközben mégis bennem, a legbelsőmben rejtőzik, ott bújik meg. [...] Miközben elálmosodom [...], valami kezd növekedni bennem. [...] Mire elalszom, teljesen kitölt.”²³

¹⁴ Uo. 93.

¹⁵ Babits Mihály: *A gólyakalifa*. Európa Könyvkiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1957. 12.

¹⁶ Babits Mihály: *Esti kérdés*, in: *Babits Mihály, Összegyűjtött versei*. Osiris Kiadó, Bp., 1997. 63.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Bókay Antal: *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Osiris Kiadó, Bp., 2001. 295.

¹⁹ Babits Mihály: *A gólyakalifa*. Európa Könyvkiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1957. 103.

²⁰ Uo. 62.

²¹ Uo. 7.

²² Schopenhauer: *Parainézisek és maximák*. idézi: Rába György: *Babits Mihály. Gondolat Kiadó, Bp., 1983. 96.*

²³ *Látókörök metszése*. szerk. Zemplényi Ferenc, Kulcsár Szabó Ernő, Józán Ildikó, Jeney Éva, Bónus Tibor, Gondolat Kiadói Kör, 2003. 139–140.

Schopenhauer írja: „Az élet és az álmok: egyugyanannak a könyvnek lapjai. Az összefüggő olvasást hívják úgy, hogy valóságos élet. Amikor azonban a mindenkori olvasóidő (a nappal) véget ér, és a pihenés ideje következik el, gyakran lapozgatunk még szórakozottan, s minden rend és összefüggés nélkül felütünk egy-egy lapot itt meg ott: gyakran már olvasottat, gyakran még ismeretlent, ám mindig ugyanebben a könyvben.”²⁴

Tehát felteszi a kérdést: „van álom és valóság különbségének biztos kritériuma? A fantazmagóriák és reális objektumok más mivoltának?”²⁵ Válasza: „Álom és valóság megkülönböztetésének egyedüli biztos kritériuma nem egyéb, mint az ébredés egészen empirikus kritériuma, amely mindazonáltal kifejezetten és érezhetően megszakítja az álmodott dolgok és a való élet dolgai közti oksági összefüggést. Kiváló bizonylata ennek az a megjegyzés [...], hogy álmokat könnyen valóságnak tartunk aztán olyankor, ha a szándékunktól függetlenül, felöltözöttén aludtunk el, főleg azonban, ha ehhez még hozzájön az is, hogy valami vállalkozás vagy szándék minden gondolatunkat leköti, és álmunkban ugyanúgy foglalkoztat minket, mint ébren: ezekben az esetekben ugyanis a felébredést ugyanúgy nem vesszük észre, mint az elalvást, az álom egybeolvad a valósággal, ahogy átmeleg az egyikbe a másik.”²⁶

Egészen hasonló történhetett Elemérről is: túlon túl foglalkoztatták álmai, jelene, és burjánzó gondolatai túlnőtték. „A két életem mindjobban egymásba szövődött. [...] A két énem úgyszólván teljesen együtt volt, egyik sem aludt egészen, és egyik sem volt éber egészen.”²⁷

De evidensen merül fel a kérdés, hogy valóban csak gondolatok voltak-e!

Csupán az elme játéka volna?

Ami tudományosan körülírható, hiszen annyi elmebajról tudunk, szinte képzelhetetlen is, hogy egy olyan bonyolult rendszer, mint az agy, hibátlanul működjön (már csak azért sem, mert senki nem tudja, milyen a hibátlan, „normális” működés).

Nem skizofréniáról van szó, azt leszögezni: míg „a személyiségmegoszlás tüneteinél egy testben két lélek lakik, addig az én esetemben az én egy lelkem két különböző testben él, és lakozik felváltva.”²⁸ Két különböző test. Tehát, hiába fekszik le felöltözöttén – ahogy

azt Schopenhauer magyarázza –, másik énje más testben, más ruhában ébred.

Egyértelműnek tűnhet a két test, egy lélek álláspont. Elemér és a díjnak más külső adottságokkal rendelkeznek, máshol és máshogy élnek, és maga Elemér is, ahogy fentebb idéztem, így fogalmaz: „Az én egy lelkem két különböző testben él, és lakozik felváltva.”²⁹

Azonban később így elmélkedik: „minden testi változásunk közös [...], egész érzéki életünk párhuzamosnak látszott”³⁰, ami viszont a közös testiséget támasztja alá, ugyanerről tanúskodik maga a végkifejlet is: a díjnak fejbe lövi magát, azonban Elemér teste sérül, ő vagy inkább ő is belehal. Tábornak halálát Vajda Barnabás így magyarázza: „Tábornak Elemért ugyanaz a tudat, de egy másik test ölte meg, hisz csak az ismerhette tudatának gondolatait, viszont csak az tudhatta elvinni a gyilkos fegyvert”³¹.

Akár fantasztikum, akár pszichoanalitikus alapon vizsgálódó elmejáték, nem szükséges, és talán nem is szabad annyira realizálnunk Elemér és a díjnak esetét, hogy válaszokat találjunk a gyilkosság mi-kéntjére és magára a gyilkos kilétére, hisz ez nem egy bűnügyi regény. Tehát a mű üzenete szempontjából egészen mellékes, ki vitte el a fegyvert, sőt, épp e nyitottság ad alapot a filozofálgatásokra, a lélekbúvárkodásra. Ahogy „Babits megengedte magának, hogy [...] magasabbról nézzen, [...] hogy az ember világba vetettsége, az úgynevezett homo sapiens testi-lelki léte-nemléte, alapvető paradoxona foglalkoztassa”³², és meglátásom szerint erről szól ez a regény.

Ilyen olvasatban pedig forradalmi. Akár önelemzési, akár álomfejtési tekintetben.

Még Schopenhauer is azt mondja: „Hogy kevésbé lenne eleven és világos az, amit álmodunk, mint amilyen a valós szemlélet, az ilyen állítás nem is érdemel figyelmet, hiszen összehasonlításra még senki sem állíthatja egymás mellé a kettőt [...]”³³

Eddig! – „én jártam ott. / [...] És nem rémültem el”³⁴.

Egészen 1913-ig, amikor is a filozófia iránt élesen érdeklődő gondolkodó-költő, Babits Mihály megírja élete első regényét, *A gólyakalifát*, melyben

²⁹ Uo. 90.

³⁰ Uo. 102.

³¹ Vágó Barnabás: *Sigmund Freud és a XX. század eleji magyar irodalom*. AB-ART Könyvkiadó, Pozsony, 2005. 76.

³² Nemes Nagy Ágnes: *A hegyi költő*. in: Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana I.*, Osiris Kiadó, Bp., 2004. 190.

³³ Schopenhauer: *A világ mint akarat és képzet*. Európa Könyvkiadó, Bp. 1991. 49.

³⁴ Babits Mihály: *Theosophikus énekek*. in: Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana I.*, Osiris Kiadó, Bp., 2004. 207.

²⁴ Schopenhauer: *A világ mint akarat és képzet*. Európa Könyvkiadó, Bp. 1991. 51.

²⁵ Uo. 49.

²⁶ Uo. 49–50.

²⁷ Babits Mihály: *A gólyakalifa*. Európa Könyvkiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1957. 105.

²⁸ Uo. 90.

a hitelesség látszatával festi elénk az elképzelt analitikus álomelmélet gyakorlati lehetőségeit lélektani szempontból, így mélyedve az énkeresés, feltárás, háttérboncolgatás témakörébe.

Maga a regény ugyan forradalmi – mint írtam –, mégsem egyedi. Ezen állapot illetően részletezésétől eltekintve a magyar irodalom meglehetősen gazdag az álomszerű lét tükrében íródott művekben. Befejezésül említenék egy-kettőt, a legérzékletesebbeket, hogy szemléltessük, valóban foglalkoztatta a kort e filozófia, hisz „*az élet és az álom közti igen szoros rokonság valóban nagyon közelről érint meg minket*”³⁵, „*és kénytelenek vagyunk elismerni a költők igazát, hogy az élet egyetlen hosszú álom*”³⁶.

Vajda János: *Nádas tavon* (1888)

„Hátha minden e világon,
Földi életem, halálom
Csak mese, csalódás, álom?”

Vajda, ugyan, még csak ízlelgette a modernséget, mégis a fenti sorok tanúsága szerint már őt is velejéig áthatotta e filozófia.

Szabó Lőrinc: *Dsuang Dszi álma* (1935)

„[...]”
– *Álmomban [...] lepke voltam*
[...]

És felébredtem... És most nem tudom,
[...]
hogyan Dsuang Dszi álmodta-e a lepkét
Vagy a lepke álmodik engemet? –

[...]
Ki volnál? Te vagy: Dsuang Dszi! Te hát! –
Ő mosolygott: – Az álombeli lepke
épp így hitte a maga igazát! –

[...]

és most már azt hiszem, hogy nincs igazság,

*már azt, hogy minden kép és költemény,*³⁷
[...]

Ki álmodik, kit? Mindenki mindenkit. Minden szubjektum szempontjából a másik az álom, a másik a „másvalaki”. Tehát minden ezen a világon csak illúzió, „*minden kép és költemény*”, minden csak álom.

Egy másik Szabó Lőrinc-vers, *Az Egy álma* című, pedig még nyilvánvalóbban, még komplexebben tárgyalja a kérdéskört: álom, én határai, tudattalan, jó és rossz.

3. Szabó Lőrinc: *Az Egy álma*

„Bennünk, bent, nincs részlet s határ,
nincs semmi tilos;
mi csak mi vagyunk, egy-egy magány,
se jó, se rossz.”³⁸
Rejtőzz mélyre, magadba! Ott
még rémlik valami elhagyott
nagy és szabad álom”

³⁵ Vajda Barnabás: *Sigmund Freud és a XX. század eleji magyar irodalom*. AB-ART Könyvkiadó, Pozsony, 2005. 50.

³⁶ Uo. 51.

³⁷ Kiemelés tőlem, N. Á.

³⁸ Kiemelés tőlem, N. Á., mert itt: „se jó, se rossz” az ember, míg Babitsnál: „a ragyogó tisztaság [...] titokzatos módon rejtett, undok mocsokkal van a legszorosabban összevegyülve, lelkem ismeretlen mélyein” in: Babits Mihály, *A golyakalifa*. Könyvkiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1957. 44. Tehát nincs jó és rossz, vagy nincs jó rossz nélkül!

Forrás:

Babits Mihály, *A gólyakalifa*. Európa Könyvkiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1957

Babits Mihály, *Összegyűjtött versei*. Osiris Kiadó, Bp., 1997

Nemes Nagy Ágnes, *Az élők mértana I*. Osiris Kiadó, Bp. 2004

Rába György, *Babits Mihály*. Gondolat Kiadó, Bp., 1983
Látókörök metszése, szerk. Zemplényi Ferenc, Kulcsár Szabó Ernő, Józsan Ildikó, Jeney Éva, Bónus Tibor, Gondolat Kiadói Kör, 2003

Bókay Antal, *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Osiris Kiadó, Bp., 2001

Arthur Schopenhauer, *A világ mint akarat és képzet*. Európa Könyvkiadó, Bp. 1991

Vajda Barnabás, *Sigmund Freud és a XX. század eleji magyar irodalom*. AB-ART Könyvkiadó, Pozsony, 2005

Irodalom tankönyv, és szöveggyűjtemény 16-17 éveseknek, szerk. Eisemann György–H. Nagy Péter–Kulcsár Szabó Ernő, Korona Kiadó, Bp., 1999
Irodalmi szöveggyűjtemény, szerk. dr. Mohácsy Károly–dr. Vasy Géza, Krónika Nova Kiadó, Bp., 2002

Részlet

Budapest, hommage à Piranesi - Széchenyi Gyógyfürdő
rézkarc

24,5x49,5 cm

2006

Bakó Endre

A BALATON SZERELMESE: NADÁNYI ZOLTÁN

A romantikus német költők szerint „In den Bergen ist die Freiheit.” Petőfi velük ellentétben a nagy kiterjedésű alföldi rónaságokon szívta be a szabadság keblet dagasztó, ózondús levegőjét. Nadányi számára, Heideggerrel szólva, a Balaton jelentette az autentikus létezési módot. A Balaton a felvilágosodás óta kedvelt művészeti-irodalmi témája a magyar költészetnek, a Hortobágyot is megelőzve első helyen áll a tájköltészet örökranlistáján. Szinte nincs költőnk, aki legalább egy verssel ne köszöntötte volna a magyar tengert. Méltán írta Jankovich Ferenc: „A költők hamar felismerték a vadregényes ősiség megejtő szépségét. Nemcsak a tó szokásos tündérvarázsos költőiségét, hanem jelképi tartalmát...”¹

Nevezhetjük-e a Balaton költőjének is a „bihari trubadúrt”? (Illés Endre kapcsolta a nevéhez ezt a predikátumot). Költőnk így kezdte egy alkalommal vallomását: „A Balatonról beszélek, szerelmes vagyok belé.”² Már 15-16 évesen regét írt a „tündéri tórol”. A rege a maga termő korszakában kedvelt műfaj volt, Petőfi és Arany is művelte. A 15-16 éves költősülvölvényt elbűvölte a tó festői szépsége, ebben a XIX. századi műfajban gondolkodott, és mesét írt a Balatonról. Nyilván ismert balatoni regéket, például a kecskekörömről szólót. Ez a kezdő és befejező versszak foglalja keretbe a szentimentális történetet

*A nagy magyar hazában
Bolyongva szerteszét.
A Balaton tavánál
Hallottam e mesét.*

Hallotta, olvasta vagy kitalálta, az egyre megy. Nem rossz kísérlet ez egy 15-16 éves pályakezdőtől, noha természetesen a költeménynek nincsenek szuverén esztétikai értékei, csupán tematikus relációban és a költő fejlődése szempontjából számíthat figyelemre. A XX. század elején, a műfajok átrendeződésének és megújulásának korában a rege elvesztette aktualitását. Lipták Gábor, a Balaton szakértője, költők barátja,

¹ *Költészet és Balaton. In.: A Tihanyi ekhóhoz. Versek és rajzok a Balatonról. Bp. 1957.*

² *Nadányi Zoltán krónikája. Híd, 1941. szept. 9. 4. (38. sz.)*

az 1960-as években már megkérdőjelezte a rege, mint műfaj létjogosultságát, mondván: „...a rege menthetetlenül elavult. A legcsodálatosabb regéket itt is a történelem írja.”³

Nadányi víz és napimádó volt, az évet is nyártól nyárig számolta. Bár görögül nem tanult, a klasszikus görög költészet Anakreon révén éppen csak felületi nyomot hagyott versvilágán, de a görög filozófusok ősprincípiumelvét vallotta: a víz az élet anyja, amiből minden származik. Márai Sándor írja valahol, hogy azok az emberek, akik a vízen élnek, megőriznek valamit az élet legmélyebb értelméből, a játékból. Ez Nadányira nagyon illik, hiszen az ő ars poeticája „Gyönyörködöm játékban, tünde nőben, / s a hátamon kopogó jégesőben.” (*Tűnődés*). Mintegy húsz verset írt, amelynek a Balaton a hagyományos értelemben vett tárgya, pontosabban helyszíne, s ne felejtjük el, a *Hét falu kovácsa* c. színműve is a Balaton mentén, Szigligeten játszódik. Eredetileg tervezett címe Szigligeti ribillió volt. A Balaton és környéke az érett Nadányi számára azonban nem kies táj csupán, a tó történelmi, kultúrtörténeti értékeit, nevezetességeit nem foglalta versbe, a konkrét helyszínek is mellékesek voltak számára, csak egy-két költemény nevezi meg a Badacsonyt. (*Gyere csónakázni, Nyári emlék*). Helyesebb tehát a költő emanációjáról, kisugárzásáról beszélni, mert nem a tó külső ábrázolására, verbális leképezésére vállalkozott, hanem szubjektív univerzumot hozott létre, amely a szabadság és a szerelem világa. Életművében a „balatoni versek” szerelmi költészetének egyik vonulatát képezik. Mindez nem jelenti azt, hogy nem voltak átlelkesült természeti megfigyelései: a szerelmes, némelykor erotikus hangulatok háttérben, a költő tudatalattijában legtöbbször ott ringott a tó „lelki” sziluettje. Hiszen ilyen hasonlatok, metaforák díszítik a verseket. „Be szép ez a hullám, a hegyek hulláma, / a Balaton mentén karikázik végig, / mintha a Balaton csapna fel az égig.” (*Hullámos*) „A Balaton / nem vetett egy ráncot, / mint üveglap, izzott / és hullámzott.” (*Szélcsenő*), „Tündére a tündéri tónak” (*És most egyedül*). „a szűz Balaton” (*Csónak a nádasban*), „könnyes Óperencia” (*Esteli látogatás*) stb. Ám a Balaton-versek evidenciája mégis a szerelmi izzás! Erre jó példa a *Hullámok* című vers:

*Ahova csak nézek, csupa, csupa hullám,
[...]*

³ *Vallomások a Balatonról, Bp. 1969. 14.*

És tudod-e melyik itt a legszebb hullám?
Az itt van előttem, itt közel. A csónak
padján szalad végig. Ez a legszebb máma.
Az elnyúló tested gyönyörű hulláma.

A műsákat lehetetlen azonosítani. Nevet is csak két vers árul el. (*Katicabogár, Anna a hágcson*), egy költemény műsája 17 éves. (*Piros híd*). De sem a műsák valóságos modellje, sem neve nem fontos. Noha a modellek személyisége nem rajzolódik ki plasztikusan, valóságos személyekről van szó. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert egy-két kritikus szerint Nadányi szerelmi költészetének maga az absztrakt szerelmi vágy az ihletője, s nem valódi nőalakok. Az 1970-es években Berettyóújfalui idősebb értelmiségi lakosai közül még többen emlékeztek rá, hogy a kétgyermekes megyei főhivatalnok, az alispán öccse, 17 éves szerelmét a Balatonhoz szöktette. Ennek – többek között – a *Gyere csónakázni* zaklatott költemény is dokumentuma:

[...]
Gyere, kedves, oldjuk el
és szökjünk meg rajta,
nem úgy, ahogy más szöki,
nem a túlsó partra.
Ott se lenne jó, egyetlen
part se jó nekünk,
mert mi éppen mindenféle
part elől szökiünk.
[...]
Visszafelé lesz nehéz majd,
de az kell nekünk!
Gyere kedves, csónakázni,
hátha ott veszünk!

„A költészet valódi tárgya nem a nap, a hegy, az erdő, a táj, [...] hanem a szellemi vonatkozások” – tanította Hegel, – s hozzátette, hogy a természet arra nem tarthat igényt, hogy önmagáért váljék a költészet tárgyává, s hogy a képzőművészet érzéki teljességét elérje.⁴ Nadányi balatoni versei is gazdagabb emberi mélységet tartalmaznak, mint amennyit művészi fotóval vagy akár festménnyel ki lehet fejezni: az apollói életstratégia kalandjáról szólnak, arról a kísérletről vagy játékról, ahogy az ember, a művész létrehozza szabadságának szimbolikus világát. A szabadság itt valamitől és valamiért való szabadság, irány és cél,

⁴ Esztétika. Rövid változat. Bp. 1979. 337.

olyan állapot, amely az embert, a költőt védelmezi és hozzásegíti önmegvalósításához. A megélt szabadság tette lehetővé a verstermő szerelmi kalandokat is, amelyek hozzátartoztak vállalt életformájához. *Szélcsend* című versében azon tündöklik, mi lenne, ha vihar jönne, ki mentené meg a másikat? „Nem jött vihar, / állt a csónak csendben. / Mégis megmentettem. / Ő meg engem.” Az ő legfőbb célja a vers, a mű létrehozása volt. Nadányi, akárcsak József Attila vagy Szabó Lőrinc, Adyval ellentétben, maga fölé emelte a verset: „Egyszer a kocsúton menve féltém, / hogy autó jön, s elgázol egy szonettet” – írta *Az átkok könyvéből* című szonettkoszorúban. Értékhierarchiájában a műérték megelőzte még az etikai értéket is, tudván, hogy az etikai értékek többsége nem örök, hanem korhoz kötött. Ez az ő társadalmi helyzetében nem volt könnyen vállalható emberi döntés és művészi pozíció, annak ellenére – erre több utalást találunk – nem is a feleségtől, hanem a prúd rokoni és hivatali környezettől kellett tartania. Jellemző, hogy egyik legfontosabb versét, az életmű koronájának számító *Körmenet* címűt, amelyben búcsúzik az élettől, vagyis a nőktől, közlés előtt megküldte feleségnek, aki a költeményt tetszéssel minősítette.⁵

A megyei főlevéltárnok, aki rabszolgamunkának érezte hivatali elfoglaltságát, mert olyankor el kellett magában fojtania a költőt, nyáron vízre szállt, és élvezte a megtalált szabadság kötetlenségét, melyet fizikai valóságként is átélt. Azaz napozott, úszott és főleg csónakázott. Füst Milán emlékezése szerint „egész határozottan napimádónak volt mondható. Különleges csónakot építtetett magának, saját tervei szerint a Balatonon, s egész szabadságát kinn is töltötte a vízen. De néha kinn is aludt felboríthatatlan csónakban, esetleg még viharban is, mert, mint mondá, a pityamalatt első pillantását, a nap első csókját épp ma nem akará elmulasztani.”⁶ Ilyenkor birtokában volt annak az uralomérzetnek, amely nem mások leigázására tör, hanem az önmaga feletti szuverenitás élvezetére, a külső világban felhalmozott félelmek és sérelmek kompenzálására. Persze lelke mélyén ott hordozta ennek az állapotnak ambivalenciáját és ideiglenességét is.

A különböző struktúrájú költemények, műfajok szerint szerelmi anekdoták, mintegy húsz esztendő fölvelnek át (kb. 1930–1950). Közös vonásuk, hogy a

⁵ In.: Nadányi Zoltán szigligeti levelei. Közli Bakó Endre, Klny. a Bihari Múzeum III. Évkönyvéből. 1983. 20. sz. levél
⁶ A titokzatos ember. Irodalmi Újság, 1955. márc. 5. S.

versi beszélő legtöbbször nem a parton található, hanem a vízben van, csónakban ül. A csónaknak már nem is konkrét tárgyi mivolta az érdekes, hanem szimbolikus funkciója: a létezés alapjelentéseként manifesztálódik. *Tavaszwárás* című darabjában a népdalok gondolatrítmusának mintájára magát a befagyott csónakhoz hasonlítja, abban a reményben, hogy tavasszal „szabadul a csónak, vele én is.” Egy másik versében így biztatja szerelmesét:

*Olyan csónak ez, ahonnan
sose kell kiszállnod,
benne szépen összeolvad
ébredléted, álmod.*

*És megmaradsz benne szépnek,
frissnek, ragyogónak,
míg a nap jár, míg világ áll,
mert ez olyan csónak.*

(*Itt a csónak*)

A csónak szinte maga is átéli a kalandot: mint a csatló, ha kürtszót hall, olyan izgatott. (*Gyere csónakázni*) Csak benne érez biztos „talajt” a lába alatt. Máskor, például hatalmas, 28 versszakos költeményében (*Csónak a nádasban*) a vízi jármű nemcsak helyszíne a szerelmi apoteózisnak, majd megsemmisülésnek, de aktív alkotóeleme a mágikus térnek.

[...]
*Egyszer csak elkezd sűrűsödni a pad fölött a levegő
és forrósodni, színesedni és hirtelen alakot ölt
és ott ül az, aki hiányzott, aranyhajú, a szeme zöld*
[...]

(*Csónak a nádasban*)

Ez is egyike annak a kevés költeménynek, amelyben a szerelem belső története feltárul valós szerzői reflexiók kíséretében. A költő önironikusan bevallja, ez a szerelem számára főleg az érzéki kapcsolatot jelentette, szerelmi csalódása abból ered, hogy nem csillapulnak az eltűnt kedvest behálózó érzéki vágyai, s amellet férfihűsága is csorbát szenvedett. Ezt csak egy újabb szerelem gyógyíthatná.

Ha a kedves éppen nincs a csónak körül, akkor a csónakos hozzá evez. (*Esteli látogatás*) Mindig ketten vannak, amint azt két verscím is kifejezi. (*Ketten a csónakban, Kettesben*). Vagy másutt: „Messze rezgett / a part ködleperten / és sehol egy lélek, / csak mi ketten.” (*Szélcsend*) Az egyes darabokban más és

más arányban van jelen az epikum és a lírai mozzanat, de a szubjektivitás a cselekményen mindig átdereng, hogy aztán abból kiemelkedve létrehozza a lírai totalitást. Némelyik vers visszafogott szerelmi idill, rejtjeles neorokokó stílusban. Például a *Ketten a csónakban*. Ebben az evezők összecsattannak, a szelíd öbölben valóságos evezőkarambol történik. „A tiéd küzdött, szabadulni próbált, / ekkor ott termett a csupasz kis Ámor / és a két csurgó evezőt virággal / összekötözte.” „Száz költő az ő helyében kimondta volna: és akkor csókolóztunk. Ő ennél kevesebbet s többet is mond, s a kép, amit fölvetít, sugárzóan friss.”⁷ Vagy említhetjük a *Katicabogár* című költeményt, amelyben látszólag az a fontos, hogy Ilonka és a versi beszélő katicabogarakat mentettek meg, kezük együtt a csónak peremén volt a híd. „Mi meg vártuk türelmesen, / én nem sürgettem és te sem, / hogy szedje már a lábát, szedje már.” A katicabogár megmenekült. Valójában a vers érzelmi középpontja, lírai lényege a szerelem kibontakozása, ébredése. E finoman tárgyiasított kifejezésmóddal ellentétben az *Anna a hágcson* erotikus tónusra van hangolva.

Sajátos helyet foglal el a balatoni sorozatban a *Horgász* című költemény, amelyben Nadányi, a madarak, fák, háziállatok barátja, a lepkék védelmezője, tréfás haraggal fordul a balatoni horgász ellen, akit egy szinekdochével „szalmakalapnak” nevez. A remek rímetket pengető, epikus alkatú vers beszélője azt szeretné, hogy egy boszorkányos éjjel, „túlvilági morgással” ráijesztesse a „szalmakalapra”, azzal a jóslattal, hogy „a horgászból hal lesz, a halból meg horgász.” Az öregedő költő eljátszott a halál gondolatával, s számba vette a képzeletbeli veszteségeket. Veszteség mindenekeltt a napos Balaton, tehát az autentikus létalap:

*Hogy is lesz az? Kél a nap,
a Balatont beragyogja,
meg a dombsort. Úgy, ahogy ma.
És én seholye leszek.*

(*Hogy is lesz az?*)

De a Balaton képzetéhez elválaszthatatlanul hozzátartozik a szép lány, aki ezúttal is meztelenül jelenik meg a költő fantáziájában, nappal és holdvilágon, miközben ő már nincs. Bár a vers önironikus csattanóval zárul (ott lesz neki a sírkövön egy köleányzó) érezzük a rejtett megrendültséget, az elmúlás melankóliáját.

⁷ Marconnay Tibor: Nadányi Zoltán: *Ezüstkert. Protestáns Szemle*, 1932. 209–210.

Noha a Balaton-versek formai szempontból nem tartalmaznak semmilyen extra értéket, nem velük szokták a formaművész Nadányit reprezentálni, szemléleti különösségük okán mégis megragadják az olvasó képzeletét. Mert mélyről fakadó líra ez, amelyben a szabálytalan helyzet, a diszharmónia egyfajta drámai aláfestésül szolgál a szerelmi együttléthez. „Ott vagyunk mi biztonságban, / csak ott egyedül, / ahol minden pillanatban / minden összedől.” (*Gyere, csónakázni*). De az elmúlást is magában hordozó, törékeny boldogság tükröződik a *Piros híd* c. költeményben is. (A piros híd a 17 éves kedves vörös trikós, hídba hajló alakja.)

*Köszönöm ezt a piros hidat!
Hogy vágyaim rémült csapatját
Erre a piros hídra híttad!*

Az esteli látogató nem lánynézőbe érkezik, mint tizenhárom versszak ismeretében gondolnánk, hanem megvárja „... míg besötétül / ég, föld, Balaton, / sötétben is még ott ülni, / sötét csónakon. (*Esteli látogatás*). Egyszóval Nadányi szerelmi történetei, hozzájuk értve a balatoni verseket, nem csupán anekdoták, hanem mítoszi áldozatok a női szépség, mint éltető princípium oltárán. „Mert innen ágazik el minden, mert nincs itt más igazi szépség, csakis ez a rajongás, amely kettős: az anya és a szerelem iránt való” – idézi a költő szavait már említett emlékezésben Füst Milán.

*Részlet
Budapest, hommage à Piranesi - Kodály körönd
rézkarc
24,5x49,5 cm
1995*

SOBOR ANTAL KEVÉSBÉ ISMERT REGÉNYEI

A Székesfehérváron élt és 2010 tavaszán elhunyt József Attila-díjas író, Sobor Antal a novellisztikában és a regény műfajában is maradandót alkotott. Kár, hogy a magyar irodalmi közvélemény viszonylag keveset tud róla. Arról az íróról, aki már a hatvanas évek elején korszakalkotó elbeszéléssel jelentkezett. *Az éjjel hazamentek a katonák* című műve nagy siker volt, igazi antológiadarab azóta is. Arról nem is beszélve, hogy rangos színművészek közreműködésével hamarosan rádiójáték lett belőle. Abban az időben, amikor pedig nem dűskáltunk ilyen tárgyú irodalmi alkotásokban. A fiatal Sobor ugyanis a Don-kanyarban szenvedő katonákról írt igen hitelesen és nagy drámai erővel. Korai novellája igazi remekmű, egy ígéretesen induló írói pálya első nagy értéke.

Aztán a vidéki tanári lét, a fővárosi forgatagtól való távolságtartás meg is hozta „eredményét”. Ugyan jeles kiadók adták ki műveit, ám igazi elismertségre sokáig nem számíthatott a székesfehérvári író. Ezzel persze nincs egyedül, hiszen az irodalmi élet folyamatai gyakran kiszámíthatatlanok, és bizony nem mindig működik a valóságos és igazságos értékrend. Elmondhatjuk ugyanakkor, hogy ő mindhalálig hú maradt az általa fontosnak tartott értékekhez. Ezek közé tartozik magyarsága, kereszténysége, esztétikai igényessége, alázata, szerénysége, derűje, embersége. Író, tanár és festő volt. Ez utóbbi tevékenységének megvoltak az ifjúkori előzményei, hiszen grafikáit hajdan közölte az *Élet és Irodalom* is, ám az igazi kibontakozásra utolsó pályaszakaszában került sor. A „vászonra vitt színeinek tisztaságát” L. Simon László is emlegette temetési búcsúszövegében. S valóban: itt is hangsúlyozhatjuk az életmű egységét, mert – bár autodidaktának tudhatta magát a képzőművészetben – hasonló eszmények bűvöletében írt és festett.

S ha már magyarságáról és hitéről szó esett, szögezzük le: mindezek a minőségek éltették azokat a regényeit, amelyek kevésbé ismertek, és főleg az író történelmi érdeklődéséről és érzékenységéről tanúskodnak. (Jelen írásban most nem szólok a talán legismertebb két regényről, a *Hosszú háborúról* és a *Perelj, Uram!*-ről.) S ez azért lehetett így, mert kisgyermekkorra óta vonzotta a magyarság története, annak dicső és kevésbé dicső számos mozzanata. Visszatérő témája a különböző korokban kitört háború, ám mindennek semmiféle köze nincs valamiféle militáris szellemiséghez. Ellenkezőleg: az emberi sorsok fölvilantásával, a szenvedő katonák helyzetének bemutatásával éppen a háborús örület ellen szól az írás és a humanizmus erejével. Ebben is következetes, hiszen *Az éjjel hazamentek a katonák* megírása óta mindvégig ez a szellemiség jellemezte. A török kori *Hosszú háború* és a XIX. századi *Perelj, Uram!* mellett többi műve a XX. század viharairól szól.

Ebbe a sorba tartozik 1970-es első regénye, *Az utolsó nap*. Magán viseli ez a mű a megszületés korának eszmei környezetét, és az is látható, hogy a pályanyitó, remek elbeszélés után a regényíró itt még keresi a hangját. Persze ez természetes egy fiatal szerző esetében. A címben megjelölt idő a szenvedések és kínok végének reményében fogant, és ezt igyekszik érzékeltetni írónk. A szó szoros értelmében vett felszabadulást, aminek persze tudjuk a propagandaszerű jelentését is.

A mű hangütése máris epikus tehetséget sejtet. A Goldschmidt fiúk rendelkeznek egy egyedül maradt vércse sorsa fölött, miután egymást falták föl az éhhalállal küzdő ragadozók. Egy érdekes észrevétel: „Az ellentábor azt állította, hogy a vércsék sohasem falták volna föl egymást, ha nem teremtik meg ehhez a kényszerítő körülményeket.” Élénk képzettársításra inspiráló mondat ez! Gondolhatunk természetesen a háborúban meghasonlott emberre, aki a béke idején még a jobbik arcát mutatta, ám az értelmetlen öldökléskor kivetkőzött önmagából. A fiúk ítélkezése pedig olyan, mint egy béketárgyalás. Aztán más írói erényekről tanúskodnak azok a részletek, amelyekben szép hangulatrögzítéseknek lehet tanúja az olvasó. Egy példa: „Az ég makulátlanul kék és ragyogó, ma elmaradnak róla az apró gombostüfejek, a bombavető. Pompás reggel, a nagy bérház fürdik a fényben, ragyog a két lépcsőház, ragyognak mindenütt a rézkilincsek.”

Ebben a regényben középpontban áll az emlékezés, miként azt láthattuk *Az éjjel hazamentek a katonák* című novellában is. Itt például az Oroszországba masírozó katonák emléke idéződik föl egy mise emlékével együtt. A „boldog békeidők” már-már idilli hangulatát idézi meg Sobor, a vasárnap reggel meghittségevel. Azt is megmutatja, hogy ezekkel az emlékezetes, múltbéli pillanatokkal szemben a gyermek és az ifjú sorsát, szellemiségét

hogyan módosítják a háborús szörnyűségek. Azt is láthatjuk, hogy a megpróbáltatások ugyanakkor nemesítetik az embert, legalábbis azt, akiben megvannak az ehhez szükséges csírák. Az egyik szereplő, egy fiú például – persze jórészt dachból – azért nem megy el a templomba, mert így vállal szolidaritást egy zsidó fiúval. „Elegendő, ha Isten tudja, miért nem mentem el. Ő pedig tudja, és biztos vagyok benne, helyesli a döntésemet” – vallja.

Az ilyen és hasonló mozzanatokat igen finoman, érett technikával mutatja meg Sobor Antal. Elbeszélésének módja, nyelve és stílusa olyan elődök és kortársak hatását mutatja, mint pl. Németh László, aki az író tán legmeghatározóbb olvasmányélménye volt. (Tőle tudom, hogy a remekműveket, az *Iszonyt* és a *Gyászt* sokszor újraolvasta, és mindig új összefüggéseket és esztétikai értékeket fedezett föl bennük.) Hozzátehetjük, hogy ugyanakkor a Németh számára is alapvető élményt jelentő prousti tudatregény vonásait is fölfedezhetjük Sobornál. Gondoljunk csak az emlékezés sajátos technikájára, az időprobléma ábrázolására vagy éppen a síkváltásokra. Idesorolhatjuk ennek a regénynek azon mozzanatait, amelyekben földézi Gabi alakját, a szerelem első élményeit. Ehhez a lányhoz fűződik egyébként a nagy csalódás, hiszen beállt a németekhez.

Az *utolsó nap* érdemei közé sorolhatjuk, hogy apránként megmutatja a háború kevésbé közismert összetevőit, azokat a tényeket, amelyek egy regényben pontosabban leírhatók, mint a történettudományban. Természetesen arra is gondolhatunk, hogy a fikció lehetőséget teremt az emberi sors mélységeinek ábrázolására, arra, hogy meg-lássuk: az egyén hogyan élte át a történéseket. Az a tény, hogy mindez egy fiú szemszögéből látszik, különösen izgalmassá teszi az írói eljárást. Gyorsan megjelenik a halál réme is: az első bombatámadáskor az egyik barát szülei áldozatok lesznek.

Mindezek a dolgok egyértelműen a fölismerhető városban, a Sobor Antal számára legfontosabb helyen, Székesfehérváron történnek meg. Például láttatja a számos bombatámadást átélt vasútállomást és környékét. Szó esik a csodatevő kispapról, a legendás Kaszap Istvánról, s a hozzá kötődő Prohászka-templomról is. Természetesen – a regény természetéből következően – hiányzik a konkrét megnevezés, és ezzel is érzékelteti az író, hogy bárhol, Magyarországon megtörténhettek ezek az események. Fikció és realitás példás egységben van jelen ebben a műben, és ezek mellett fontos az önéletrajzi fogantatás is. Eképpen idézi föl a nagyanya alakját: „Nézem a fekete kendő keretében a kalácsfehér arcát, hallgatom a hangját. Szép beszédű asszony, szavában a Mezőföld muzsikál, a falu, ahonnan eljöttek – előbb apámék, aztán ők. Látom, ahogy szép ritmusban váltja egymást a kukoricaföldek mélyzöldje a gabona sárga, piros-barna tábláival a szelíden hajló, egymást ölelő és eleresztő dombok oldalain. Tág mezők, ligetek, kerek erdő, magas homokpart tetején akác, bodzadzsungel a lábánál, falában partifecskék apró odúi.” Ebben a szépséges, lírai elemekben is bővelkedő részletben megkapó, ahogy a nagyanya alakja és a szülőföldi táj egymásba ölelkezik.

Aztán elérkezik a háború vége. Sobor Antal azt érzékelteti, hogy az óvóhelyekről följövő emberek valóban felszabadulásnak érzik a béke eljövételét. Azt is hozzá kell tennünk, hogy a mű megírása idején az írónak persze kellett bizonyos engedményeket tenni. Az oroszok rémtetteiről például alig eshet szó, csak így, évtizedekkel később azt sajnálhatja az olvasó, hogy így a teljesen valós történelemábrázolás bizony akkor még váratott magára. Ugyanakkor érdeme Sobor Antalnak, hogy pl. 1945 húsvéti körmenetének leírása árnyalja a végkifejletet, a Boldogasszony, anyánk megidézése kétségkívül szép megoldás.

Sobor Antal regénye azt sugallja, hogy a múltról számot kell adnunk, s óva int attól, hogy azt végképp el kellene törölni...

*

Ezt a regényt követték még háborús témájú művek, ám most essék szó inkább egy 1988-as regényről, az *Én, Virág Annáról!* Látható, hogy a régmúlt (a törökör, 1848–49, a két világháború) földolgozása után egyre inkább a jelen felé közeledik az írói pálya akkori mozgása. Persze van itt is múlt, hiszen a történet mintegy hat évtizedet ölel föl, s ezzel egyben teret engedve a közben végbement társadalmi változások rögzítésének.

Az egyes szám első személyű elbeszélés ugyanakkor csak a legfontosabb történésekre összpontosít, az epikus tömörítés példájaként. Árva kislányból lesz tanítónő a regény címszereplője, ám ennek a folyamatnak a leírása is inkább vázlatos, mintsem részletező. Sorsát a huszadik századi történelem is alapvetően befolyásolja, miközben a mezítlás tanító kisasszony éli életét. Mellesleg újdonság az is a Sobor-életműben ekkor, hogy először egy nő

sorsát mutatja be, benne többek között a Virág Anna rangján felüli első szerelmi házassággal, a boldogság szép pillanataival. Ahogy a fülszöveg szerzője látja: „Ízig-vérig regény: szerelem, siker, öröm és szenvedés árad minden sorából, egész balladisztikus hangvételéből.” Erre a megállapításra rímelenek az ilyen részletek: „És kifehéredik az udvar, a távoli jegenyék sora magas homokparttal. És fehér a kezem a szék karfáján, és – nicsak! – fekete ruhám is fehérbe vált, és ott állok, vég nélkül várok a pusztai utak találkozásában...”

A regény személyes hangja alkalmat ad arra, hogy a létezés mélységei megmutatkozzanak. A tények egymás mellé rendelésével, a már-már dokumentatív eszközök latba vetésével éri el az író ezt a hatást. Aztán a második világháború utáni helyzetben újra olvashatunk idillről, bár Anna férje sérülten tér haza a frontról. A személyes történet összhangban van a történelmi helyzettel, az egyedi az általánossal. A személyes sorshoz tartozik, hogy hosszú várakozás után megjelenik Miklós kötete. Anna ebben is hű társa a férjének, minden lépését támogatja.

Aztán újabb nehéz idők várnak rájuk, hiszen szó sincs valódi felszabadulásról, sokkal inkább az új diktatúra kialakulásáról. Főként az asszony ábrázolásából látszik, hogy az új helyzetben is milyen fontos emberi érték az önfeláldozás és az irgalom. S a külvilág egyre komorabbá válásakor következik be a személyes tragédia: a férj halála. Egy lírai elemekben gazdag részlet ezekből a pillanatokból: „Éreztem szapora lélegzését, forró leheletét egyik, majd másik mellemen, aztán a kettő között, ahova arcát fúrta. Én is átöleltem, és akkor mindjárt megéreztem könnyét, hiába akarta elrejtteni előlem a sírását. Simogattam a haját, magamhoz szorítottam a fejét. Sójajtott nagyot, vagy lélegzetet vett, aztán nyomban kitört belőle a zokogás. Meg sem tudtam szólalni, elszorult a torkom. Vele zokogtam volna, ezt pedig nem akartam semmiképpen már. Csak simogattam némán. Vártam, hogy megnyugodjék szépen. Magam sem tudom, hogy mikor kezdtem el a ringatást. De egy idő után azt vettem észre, hogy ringatom a karomban. Úgy ringattam, mint egy gyermeket.” (Nem tudom kihagyni, hogy jóval később, nemrégén maga az író súlyos betegsége és halála idején Márta asszony hasonló emberséggel és szeretettel vette körül férjét.)

Aztán később Virág Anna rátalál Andrásra, korábbi szerelmére, aki a második férje lesz. A korábbi asztalosinas ekkoriban politikai nevelőtiszt, ám a karrier ezúttal is megtörik. Sobor remekül érzékelteti a Rákosi-korszak embertelenségét, önkényuralmát. Törvényszerű lesz, hogy Anna is elveszíti állását, s az iskola után egy téglagyárba kerül. Így érkezünk el 1956-hoz is. Az igazsághoz tartozik, hogy a mű megírásakor még élt számos tabu, így természetes, hogy a forradalom és szabadságharc ábrázolása csak érintőleges. A lehetséges keretek között azonban írónk elment a határokig.

Az egész mű vonalán végighúzódik egyfajta balladisztikus hangvétel: a főhősnő nevével kezdve, a tragikus és idillikus elemek keveredésén át a végkifejletig. Ugyanakkor a családregények sorához tartozik az *Én, Virág Anna*, hiszen Sobor Antal igen alaposan leírja Anna hozzátartozóinak sorsát is. A huszadik század kusza magyar valóságában próbálják megállni helyüket, és lehetőleg az értelmes cselekvést keresik. Győznek és elbuknak, néha menekülnek. Miként nemzetük egésze is.

U.i.: Sok évvel ezelőtt egy baráti társaságban a kiváló drámatudós, Bécsy Tamás arra biztatta Sobor Antalt, hogy írja meg a kor társadalmi regényét. A fentiek igazolják, hogy erre megvolt a lehetősége és a tehetsége. Ez a mű azonban nem született meg. Igaz, hogy később újabb műfaj kincseivel ajándékozott meg bennünket az író, hiszen naplójegyzetei korunk fontos lenyomatainak számítanak. A lezárult életmű így lett mégis teljes.

Csontos János

KÖNYVORSZÁG

Kiss Péter Ernőnek

A könyv, a könyv, a könyv: két foszló fedél között a világmindenség,
téblábolás, tapasztalat, álom, ébrenlét, meg nem élt talmi emlék,
a papír szaga, melyben ott a nedves prés, a szálló, könnyű pernye,
az elszalasztott szenvedély, a teóriák labirintusveszedelme,
a polcok sora, hol lángoló kamasz vadászik kincsre, üdvre és gyönyörre,
a vízcseppként futó pillanat, melyet a szó fagyasztott jéggé mindörökre,
beszéddek, hosszú, dagályos tirádák, s riposztok, villámlón szellemesek,
paródiák, karcolt, drága görbe tükrök; varázslat, miért dúlt agyunk eseng,
szennyoldalok, melyeknek szűz haván a tisztaság ül fázós menyegzőt,
illúziók, midőn nem riherongynak csepülte senki az egyszeri szent nőt,
rímek, metrumok, súlyos, cifra strófák: vigasz mind-mind a vigasztalanságban,
élettan, hogy élj; hittan, hogy túlélj; s hogy odáig élhess, hűs, szűkszavú számtan,
munkakönyv, hogy dolgozz; betétkönyv, hogy költhess; s halottas könyv is, ha már a
siralomvölgyi honban olyan szívós, élnivágyó a gyarló elmulás bürokráciája,
poének könyve, könnyek könyve, nagykönyve voltaknek és jeleneknek,
unikumok és plágiumok, halovány parafrázisai ama Egyetlen-Egynek,
az írásban csalárdul rabul ejtett szabad szárnyalók magukra döbbenése,
a bájitalok íze, csókok zamatja, körmönfont krimik ítélő kése,
robinzonok, winettouk, zrinyik és dobók, mítosztolvajló herripotterek,
tolsztoji sztyeppe, puszták népe, fenyérek, prérók, vad csillagterek,
a másolt, büszke virtualitás, hol kommentelhető az egy-teremtés,
a világmodell, mely az űrt kitölti s nem támad kínzó hiány, sem rés,
a könyvformájú gép, a csúf csalás, kicsenvén a szakrálisból a köznapi szentet,
a digitális ronccstelep, hol annyi álmunk szennyezőelem, s már nem üzenhet
annyt sem, mint gögösen analfabéta korokban máglyák lángja, füstje, hamva,
a könyvország polgáraként a betűben légyen ezért a szíved bizodalma,
a katalógus, miben mint szócikktételt, gondosan réges rég kicéduláztak,
de nem számít egyéb, csak ami kitűnt egyszer, fikció csupán a boldog átlag –
a könyv, a könyv, a könyv: summája múltnak, fárosza jövőnek, tükre mának.

Zalaegerszeg, 2011

Budapest, hommage à Piranesi - Nyugati pályaudvar
rézkarc
24,5x49,5 cm
2006

KÉT BALATONI KÖNYV

Podmaniczky Szilárd: Balatoni világok

Tízmillió magyar szemefénye, számtalan örömről és számos gondunk forrása: a Balaton. Ez a 70 és egynéhány kilométer hosszú, 4-12 kilométer széles óriás jó másfél évszázada követel helyet magának az ország történetében, gazdagításában, szórakoztatásában, pénzének elnyelésében és szaporításában.

Éppen százöt évvel ezelőtt látott napvilágot az *Utazás a Balaton körül* című, méltán híres mű (regény, útirajz, honismereti tanúságtétel?), amelyben Eötvös Károly összefoglalta mindazt, amit a Balatonról a XIX. század legvégén tudni lehetett, tudni érdemes volt, és azt a jövőt, amit a kortársak a Balatonnak a XX. században szántak. Most Podmaniczky Szilárd (1963) vállalkozik a legújabb Balaton-könyv megírására. A szigorú ítéletű (és Eötvös Károly művét ismerő) olvasó talán joggal mondhatja: egyetlen ponton találkozik a két könyv: a Balaton nevében. Ami a tavon, a tó körül történik, amit róla a megszólalók mondanak, vagy gondolnak, tökéletesen más, mint amit százöt évvel ezelőtt elgondolt és megfogalmazott. Vagy mégsem...? Mindkét szándék összegezni akar, emléket őrizni és értéket menteni? Csak éppen egyikük emlékezete sem terjed száz esztendőnél tovább? Eötvös Károly a napóleoni háborúktól az első gőzmozdonyig vezet emlékeit a tó körül, Podmaniczky pedig az 1920-as évektől napjainkig. Ez a majd' évszázadnyi idő sem szegényebb eseményekben, reményekben vagy kudarcokban, erről az olvasó maga készíthet számvetést és összegezést.

Podmaniczky Szilárd nem tesz mást, mint megkeres (valójában: megtalál!) hét embert és beszélni hagyja őket. Hét köznapi embert, akiknek az élete összeforrott a Balaton évtizedeivel, akik végignézték, alakították és megidősödve elbeszéltek, amit a tóról és világról tudnak. A halászmester, a hajóskapitány, a borász, a tanárnő, a tűzoltóparancsnok, a mezőgazdasági gépész és „egy vitorlázó” beszélget az íróval. Hét különböző szakma, látószög, amelyek csak esetlegesen érintik egymást, szó sincs harmonikus kapcsolódásról, vagy hogy a beszélgetések a Balaton „egészét” adnák össze. De mind a hét elbeszélő szavaiból a tó szeretete csendül ki, a megőrizve gazdagítás szándéka érződik szavaikban.

A történelem többször erőszakosan szól bele a Balaton sorsába is, erről lezuhant repülőgépek, kiselejtezett hajók, riasztó emlékművek tanúskodnak, de rosszul megválasztott hal- és szőlőfajták is. Közülük sok lassan a múlt ködébe vész, de ki tudja, az új kezdeményezések mindenkor sikeresek lesznek-e, és a hajhászott siker nem válik-e idővel kárára a tónak, a környékbeli lakosoknak. A halász, a hajós a víz egészét barangolja be, az elbeszélők bizonyítják, sok fortéllyal művelendő szakma mind a kettő, nem is veszély nélkül való. Ember és hajó okos és értő együttműködése nélkül kockázatos vízre szállni az amúgy szépséges és szeszélyes Balatonon. Az olvasó ámulva hallgatja a halak fajtáit, természetét és szokásait, a nagy halfogások emlékezetes szereplőit, de emlékezetben tartani alig tudja a hajók neveit, alakját, útvonalát, leminősítését és feltámadását is.

A tűzoltóparancsnok inkább a Balaton-part embereiről beszél: erősekről és gyengékről, ravaszokról és rászédhetőkről. Állatokról beszél: a tópart hajdan nagy számban fürdőző és hempergő bivalyairól. A parton és a jégen űzött sportokról vagy inkább – akkoriban még – szórakozásokról: a fakutyázásról, a jégvitorlázásról, a kedélyes csónakázásról. És a kockázatos átkelésekről a befagyott Balatonon, szerencsés megmenekülésekről és tragédiákról. A Balaton kiszámíthatatlan szeszélyeiről, sajátos vízjárásáról és hullámveréséről, amely sokban különbözik a tenger természetétől, de amely szépségével és százféle arcával évszázadok óta minden erre járó lenyűgöz. Évszázadok óta, hiszen már a rómaiak építettek várost Keszthely-Fenekpuszta környékén, a török időkben végvárak sora magasodott a déli és az északi parton (délen mára alig maradt belőlük néhány rom). Sőt, több régészeti jelzés mutat olyan állapotra is, amikor a tó vízszintje tizenkét méterrel volt magasabb a mainál, Tihany, Szigliget, Fonyód, a Badacsony vagy a Boglári-hegy pedig szigetként fürdött a mainál kétszer nagyobb Balatonban.

A balatoni világok történeteinek nagyobb része a tó déli településein játszódik (Boglár, Siófok, Fonyód, Földvár környékén), Eötvös Károly annak idején elsősorban az északi part látnivalóit járta végig útítársaival. Boglár látványos fejlődéséről több emlékező is ejt szót. A második világháború éveiben mind a lengyel iskola, mind a

franciahadifogoly-tábor Boglárán működött, mindkettő szerepet játszott hazája történetében és a magyar történetében is.

De a XX. század első évtizedeiben épültek ki mai formájukban a vasútállomások, a mólók és a hajóállomások, a szállodák, a panziósorok és az üdülők, a kiskocsmák, a kaszinók, amelyek – főként kezdetben – egyúttal a társadalmi rétegződés (és gyakran elkülönülés) szinterei voltak.

A borkultúra jószerével egyidős a Balatonnal. A településeket kezdetől kiegészítették a pincék, amelyek hol kőből rakott, az idővel dacoló alkotások voltak, hol szezonális, romló vityillók. A pincék és préházak némelyike századok óta jelzi hajdani gazdáik szándékát, hogy ízlésüknek megfelelő szőlőt-bort termesszenek, és kellemes helyszíneket alakítsanak ki maguk és társaságuk örömeire. A bogláriak Révfülöpre jártak borért, a „fülöpiek” Boglárra vásárolni, akár egyetlen nagy falu lakói, akiket csak a kicsit hosszúra nyúló vízen járás választott el egymástól. A pincék legtöbbször mára romlásnak indult, a falvak pedig – a modernebb technika ellenére – mintha messzebb kerültek volna egymástól. Az egygazdás, apró szőlőbirtokokból ipari méretű kombinátok lettek, ehhez mért berendezéssel és – nem szőlészi, hanem vállalkozói értelemben vett – tőkével. A mezőgazdasági gépészet önálló, elismert tudományág és nélkülözhetetlen tevékenység lett, művelője évtizedeken át sokat próbált szakember. Olyan balatoni polgár, akinek nemcsak a nap, a széljárás és a talaj sajátosságait kell számításba vennie, hanem olasz, spanyol, francia és ki tudja, még hány égtáj bortermelésének versenyét kell kivédeni, kihasználni és tudomásul venni.

Mindezek a szempontok (hajózás, borászat, idegenforgalom) csak szerény részét képezik mindannak, ami a Balaton fogalmába beletartozik. Kétségtelenül jelentős részét, amely napról napra alakul maga is, és alakítja az itt élő emberek életét és munkáját, a települések jelenét és jövőjét, infrastruktúráját és vonzerejét. Mindez egyúttal egyre hasonlóbba teszi a balatoni településeket és tájakat, és – talán – mégis ez az, ami megőrzi és megteremti az egyes vidékek sajátos arculatát.

Amit írástudóink a Balatonról elmondandónak éreztek az elmúlt években-évtizedekben, gyakran az aggodalom szava volt, a féltés gesztusa, a visszafordíthatatlan változás tünetei (de hát melyik változás nem visszafordíthatatlan?!). Inkább a szociografikus számvetés igénye szólalt meg bennük, most, Podmaniczky Szilárd szöveggyűjteményében nemigen érződik sem az összefoglalás igénye, sem valamely jövőkép felvázolása. Elbeszéléseink legtöbbször mintha félig elmondott anekdota, vagy jelentéktelenre halványult emlékezés volna. A kötődés és az aggodás mintha napjainkban kisebb volna a tőért, a könyv olvastán alig érezzük, hogy – amint a bevezetésben leíródott – Magyarország ékkövéből, szeme fényéről ejtenek szót a megszólalók!

B. Horváth István: Versek a Balaton partjáról

Van barátom, aki tűzoltó és amellet költő, egy másik, aki autóbusszvezető és amellet költő, de van könyvtáros és vízmérnök – természetesen ők is költők. Most, íme, kezemben tartom B. Horváth István verskötetét, ő magát portásnak vallja. Mindebből sejteni kezdem, a költőség másképpen értelmezendő munkakör, mint a többi. Költő akármilyen foglalkozású ember lehet. Csak költőnek kell lenni hozzá...

De vajon mi kell ahhoz, hogy valaki – például B. Horváth István – költő legyen? Valami nagy szabadság és valami nagy kiszolgáltatottság – e kettő együtt teszi a költői látást. Hogy merjen mindenről azonnal véleményt mondani, ami csak megérinti. Hogy a világ, a közelebbi és a távolabbi környezet megérintse, sőt bele is döfjön, hogy a költő képes legyen felkiáltani a fájdalomtól és az örömtől. Hogy képes legyen az egyes keszkeszja jelenségekben élő vagy mögöttük lapuló törvényeket meglátni, és kimondani ezeket a törvényeket.

Igen, ez az egyik, ami költővé tesz: az érzékeny igazmondás. De ettől még próféta, bíró, szociológus is lehet az ember, az ő foglalkozásukhoz is szükséges a gyors reagálás, az igazság felismerése. A költő a szavaival szabja formára az igazságot, vagy annak az aznapra eső töredékét. Az anyanyelv az ember leghitelesebb közvetítő eszköze, és a legszükségesebb is, anyanyelv nélkül nincs költészet, nincs költő. Anyanyelvünk napjainkban erősen átalakulóban van, romlik és feldúsul egyszerre, elfelejt és befogad egyszerre, leráz magáról avultnak vélt szabályokat, és helyettük teremt másokat. Vagy megpróbál szabályok nélkül élni, működni. De lehet-e a nyelvi-nyelvtani szabályokat megkritikva beszélni, választ-verseket mondani a világról? Néha úgy látszik: lehet.

B. Horváth István Bajáról került a Balaton mellé. Portásnak? Költőnek! A nagy víz – legyen Duna vagy Balaton – mintha serkentené a test és a lélek költői vénáját, szemlélődésre int, indulatokat gerjeszt, játékra csábít. B. Horváth István – a versek erről vallanak – a hosszú szemlélődések és a gyors reakciók embere. Költője. Komolyan veszi a költőséget, persze, másképpen nem is lehet. „Nem a szavak mögött. / Belőlük (v)érzek elő!” – sokat elárul ez a két sor: a mélyből tör ki, nehezen, az érzés, a forma pedig szinte játékos, ellentét-párhuzam bujkál benne, jól kiolvashatóan. Vagy a másik: „Átmos a szabadság / és én rabja vagyok!”

Ad egy *Riportverset* az elején, akár program is lehetne, vagy ön maga összefoglalása. Az is, nem is. Képes (mer!) leírni ilyesmit: „Az igazság többrétegű. / Hazugság az egyik fele. / Másik része érthetetlen. / Nem sokat törődök vele...” Dehogynem, az egész kötet az igazság színéről és visszajáról szól.

Van, ahol szépen megtartja a formát, van, ahol bátran eldobja. Könnyen rímel, látványosan, maga kedvére, az olvasó meghökkentésére – néha mondható öncélnak is. (Vagy csak, hogy mosolyogjunk a nyelvi ötleten!)

B. Horváth István kora gyermeke, mi más is lehetne. Érzékeli a nyelv napi változását, romlását, rövidülését, új szókincsét. Bátran állítja strófába, rímbe a markec, a hölgyemény, a dufla, placc, élv társ, nyikhaj, csapág, üvegseb hangsort – a köznép, a köznapi szavai, fordulatai ezek. De ha ezek keltik fel indulatát, érzelmeit, miért cserélné fentebb stíltre, miért szalonképesebbre ezeket a nyelvi alakokat? Miközben ilyen érlelt és nyilván százszor végiggondolt strófát ír – még talán a portáságnál is jobban szeretett szakmájáról – a költészetről: „Akiben vers él, vélemény, / az maga is költemény, / így éli túl kemény / hordák ítéletét”. És még egy idézet, ugyanerről, másról, mindenről: „Szavaid vázán feszülnek az elvek, / mentik a merülő anyanyelvet, / zúdul idegenszó áradat / magad véded, ha véded váradat!”

Barátai a délvidéki Sziveri János, akit versfüzérben sirat el, Szervác József, Utassy, magyar üvegfestő, erdélyi tanár, vér szerinti és fogadott unokái, mindenki, aki szóra bírja a költőt. A harmónia átélése és a harmónia elvesztése egyaránt felkiált-felsír benne. A táj megszólal számára, ő pedig megszólal a táj láttán, a táj számára Közép-Európa, nem távolban vagy egzotikumban vár ihletre. A törvényt, az élményt, a versnek valót maga körül látja, a kézzel markolható (vagy éppen simogatható) közelségben. Társait klasszikus formájú verssel tiszteli meg (időnként), ilyeneket állapít meg: „önmagad valósága zaklat, / ez nem forma még, csak alakzat”. A formánál mintha valóban többre tartaná a tartalmat, a törvényt vagy a vádbeszédet. De azért a forma (az alakzat) szépségében is képes elgyönyörködni, és olvasóit megajándékozta vele. Hömpölygő huszonnyolc hexametert ír Balatonfüredhez, egészen klasszikus, egészen modern, dehogyzárja ki egyik a másikat.

A sokféleség van B. Horváth István kötetében, sokféle hang, sokféle nyelvi réteg, a rész és az egész szenvedélyes keresése és szóba foglalása. Nagyrészt hitelesen, olyan érvénnyel, amin kár volna változtatni. Némiképp rendhagyó költő, talán éppen azért, mert természetesen mozog köznapi világában, és hasonlóképpen költői országában, a kettőt egyszerre hordozza magával, vállain. De a kettős teher mintha inkább fölemelné és lebegtetné, mintsem hogy lehúzza.

Egy emlékezetes gondolat a bőséges választékból: „Dobd el az emléket, / lépj a napok ormán, / élj mindig egyképpen, / de sose egyformán”.

*Podmaniczky Szilárd: Balatoni világok. H. n. 2010, Podmaniczky Művészeti Alapítvány
B. Horváth István: Versek a Balaton-partjáról. Bp. 2011, Hungarovox Kiadó*

„MEGÉRTHETED, HA MEGÉRTÉL RÁ...”

Marafkó László: *Egyszervoltak*

Az egyén történetei reflexiók a történelemre, arra a színpadra, amelyen megvalósította önmagát. Marafkó László *Egyszervoltak* című kötete már a címében is egyértelművé teszi, novellái olyan múltbeli, időben zajló eseményeket elevenítenek fel, amelyek „megismételhetetlenek”, egyszeriek, mégis egyetemes tartalmakat hordoznak, azaz megörökítésre érdemesek. Ezek a történetek a személyes, a kollektív vagy a mitikus emlékezethez kötődnek, vagy a kombinációjukban jönnek létre. Marafkó László is eszerint szerkeszt, csoportosít, rendezzi a szövegeit három ciklusba, megrajzolva mindazt, amit a történelem értelmezési síkjairól gondol.

Elsőként a személyes történelmet faggatja. Az *Angyal az utcasarkon* tizenhárom novellájának mindegyikében sorsok formálódnak. Többnyire egyetlen képbe sűrít egy egész emberi életet. Gyakran él az apa–fiú (múlt–jövő) konfliktusából eredeztethető sors ábrázolásával. Nagyszerű példája ennek a kötetnyitó *Hangok, szögek*, amelyben az apa nem engedi, hogy fiát hegedülni tanítsa a tanára, hiszen ott van a családi tambura, azon játsszon, ha zenélni akar. Valószínűleg ugyanez az áthagyományozás készíteti arra, hogy felnőttként – miközben „dallamok [...] röpdösnek körülötte” (8.) – egy szegkovács műhelyhez köti munkája. Apjával ekkor már ritkán, csak környezetét rendbe tenni találkozik. Viszonyuk hűvös. Búcsúzásuk múltat, jelent, jövőt összekötőn zárul: „Aztán majd ne felejts el!”, pedig „[h]a akarná, sem feledhetné” (8.).

Az apai örökség egy bőrrönd képében jelenik meg a *Vesztég* című novellában. Ezt viszi magával és ezzel tér vissza a maga választotta útjáról az „elfajzott” fiú. A szakítás itt már éles különbséget eredményez, ugyanakkor nem előzmény nélküli, az apát egy országhatár választja el az anyjától, a fiát viszont tőle a diplomájából adódó gondolkodásbeli különbség. Így a bőrrönd sem tartható meg. „[L]omtalanításkor nem a lom, a lényeg tűnik el. Elvész a múlt, hogy egy guberálónál jövővé váljék.” (20.) A *Sírásban* az ’56-os hírek és a Pestről hazafelé tartó legény miatt aggódó apa kisírt szeme teremt párhuzamot azzal, amikor felesége agóniájának előadása során „kívülről látható színvallásra” (25.), fia sírására vár, arra, hogy „tudsz-e még, mersz-e még könnyezni az ő színe előtt” (26.). A különbség itt már az érzelemnyilvánítás síkján teremődik meg.

A *Mozgóképfényképleírásában* azt a pillanatot idézi fel, amikor egy vasárnapi közös séta során az „öregnek” illene bemutatni a „lányt”. A távolság ekkor már az egymásról semmit sem tudásban is megnyilvánul. A *Völgymentben* séta az emlékek között, melyben az írói lét válik a forradalom vonatkozásában az utód számára nem kívánatos foglalkozássá. Ennek az értelmiségi létnek a közelmúltjába avat a következő, *Már alszának* című novella, amelyben megmagyarázhatatlan módon száll szembe a számítógép a felelevenítéssel. A menthetetlen szöveg gerjesztette folyamatok közé az emlékek mozaikjai szövődnek, míg a felidézés folyamatában be nem következnek az átírás gesztusa, a megváltozott körülményekhez való verbális igazodás. Az *Angyal az utcasarkon* egy külföldi kiküldetés során tapasztalt látomást kapcsol össze a testvér elvesztésével. A nőalak búcsúintésében a fivér mozdulata, szemében az anya tekintete elevenedik meg. A fejezetzáró *Álomi tájban* a szülők, a báty lezárt életére gondol a lezáratlan sajátja felől, mintha a lelkiismeretével próbálna elszámolni: „elodázhatatlan, mondták, mondtam, az volt, amennyiben a végzet mindig véletlenekbe és önzésbe öltözik” (53.).

A személyes történelem mozgásterén belül hasonlóan erős vonalat képeznek az apa–fiú különböződések taglása során már említett – 1956-ból, valamint a szocializmus érájából származtatott – emléktöredékek. A piramis titkában a lakótelep közelében álló, a háború alatti oltáshoz használt vízgyűjtő (negatív piramis) válik a gyermekkor emlékművévé a lány miatt vízébe beledobott kavics és az ’56-os tárgyak elmerítése által. Ezt a töltényből nyert löporban, ruszki tankban, első vonzalomban tárgyiasult múltat hozza közelebb a *Sírás*, amikor a hazafelé tartó báty kapcsán felidézett fővárosi viszonyokról, a Szabad Európa rádió tudósításáról beszél. A háború természetrajza mélyebb összefüggéseibe enged betekintést a *Völgymentben*, ahol a vietnami haditudósítói élmények és az ’56-os történések között teremt áthallást. Marafkó László ebben a novellában erőteljesebben érvényesíti azt a kötetre jellemző szabad asszociációs írástechnikát, rá jellemző holisztikus szemlélet- és látásmódot, amely nem időbeli, hanem logikai sorrendbe, kapcsolatba hozza az egyes elemeket. Elsősorban történeti relációkkal és nem

folymatokkal dolgozik. Egy korszak szubjektív lényegére tapint, azt világítja meg. Legmarkánsabban A történetben rajzolódik ki a szocializmusbeli érvényesülés feltétele. Bizonyos pozíciók betöltésére csak a párttagság tesz hivatottá, nem a diploma. Aki nem idomul, az a kétkezi munkások sorsában osztozik. „Élni: mint az áldozati bárány. Minden pillanatban védtelen teljességgel. Az ellenében és nélküle történet is magáénak tekintve. A történet alatt a történet. S még alatta a történet. Benne minden megnyíló pillanatban. Ennek odaadni magát.” (51.)

Megrázó, felkavaró és egyben gondolkodásra készítő, ahogyan Marafkó László beavat. A kötet második, 1950-es években játszódó novellájában, a *Porszünet*ben egy gyermek épületbontásban való segítségnyújtásával kerül közel ahhoz a fiatal férfihez, aki az így szerzett téglákból készül felépíteni vidéki házát. A munka befejeztével a felnőtt – úgy tesz, akár a gazda a szívének kedves, de eladott disznója rugdalása során – az elidegenítés gesztusát gyakorolja a fiún, amikor elkergeti. Háláját mégis lerója: a letakarított placcon hátrahagyja alumíniumlábosát, s alatta a fiúnak szánt fizetséget. Bennünk meg azt a katarzist, amelyet két sors kereszteződésében a szemünk láttára formálódó két jellem vált ki.

Az egyes szövegekben szintén hangsúlyosan van jelen a szerelem különböző stációja. Az említettekén túl a *Déli árnyék* lírai képek sorával eleveníti fel az első Balaton-parti udvarlást, a *Banális*ban pedig egy újbóli találkozás mentén idéződik fel a kollégiumi hűségeskü, s a mindent felülíró kötelesség, a hagyományak eleget tevésben rejlő sorsrontás. A dolgokat átszövő idő mint a mulandóságnak, az ember veszteségeinek teret adóként válik meghatározóvá és meghatározhatóvá. Mindegyik prózában több történet rejtezik, ugyanakkor valamennyi ugyanazt az életet járja körül, ugyanannak az életnek az epizódjait rajzolja meg.

A második ciklus tizennégy novellájában a személyesen megélttel szemben a megismert történelem tárul elénk, azaz Marafkó László a kollektív nemzeti emlékezetből merít, ahhoz köthető motívumokkal dolgozik. Az egyes írások kronologikus sort alkotnak. Kimondatlanul is tudjuk, a Kárpát-medence mikor melyik közelmúltbeli korszakába vezet. Két család II. világháború előtti, alatti és utáni élete szövídik össze a ciklusnyitó *Vándortörténet*ben. A „történelem vihara” által előidézett egymásra utaltságok különös játékát tárja fel. Egy zsidó Felső-Vág menti malomtulajdonos és egy hozzá elszegődő magyar férfi sorsának párhuzamain (házasság, gyermek) és különbségein (alkalmazó–alkalmazott, disszidálás–kitelepítés) keresztül pillanthatunk be Közép-Európa tragikus időszakába és következményébe: mind az itt élő népek, mind az ez utáni generációk közötti eltávolodásba. Az *Alkony, oszlop, könnyben* Erdélybe vezet az út, oda, ahol az országhatár oda-vissza vándorolt a helyben maradó fölött, akinek minden változás, csapás ellenére egy az identitása, erős a nemzetudata, ahol a legjobb falatokkal, szállással fogadják azt az átutazót, aki Magyarhonból érkezett.

Szintén a II. világháború utóhatását faggatja a cikluscímű *Esendők* című novella. A berlini fal lebontásának időszakában járunk. Egy ápolásra szorult idős asszony révén, akinek a férje odaveszett a fronton, elevenedik meg az egymásra rakódó, felidézésre, megértésre váró múlt, ahol „a dokumentumok olyanok, mint a többretegű festés, egymás alatt újabb ábrák az időben, a történészek még hitelesebbnek mondott adatai” (66.) – s eredőjükben ott állnak az ezeket termelő-teremtő, ezek által formálódó, fél évszázadnyi tapasztalattal terhelt személyiségek. A szocialista időszakot ábrázolja közvettebb módon a *Hova tűnt a csatatér?*, amelyben a tartalékos katonai felszerelés rendszerváltás utáni leadása szolgáltat alapot a korszak gondolkodásának jellemzéséhez. Ezt a képet árnyalja tovább a *Miért bomlott fel a Varsói Szerződés?* című novellában felidézett tartalékos tiszti vizsga. Az arcvonal definíciójának sajátos megfogalmazásában kap erős kontrasztot a hivatalos szemlélet abszurditása, amely a szocialista hadsereg magasabbrendűségét hirdette.

A *Tükörjáték* '56-ba vezet. Ávóstörténet – áthallásokkal. Az áldozattá válás, a bűn és büntetés kérdését feszegeti, de nem ad megnyugtató választ, hogy annál inkább tűnődésre késztesse. A *Hamuban* visszatér az első ciklusra jellemző személyes hangvétel. A fotel kárpitjából kiálló szög által megrongált zakó hívja elő azt az egyetemi évek alatt, az első – baráti társaságban – eltöltött éttermi ebéd során elszenvedett „balesetet”, melynek során a cigarettából kipattanó parázsló finánclábtól megrongálódik kiváltságos ('56-ban meglincselt ávos rokonnal rendelkező) társa vadonatúj zakója. Szintén az 1950-es, '60-as évek világába vezet *A hang*, melyben két olyan idős embert hoz össze egy csikcsicsói legény, akik folyton egymás közelében (közös lakásban, lakótömbben, kertvárosi utcában) éltek, de sohasem kommunikáltak. Az *Akkor, egyszer* újságírói pályán keresztül avat be a szocializmus áthelyezésekkel, megfigyelésekkel, kényszerpályákkal terhelt időszakába, ahol félelem és titok leple borít be mindent, meg a tudatlanságé: „Nem sejti, hogy évekig olyan vasúti kocsira lapátol követ, amelynek csak oldalfala

van, platója nincs.” (103.) Az egykori barát, kolléga, első gyermeke keresztapja ügynöklistán szereplő neve és a tőle kapott egzotikus maszk készletét töprengésre *A maszkban*. Volt-e, mi volt az üzenete az egykori, külföldi úttjáról hozott ajándéknak? A barátjának egy ’56-os írásáért az egyetemi tanulmányaiából két évet ki kellett hagynia. Ez volt a visszatérése ára? Csak így valósíthatta meg önmagát? Tehetett mást abban az időszakban? Végül eljut a megbocsátásig. „A maszkot nem töröd össze, nem dobod ki. Síremlék a polcodon. Alatta nincs semmi, legfeljebb az elillanó idő. Az életed.” (124.)

A kötet következő írásában, az *Alagsorban* címűben már a rendszerváltást követő időszakban járunk, ahol a munkanélküliség az értelmiségi pályát is fenyegeti, ha nem is ideológiai alapon. Én- és értékmegőrzés mozzanata válik hangsúlyossá, amikor 56 évesen könyvraktárosnak szegődik. A vele szemben kitűnő helyismerettel rendelkező kollégája ’56-ban ÁVH-sként szolgált. Az ő vallomása által szembesít a korábbi rendszerrel, idéződnék fel a más típusú megaláztatásról, katonaélményről szóló emlékei. Megérteni és megértetni akar, „hiszen egy mindújra megtagadott múltú országban a jelen mindig az igazolások, a jövő meg az igazodások kora” (129.), az ember nem teheti meg, hogy nem változik. A kötetet eddig jellemző hangnem is ezt teszi. Az *Árpád eltűnése* beszédes neveivel, ironizáló stílusával a kortárs állapotokat parodizálja egy szoborlopás és a vele kapcsolatos ügyefogyott nyomozás kapcsán. A rendszerváltást követően elmaradt „honfoglalásról” fest karakterisztikus képet, szimbolikus értékű narratívákkal szolgál az egyes „elbeszélők” által, ugyanakkor erős törést jelent a kötetben belül mind témájában, mind kifejtésmódjában, mind azzal, hogy az idősíkok egymásra csúsztatásával, összeszövésével, emlékek együttállásával, -álltásával ezúttal nem él. A kabát egy levélhagyatékából bontja ki az 1970-es évektől 2006-ig tartó időszakát egy avar kori ásatásokkal foglalkozó régész és a minisztériumi alkalmazásban álló évfolyamtársa életének. Egy kerthelyiségi együttlét során eltűnt kabát jelenti a bonyodalmak forrását, s támaszt pillangóeffektus-szerű vihart, tesz tönkre kapcsolatokat, ront el sorsot. A cikluszáró *A kiválasztódás* egy illegálitáshoz vonult személy mindennapja, kapcsolatrendszere, gondolkodása világába vezet, ahol „az egymástól függetlenül zajló történések a tett fúziós kamrájában összeolvadhatnak” (175.), s megfigyelésképzeteket szülhetnek. „A névtelen tökéletesség jelzést nem ad, így utána nyom se marad. A legkevésbé föltűnő ember a legveszélyesebb.” (180.) A rendszer ellensége csak akkor hatékony, ha „láthatatlan” marad, tette „a kivitelezés tökélye. Amitől visszafelé a történet nem rakható ki. Öntőforma és öntvény, mely tökéletesen egymásba illeszkedik, de a kezdetére még sincs magyarázat, felismerhetetlen a folyamat elindítója, akárcsak a világegyetemé” (182.).

A mitikus emlékezet mezejére vezető harmadik, *Egyszervoltak* című ciklus kilenc, túlnyomórészt rövid novellát tartalmaz, melyben az egyetemes történet képeivel, szimbólumaival dolgozik. A *Szó és lándzsa* a Koponyák hegyére, Krisztus megfeszítésének idejébe vezet. Azt illusztrálja, hogy a szó és a lándzsa döfése mennyire hasonlatos, s mindaz, amit a lándzsa bevégez, az már a tömeg által, a proconsul előtt kimondottban – „Feszítsd meg!” – bevégeztetett. A ciklus második, s egyetlen „terjedelmesebb” írása, az *Árnyfilm* tipikusan marafkói eszközökkel él, a jelenbe helyezett alapszituációba ágyazva hoz vissza egy múltbeli eseményt. Ezúttal egy villanszerelővé vedlett fizikatanár előtt elevenedik meg a felújítás alatt álló épülethez kapcsolódó történelem: Görgey, Klapka és Petőfi „szópárbaja” Buda ostroma idejéből. A szabadságharc mitizált személyiségeivel kapcsolatos legendák újra-és továbbírására vállalkozik. A határidős szerelést azonban a tanár történelemidézése megakasztja, ami végül az állásából való elbocsátást eredményezi.

Modern tanmesének is tekinthető az *Egyoldalú* radiátorgyógyítása. Ezzel szemben klasszikus szereplőket mozgat a *Ha madárka szól*. Súlyos betegségben szenvedő királyfi felvidítésére tündérlánnyá váló ló, majd madárka érkezik, ám mind a lovász, mind az inas összetöri ezt a varázslatot, s a lányok kárörvendő szipirtyókká válnak. Végül maga a királyfi is madár képében tér vissza egykori szobája párkányára, hogy a kötelező mesei tanuláshoz szolgáltatasson alapot. Az ébren alvó hőse a jövőbe lát. Betörést jósol, földrengést, s a jövőn merengés közben nyomtalanul eltűnik. Beszédes nevek és csillogó humor jellemzi *A művészet fénye* című rövidprózát, melyben a tükrözéssel megvilágított, kiemelt valóság képez játékalapot. A világ magára hagyásának isteni gesztusát villantja fel a *Világvég* három mondatában. A Szindbád-tubusból Krúdy hősenek ebédlátogatással meg-megszakított szüntelen úton levését, s az ebben rejlő halhatatlanságát – különben beleitatódna a bútorszövetbe – festi meg.

A ciklus- és kötetzáró *Gubera* című novella mese a jövőről, a könyveket fölösleges lomként kezelő, pusztító időkről, és egy lányról, aki egy csonka testűt és három ép kötetet kikukáz, megment a szemétre kerüléstől. „[M] agához szorította őket. Mintha évtizedeket mentett volna meg.” (208.)

Szinte kötelező letenni egy-egy mű olvasása után Marafkó László *Egyszervoltak* című kötetét, annyira töményen és plasztikusan mutat rá múltja (és múltunk) személyes, kollektív és mitikus emlékezetének egy-egy olyan epizódjára, amely jelentős nyomot hagyott a történelmi időben. Nem lehet nem megállni, elmerülni az általa felidéződőben. Aztán ellenállhatatlan vágy ébred a következő írás elolvasására, a katarzisz újraélésére. Változva a könyvben találttól és megőrizve a benne találtat. Remélhetőleg más körülmények között, mint azt a *Gubera* előlegezi. És elkerülve azt, amit Bradbury jövővizíójába, a *Fahrenheit 451*-be foglalt. Ragaszkodjunk tehát az irodalmi szép napokhoz! És mentsük meg az írott évtizedeket azzal, hogy olvasunk!

(Anonymus, Budapest, 2010)

Részlet
Budapest, hommage à Piranesi - Tőzsdepalota
rézkarc
24,5x49,5 cm
2006

KETTŐS PÁNT KÖZÖTT

Örömhír cigányoknak is

Péli Tamás óta tudjuk, hogy a cigány ember munkája kettős pánt szorításában, azaz a cigány és a magyar kultúra kötésében próbál kibontakozni, teret nyerni. A dr. Tóth Károly által szerkesztett tanulmánykötet ezt a fajsúlyos problémakört járja körül, miszerint mi az, ami ezt segítheti, illetve akadályozhatja. A téma meglehetősen nehéz: sokat lehet markolni és keveset fogni. A cigányság kapcsán felmerülő problémák, megoldási útvonalak leírása, körbejárása elcsépelet frázisként hat, mivel ez a fajta olvasat mára már megszokottá vált. Ráadásul a cigányság és a probléma szavak lassan úgy összeforrnak, mint egy rosszul használt szintagma. A füzet e két szót próbálja - az előszóban leírt - hit parancsa, az együttes cselekvés és az ökumené hangsúlyozásával más kontextusba helyezni.

Akár tetszik, akár nem, a legtöbb ember a tudományos, vagy akár egyházi érvelésekkel szemben a cigányságra, mint problémaforrásra tekint. Ha a posztmodern kor egyik dekonstrukciós stratégiájával vizsgáljuk, látható, hogy a tudattalan vágy struktúrájának kényszeres ismétlése jön létre azért, hogy a jelölőt jelentéssel ruházzuk fel – azaz folyamatosan hasonlítjuk, definiáljuk magunkat másokhoz: legyen ez pozitív vagy negatív kimenetelű. Ez a fajta önmeghatározás és a hozzá kapcsolódó előfeltevések gyökerei a múltba nyúlnak vissza és máig meghatározzák az egyes emberek hozzáállását a cigánysághoz.

A kötet kilenc (köztük két cigány származású) szerző írása alapján mutatja be 2010-ben az egyházak cigánysággal kapcsolatos fontosabb elképzeléseit, stratégiáját, módszertanát. Akik a füzetből meghatározó történeteket, „megvilágosodásokat”, bizonygátételt remélnek, csalódníuk kell. A különböző vallású szerzők kísérletet tesznek arra, hogy definiálják a cigányság eredetét, szokásait, történelmét, problémáit és a kitörési pontokat. A legtöbben reformátusok, de evangélikus, baptista, pünkösdisták, metodista írás is olvasható, sőt – kellemes meglepetésre – Derdák Tibor buddhista vallású gimnáziumi igazgatóé is. A legnagyobb lélekszámú katolikusok azonban nem képviseltetik magukat, pedig érdemes lett volna az ő megközelítésükben is megvizsgálni a problémakört, tekintettel jelentős pasztorációs tevékenységükre.

A felvezető tanulmány dr. Tóth Károly református ny. püspök tollából vékony határmezsgyén egyensúlyoz: a bibliai antropológiát mutatja be, igei alapvetéseken keresztül. A Biblia alapján ismerteti a mai darwini fajelmélet és a bibliai teremtéstörténet emberképének kialakulását és fejlődését, végül pedig rámutat, hogy a Biblia megoldást nyújt még a reménytelen helyzetekben is, és mindenki, még a lenézettek is Isten gyermekei.

A szerzők nemcsak különféle témákat ismertetnek, hanem az egyházak cigánystratégiáját is. A Magyarországi Református Egyház országos cigányügyi referense írásából megismerhetjük a magyarországi cigányság csoportjait, a magyar cigányokat, az oláh cigányokat és a beás cigányokat. Landauer Attila érezhető magabiztossággal mutatja be ennek a népcsoportnak a mai ismereteink szerinti nyelvhasználatát és jellemzőit. A szerző érdeme, hogy a témával alaposabban foglalkozni akarókat részletes irodalomjegyzékkel segíti.

Surman László, az Evangéliumi Pünkösdi Közösség cigányüggyel foglalkozó cigány származású szakembere – a füzet terjedelembeli korlátai miatt – felvázolja a romák kultúráját (irodalom, zene), s a valláshoz fűződő, hiedelmekkel telített világát. A cigányok vallásgyakorlása türelmet kíván mind a lelkésztől, mind a gyülekezettől is, mert bár az adott társadalom vallási kultúráját vették fel, saját babonáikat (szemmel verés, átok) sem hagyták el. Fontos megvizsgálni, hogy az ezerévi vándorlás alatt miként tudták megőrizni saját hagyományaikat, és ettől van-e jogunk megfosztani őket?

Felkavaró tényekkel szembesít a szintén cigány gyökerekkel rendelkező Csonka József Ph.D. református misziós lelkész, aki a cigányholokausztot mutatja be. Ismerteti az üldöztetés okát, az előítéletek kialakulását és az ebből eredő fajelméletet. Külön fejezetet szentel a Fajhigiéniai Kutatóintézetnek, és a Harmadik Birodalom „cigányveszély” elleni törvényeinek. Fontosnak tartja kiemelni, hogy a cigány áldozatok nem másodrendű halottak a zsidó áldozatokkal szemben, sőt faji megkülönböztetés azóta is fenn áll, bár ennek – önmagunk számára való – beismerése még várat magára.

Sajátos színt ad az összeállításnak Derdák Tibor iskolaigazgató beszámolója a sajkázai gyülekezet küzdelmeiről, mely a Dr. Ambédkar gimnáziumot tartja fenn. A buddhista szerző hitelesen, szerényen és a hitébe vetett bizodalommal mutatja be eredményeiket. Az egyházak közül a legrészletesebb programot ismerteti, melyet az elmúlt évek alatt próbáltak ki és alkalmaznak. Megismerhetjük a cigányok integrálását a gyülekezeti életbe, a szeretetszolgálat, nevelés, oktatás, pedagógiai módszerek, a tehetséggondozás szépségét. Részletes leírást kapunk a gócpontokról, melyek kezelésre szorulnak, konkrét megoldási javaslatokkal együtt.

A baptista (Csuhai József), metodista (Szuhányszky István) és az evangélikus (Bakay Péter) cigányügyi stratégiák hasonló képet mutatnak. Logikailag talán szerencsésebb lett volna az egyházak általános stratégiáit vázoló tanulmányokat egymás mellé rendezni a könnyebb összehasonlítás miatt. Általánosságban elmondható, hogy az igei alapvetés fontossága, a misszió, az evangelizáció, a szolgálat áll a középpontban. Próbálnak megoldási javaslatokat nyújtani, mindenki a saját maga által megtapasztaltak fényében. Mindenhol más problémakörre esik a hangsúly, és ezzel kapcsolódnak össze a lehetséges válaszok is. Közülük egyet emelnék ki. Bakay Péter a Magyarországi Evangélikus Egyház cigánymissziói referense, aki kemény szavakat használ azért, hogy felhívja az olvasó figyelmét, hány hiábavaló kezdeményezés történt eddig a cigányokért, mennyi félelem, magunknak sem bevallott idegenkedés, tudatlanság rejtőzik a cigánymisszió nehézsége mögött. Minden misszió áldozattal, szenvedéssel jár, nincsen recept, általános megoldás: ugyanolyan fontos az egyházi vezetők kiállása, de az egyházi média nyitása is e téma felé.

Egy sajátos válasz dr. Hadházy Antal református lelkipásztor írása, melyben egy összetett kérdést, a cigányság és a bűnözés témáját járja körül, s – feltehetőleg magánvéleményét leírva – kifejti, hogy a bűnözővé válásért a bűnöző csak részben felelős, „az egyik ilyen összetevő – különösen a cigányok esetében – az alacsony iskolai végzettség. Az alacsony iskolai végzettség szólhat az öröklött értelmi képességekről.” (sic!)

A jelenlegi helyzetet és a jövőt is felvázolja dr. Tóth Károly összefoglalója az Európai Unió romastratégiájáról. Rengeteg új szabályozás, projekt indult el az utóbbi években, melynek célja az integráció, valamint a diszkrimináció visszaszorítása. A laikus olvasó számára is egyértelművé válik: a programokban Magyarországnak is minél gyorsabban és hatékonyabban kellene részt vennie. Talán érdemes lett volna ezt az összefoglaló tanulmányt a szerző bevezető, alapvetéseket megfogalmazó írásával keretbe rendezni és záró esszéként szerepeltetni.

Európában, ahol a cigányokat nem is etnikumként, hanem vándorló népességként (travellers) tartják számon, nagy összefogásra van szükség ahhoz, hogy a fenti elképzelések megvalósuljanak. A füzet, amely a nagy ívű európai elképzelések legmélyebb leágazódásait, a decentralizált helyi stratégiákat vázolja fel, úttörő munka. Ugyanis hiába élünk a romaintegráció évtizedében (2005–2015), ha az elvek csak az elképzelések szintjén maradnak meg. A magyar EU-elnökség alatt megszülethet egy átfogó, európai szintű cigány- (roma)stratégia, melynek keretében több, ehhez a füzethez hasonló részletes, tapasztalatokon alapuló kötet is megjelenhet. Ezzel együtt, reményesség szerint egyre több cigány író, ne adj isten cigány író is publikációs lehetőséghez juthat. Bakay Péter szavait idézve: „Az idő elérkezett!”

Örömhír cigányoknak is
Szerk. dr. Tóth Károly. Ökumenikus Tanulmányi Központ, Budapest, 2010

KÓSZÁLÓBÓL VENDÉG, VENDÉGBŐL UTAS, UTASBÓL IDEGEN

(Szirmai Péter könyvéről)

Az ezredforduló feltétlen mély nyomokat hagyhatott Szirmai írói pályájának alakulásában. Továbbmegyek, valószínűsíthetően személyiségének mélyrétegeiben, mélyebb rétegeiben; talán írói alaphabitusán is túl, még a magánemberében is. Számomra e könyve egy rövidke időutazás volt visszafele. Tíz-tizenöt évnyi, oda, a kényelmetlenebb korba.

Az író mindig magamutogató. Persze gyakorta szemérmesen érzékenyen. Krúdyt idézi a *Szindbád*-ban Huszárík is, amikor azt mondja, a fiatal nőktől nem lehet mást tanulni, csak érzékenységet. Na, valami ilyes általános életérzést hordoznak az ifjú (?) tollforgató újabb kispróza kötetének darabjai. Úgy egyesével és együttesen. Valamit akar láttatni, de tiltakozik, ha amit nem akart, olvasói azt is észreveszik. Ekként villan elő e sorozatban gyakran, amit pedig takargatni akartak.

A *Mániákus bibliofília* című kötet egy szép, igényes arcot mutat, jól fogyasztható olvashatósággal és ehhez fogható eleganciával. Az ember fiának még sincs igazi jó érzése, amikor ismerkedik vele, birtokba veszi, birtokolja. Ha akarom, úgy értelmezhetem ezt – talán a szerző kedve szerint –, hogy ez epikusunk szándékából fakadóan van így. De nem akarom... A kötet szemlélete szűköcske. Harag, keserűség, gátlosság, frusztráltság, apokaliptikum lépten-nyomon. Ez – még ha a posztmodernnek álcázott dekadenciát, depressziós alapérzést amolyan egész síknak is tételezzük a literatura terében, közegében – síkot ugyan képes definiálni, de annak egy kopárabb, talán nem is e síkra jellemző, szélső tényérnyi darabjával.

Mintha szerzőnk jól érezné magát ebben a kényelmetlenségben. Vagy azt gondolja, jó neki ebben a zártságban szorongatni bennünket és ő maga ennek a homokroszogásnak kivüle van? Ez bizony tévedés! A kellős közepében van: mi meg akkor engedhetjük el ezt a környéket becses könnyűségünkkel, amikor csak akarjuk. Mielőtt magam is beleragadnék ebbe a keresett lelkiismeret-furdalásba, gyorsan nézzük meg a némelykor az első köteteik körül lébecoló írók nyelvi kisiklásaiba is beleeső, a vékonyka életanyagot élesztgető kötet meglévő, némelykor rejtőzködő értékeit, remekléseit, bizalomkeltő vonásait.

A kortárs irodalom helykeresésének jeles megnyilvánulása – itt is – a határterületek lehetőségeinek kiaknázására tett sok és sikerre esélyes kísérlet. A krimik eszköztárának, fordulatainak, nyelvezetének, nézetszerkezetének sokszor találja meg Szirmai Péter a hatásos és ekként üdvös bevethetőségét, alkalmazhatóságát és ezzel meg tudja tartani figyelmünket mondandója, közlendője iránt. Nagyon vonzódik hozzá és szereti az abszurdot. Ez szerencsére abban is látszik, hogy a spátelésekben, szöveg-, narrációindításokban rutinosan és mesterien él vele, alkalmazza. Tetszik továbbá az írások között az ügyesen lebegtetett beszélői vagy szereplői pozíció, hogy bizonytalanságban tartja – nagyon helyesen – olvasóját: elhallgatja férfit, nő vagy valami más lény, aki/ami funkcionál, megnyilvánul, tesz-vesz.

Ha fenekelni hajlamosak is sztóriái, a stilizálással, a leírások kimunkáltságával plusz érzékenységgel sokszor javít a helyzetén, szerez magának szimpatizánsokat.

A némelykor előtűnő invenció, hogy a végletekig elvitt helyzetekkel, történetekkel, következtetésekkel, következményekkel fel akar rázni minden nemű közönséget, aki csak egy kicsit is beleártotta magát az ő (kötet)világába, magában szimpatikus, bár ennyi idősen már azt is tudhatná: ez a modell immár többször futott vakvágányra. Félreértetett, naiv és meghaladott értelmiségi, illetve énképe, némelykor már-már nem is idegesítő, hanem bájos avagy nosztalgiát vált ki a befogadóban.

Szerintem Szirmai Péter valamilyen lényeges tekintetben magányos harcos. E magányból, bánatból, élménycsapdából kellene hőseinek kikeveredniük, hogy a beszélőt, mesélőt, a képzeletéből őket előteremtőt is kihúzzák, s ha más nem, legalább ők legyenek nyájas társasága.

(Szirmai Péter: *Mániákus bibliofília (novellák)*, Hungarovox Kiadó, Bp., 2011)

Budapest, hommage à Piranesi - Tőzsdepalota

rézkarca

24,5x49,5 cm

2006

Takáts Márton

1971-ben született Budapesten. 1995-ben végzett a Magyar Képzőművészeti Főiskola képgrafikai szakán. 1995-1996 között végezte a mesterképzőt. Mestere mindvégig König Róbert volt. Elnyerte a Lánchíd pályázat fődíját. A Párizsi „Salon 1999” Espace Eiffel Branly-n bronzérmet nyert. A 2001-es „Orbis pictus” országos tárlaton Veszprém város díját kapta. A 2006-os Vásárhelyi Őszi Tárlaton Galyasi Miklós-díjat kapott. 2008-ban elnyerte a Koller-díjat, 2010-ben római ösztöndíjas. Illusztrációival jelent meg a Kötet Kiadó Carmina Burana kötete (1996).

1994-től kiállító művész. Egyéni tárlatai voltak itthon Budapesten, Veszprémben, Miskolcon, Makón, Kőszegen, külföldön Párizsban, Saint-Peray-ban stb. Csoportos kiállításokon: Budapest, Veszprém, Békéscsaba, Hódmezővásárhely, Szentedre valamint Franciaország, Olaszország stb. tárlatain szerepelt.

„...Takáts Márton a kezdetektől fogva tökéletesen szuverén személyiségként működik – itt most annak kellene következnie, hogy – a kortárs magyar művészeti szcénában, de valójában kicsit azon kívül. Merthogy a kezdetektől fogva merte kívül helyezni magát a hazai képzőművészeti életen, nem akart trendi lenni, nem követett intellektuális divatokat, nem akart mindenáron kiállítani, ösztöndíjért pályázni, és egészen egyéni életformájához éppúgy hozzátartozott, hogy egy év alatt készült grafikáit a nyári párizsi Szajna-parti képzőművészeti vásáron adta el, minthogy rajzot tanít, vagy saját örömeire Keith Jarrett-et zongorázik.”

(Forrás: Takáts Márton. *Művészeti album*, Szöveg: Sturcz János, Bp. 2010. Geopen könyvkiadó.)

www.takatsmarton.hu

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA, MŰVÉSZET, TUDOMÁNY

Kiadja:

a Balatonfüred Városért Közalapítvány

Felelős kiadó:

Gubicza Ferenc, az alapítvány elnöke
Balatonfüred, Szent István tér 1.

Szerkesztőség:

Balatonfüred, Szent István tér 1.
telefon: (87) 581-237
e-mail: tempevolgy@balatonfured.com
Internetes megjelenés: www.balatonfured.hu

Készült:

600 példányban
A Prospektus Nyomda műhelyében, Veszprém, Tartu u. 6.

Támogatók:

Balatonfüred Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Praznovszky Mihály
prazno@invitel.hu

Szerkesztők:

Filep Sándor (Balatonalmádi)
Hudi József (Pápa)
Szálinger Balázs (Budapest)

Olvasószerkesztő:

Erdőháti Károly

Szerkesztőbizottság:

Balogh Miklós (Budapest), Budai Katalin (Budapest)
Rácz Péter (Balatonfüred), Kovács András (Balatonfüred)

Szerkesztőbizottsági titkár:

Cserép László (Balatonfüred)

Lapterv és tördelés:

Nautilus Multimédia

Megjelenik évente négyszer

Egy szám ára: 600 Ft

Megvásárolható: Balatonfüreden a városi könyvtárban, a Vaszary-villában, Veszprémben a Belvárosi Üzletházban,
Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban,
valamint megrendelhető az alapítványnál postai úton, postaköltséggel

163/985/1/2008

HU ISSN 1789-9265